

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ
ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

ТАРИХ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ

**Тарих фанларини ўқитишнинг
инновацион муҳитини лойиҳалаштириш**

**МОДУЛИ БЎЙИЧА
ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА**

ТОШКЕНТ-2021

Мазкур ўқув-услубий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил 7 декабрдаги 648-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчи: **А.Р.Раҳматуллаева** - Низомий номидаги ТДПУ “Ўзбекистон тарихи” кафедраси мудири, т.ф.н.

Такризчилар: **Ш.Шоёқубов** - Тошкент давлат Молия институти “Ўзбекистон тарихи” кафедраси мудири, т.ф.н.
Х.Матяқубов - Низомий номидаги ТДПУ “Ўзбекистон тарихи” кафедраси, т.ф.н.

Хорижий эксперт: т.ф.н., доценти **Р.А.Хамидов** – академик Бобожон Гафуров номидаги Хўжанд давлат университети.

Ўқув-услубий мажмуа ТДПУ Кенгашининг 2020 йил 27 августдаги 1/3.6- сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР	4
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ	12
III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР.....	34
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ	110
V. КЕЙСЛАР БАНКИ	119
VI. ГЛОССАРИЙ	123
VII. ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР.....	128

I. ИШЧИ ДАСТУР

КИРИШ

“Таълим тўғрисида”ги ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунларига, 2017-2021 - йилларга мўлжалланган “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси”, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Педагог кадрларни тайёрлаш, халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорига мувофиқ таълим босқичларининг узлуксизлиги ва изчиллигини таъминлаш, таълимнинг замонавий методологиясини яратиш ҳамда улар асосида педагог ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш мазмунини янада такомиллаштиришни тақозо этади.

Тарих ўқитиш методикаси – бўлажак ўқитувчиларни касбий компетенциясини шакллантириш, таълимнинг анъанавий ва ноанъанавий метод ва усуллари, шакл ва воситалари, таълим жараёнини ташкил этишнинг методик асослари билан қуроллантириб, тарих таълими самарадорлигини оширишга, сифатли ўқитишга хизмат қилади. Ҳар қандай мутахассисда бўлгани каби тарихчи педагогларнинг методик билимларга эга бўлишлари учун ва касбий фаолиятни ташкил этишда улардан фойдаланишга компетенциявий ёндашувни шакллантириши талаб этилади. Тарих ўқитиш методикасидан эгалланган билимларни ўқув жараёнида муваффақиятли фойдаланиши, бунда тарихчи педагогнинг ижодий фаолиятга йўналтириши ва бу фаолиятни самарали ташкил эта олиши муҳим аҳамиятга эга. Шунингдек, тарих ўқитиш методикаси ўқитувчиларни таълимнинг анъанавий ва ноанъанавий метод ва усуллари, шакл ва воситаларини, таълим жараёнини ташкил этишнинг методик асослари билан қуроллантириб, тарих таълими самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Тарихчи педагогларнинг методик билимларга эга бўлиши учун ва касбий фаолиятни ташкил этишда улардан компетенциявий ёндашувни шакллантириши талаб этилади. Тарих ўқитиш методикасидан эгалланган билимларни ўқув жараёнида муваффақиятли фойдаланиш, бунда эса тарихчи педагогнинг ўзини ўзи ижодий фаолиятга йўналтириши ва бу фаолиятни самарали ташкил эта олиши муҳим аҳамиятга эга. Педагог ижодий фаолиятни ташкил этишда методик фаолиятни ташкил этиш, методик характердаги ижод маҳсулотларини яратишга алоҳида эътибор қаратиши зарур.

Ҳар қандай мутахассисда бўлгани каби тарихчи педагогларнинг методик билимларга эга бўлишлари учун ва касбий фаолиятни ташкил этишда улардан фойдаланишга компетенциявий ёндашувни шакллантириши талаб этилади. Тарих ўқитиш методикасидан эгалланган билимларни ўқув жараёнида

муваффақиятли фойдаланиш, бунда эса тарихчи педагогнинг ўзини ўзи ижодий фаолиятга йўналтириши ва бу фаолиятни самарали ташкил эта олиши муҳим аҳамиятга эга. Педагог ижодий фаолиятни ташкил этишда методик фаолиятни ташкил этиш, методик характердаги ижод маҳсулотларини яратишга алоҳида эътибор қаратиши зарур.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Тарих фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаштириш” модулининг мақсади: педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малака ошириш курс тингловчиларини Инновацион таълим муҳитининг назарий асослари. Олий таълим тарих ўқитувчисининг инновацион педагогик фаолияти босқичлари, тарих фанларини ўқитишнинг замонавий педагогик технологиялар ва интерфаол методлари асосида лойиҳалаштириш, гуруҳларни шакллантириш тамойиллари, гуруҳларда ҳамкорликда ўқитиш фаолиятини ташкил этиш технологияси, Олий таълимда тарих фанларини ўқитиш натижаларини назорат қилиш ва баҳолашнинг замонавий шакл, метод ва воситалари, замонавий ёндашувлар асосида талабалар мустақил ижодий ишларини ташкил этиш, педагог кадрларнинг ўқув-тарбиявий жараёнларини юқори илмий-методик даражада таъминлашлари учун зарур бўладиган касбий билим, кўникма ва малакаларини мунтазам янгилаш, касбий компетентлиги ва педагогик маҳоратининг узлуксиз ривожланишини таъминлашдан иборат.

“Тарих фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаштириш” модулининг вазифалари:

- тингловчиларни Инновацион таълим муҳитининг назарий асослари. Олий таълим тарих ўқитувчисининг инновацион педагогик фаолияти босқичлари билан таништириш;

- Тарих фанларини ўқитишнинг замонавий педагогик технологиялар ва интерфаол методлари асосида лойиҳалаштириш., гуруҳларни шакллантириш тамойиллари, гуруҳларда ҳамкорликда ўқитиш фаолиятини ташкил этиш технологияси ҳақидаги билим ва тажрибаларини янада мустаҳкамлаш;

- Олий таълимда тарих фанларини ўқитиш натижаларини назорат қилиш ва баҳолашнинг замонавий шакл, метод ва воситалари билан қуроллантириш; - Замонавий ёндашувлар асосида талабалар мустақил ижодий ишларини ташкил этиш учун синов топшириқларини тайёрлаш кўникмаларини шакллантириш;

- тингловчиларнинг мавзу моҳиятидан келиб чиққан ҳолда тарих таълимидан назарий ва амалий қийматга эга ўқув материални тайёрлай олиш, методик билим асосида ўқув машғулотларини муваффақиятли ташкил этиш борасидаги кўникмаларининг малакага айланишини таъминлашдан иборат.

Модуль бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Тарих фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаштириш” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида тингловчи:

- Инновацион таълим, “педагогик фаолияти босқичлари;
 - Тарих фанларини ўқитишнинг замонавий педагогик технологиялар ва интерфаол методлари асосида лойиҳалаштириш;
 - Гуруҳларни шакллантириш тамойиллари, гуруҳларда ҳамкорликда ўқитиш фаолиятини ташкил этиш технологияси;
 - Олий таълимда тарих фанларини ўқитиш натижаларини назорат қилиш ва баҳолашнинг замонавий шакл, метод ва воситалари;
 - Замонавий ёндашувлар асосида талабалар мустақил ижодий ишларини ташкил этиш тўғрисидаги **билимларга эга бўлиши**;
 - ўқув дастурларини яратиш; назарий ва амалий машғулотлар учун материалларни тўплаш ва уларни саралаш; тарих таълими учун маълумотларни самарали излаш; назарий ва амалий машғулотлар учун дидактик ишланмалар тайёрлаш; назарий ва амалий машғулотлар учун ўқув топшириқлари турларини белгилаш; тарих фанидан ўқув топшириқларини ишлаб чиқиш; ўқув топшириқлари учун иш қоғозларини ҳамма ўқув фанлари бўйича жорий, оралик ва якуний назоратлар учун синов топшириқларини тайёрлаш;
 - тарих таълимидан илмий ва амалий қийматга эга ўқув материални тайёрлай олиш;
 - маъруза машғулоти учун мўлжалланган матннинг визуал хусусият касб этиши (ўқув ахборотининг график (схема, жадвал, диаграмма, тасвир ва б.) кўринишда бўлишига эришиш **кўникмаларини эгаллаши**;
 - маъруза ва амалий машғулотлар, шунингдек, рейтинг назорати учун кейслар ва даражали тестлар тўпламини шакллантириш;
- Замонавий ёндашувлар асосида талабалар мустақил ижодий ишларини ташкил этиш **малакаларини эгаллаши**;
- методик билим асосида ўқув машғулотларини муваффақиятли ташкил этиш;
 - талабаларнинг илмий-тадқиқот фаолиятини самарали йўлга қўйишда **касбий сифатларини эгаллаши лозим**.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Тарих фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаштириш” модулини ўқитиш жараёнида:

- маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;

- ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, кичик гуруҳларда ишлаш, интерфаол таълим методларини қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Олий таълимда тарих фанларини ўқитиш методикаси” модули бўйича машғулотлар ўқув режасидаги “Тарих фанларининг тараққиёт тенденциялари ва инновациялари”, “Фанларни ўқитишда илғор хорижий тажрибалар”, “Олий таълим дидактикаси” ва “Педагогик квалиметрия” субмодуллари билан узвий алоқадорликда олиб борилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар тарих таълимини самарали, муваффақиятли ташкил этишда методик билимлардан ва замонавий таълим имкониятларидан тўлақонли фойдалана олишга оид билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиради.

Модуль бўйича соатлар тақсимоти

№	Модуль мавзулари	Жами	Ўқув юкلامаси	
			Назарий	Амалий машғулот
1.	Инновацион таълим муҳитининг назарий асослари. Олий таълим тарих ўқитувчисининг инновацион педагогик фаолияти босқичлари	4	2	2
2.	Тарих фанларини ўқитишнинг замонавий педагогик технологиялар ва интерфаол методлари асосида лойиҳалаштириш. Гуруҳларни	6	2	4

	шакллантириш тамойиллари. Гуруҳларда ҳамкорликда ўқитиш фаолиятини ташкил этиш технологияси			
3.	Олий таълимда тарих фанларини ўқитиш натижаларини назорат қилиш ва баҳолашнинг замонавий шакл, метод ва воситалари	6	2	4
4	Замонавий ёндашувлар асосида талабалар мустақил ижодий ишларини ташкил этиш.	6	2	4
Жами:		22	8	14

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Инновацион таълим муҳитининг назарий асослари. Олий таълим тарих ўқитувчисининг инновацион педагогик фаолияти босқичлари

Инновацион таълим муҳитининг назарий асослари. Олий таълим тарих ўқитувчисининг инновацион педагогик фаолияти босқичлари. Олий таълим тарих ўқитувчисининг инновацион педагогик фаолияти. Таълимда инновацион ва технологик ёндашувнинг мазмун-моҳияти.

2-мавзу: Тарих фанларини ўқитишнинг замонавий педагогик технологиялар ва интерфаол методлари асосида лойиҳалаштириш. Гуруҳларни шакллантириш тамойиллари.

Методика, педагогик технология, интерфаол усул тушунчалари.

Кейс технологиясининг мазмун моҳияти. Кейсларнинг турлари. Тарих фанига оид кейсларни ишлаб чиқиш.

Лойиҳа технологияси ҳақида тушунча. Лойиҳавий таълимдан фойдаланишнинг ижтимоий-педагогик шартлари.

Тарих дарсларида ўқувчиларнинг билиш фаоллигини ошириш ва мустақил таълимни ташкил этиш асосидаги инновацион таълим усуллар: амалий ўйинлар, муаммоли ўқитиш, интерфаол дарслар. Ўзбекистон ва жаҳон тарихи дарсларида интерфаол усуллардан фойдаланиш бўйича ўқув топшириқларини тайёрлаш.

Гуруҳларни шакллантириш тамойиллари. Тарих фани ўқитувчисининг инновацион фаолияти.

Гуруҳларда ҳамкорликда ўқитиш фаолиятини ташкил этиш технологиясининг мазмун моҳияти.

3-мавзу: Олий таълимда тарих фанларини ўқитиш натижаларини назорат қилиш ва баҳолашнинг замонавий шакл, метод ва воситалари

Олий таълимда тарих фанларини ўқитиш натижаларини назорат қилиш ва баҳолашнинг замонавий шакл, метод ва воситалари. ОТМда тарихдан ўқув машғулотларини ташкил этиш шакллари. Маъруза ҳақида ва унинг асосий вазифалари, самарадорлик шартлари. Маъруза турларининг ўзига хос хусусиятлари.

Семинар машғулотларининг ўзига хос хусусиятлари. Семинар машғулотларида таълим бериш технологиясини лойиҳалаш ва режалаштириш. Маъруза ва семинар дарсларини ташкил этишнинг дидактик асослари. Амалий машғулот, лаборатория ишлари, малакавий амалиёт.

4-мавзу: Замонавий ёндашувлар асосида талабалар мустақил ижодий ишларини ташкил этиш

Мустақил таълим, унинг дидактик мақсади ва турлари. Тарих таълимида мустақил ишларнинг мазмуни. Мустақил ишларини ташкил этишнинг асосий тамойиллари. Мустақил иши бўйича маслаҳатларни ташкил этиш тартиби.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-Амалий машғулот: Инновацион таълим муҳитининг назарий асослари. Олий таълим тарих ўқитувчисининг инновацион педагогик фаолияти босқичлари

Инновацион таълим муҳитининг назарий асослари. Олий таълим тарих ўқитувчисининг инновацион педагогик фаолияти босқичлари. Олий таълим тарих ўқитувчисининг инновацион педагогик фаолияти. Таълимда инновацион ва технологик ёндашувнинг мазмун-моҳияти.

2-Амалий машғулот: Тарих фанларини ўқитишнинг замонавий педагогик технологиялар ва интерфаол методлари асосида лойиҳалаштириш. Гуруҳларни шакллантириш тамойиллари.(4.с)

Методика, педагогик технология, интерфаол усул тушунчалари.

Кейс технологиясининг мазмун моҳияти. Кейсларнинг турлари. Тарих фанига оид кейсларни ишлаб чиқиш.

Лойиҳа технологияси ҳақида тушунча. Лойиҳавий таълимдан фойдаланишнинг ижтимоий-педагогик шартлари.

Тарих дарсларида ўқувчиларнинг билиш фаоллигини ошириш ва мустақил таълимни ташкил этиш асосидаги инновацион таълим усуллар: амалий ўйинлар,

муаммоли ўқитиш, интерфаол дарслар. Ўзбекистон ва жаҳон тарихи дарсларида интерфаол усуллардан фойдаланиш бўйича ўқув топшириқларини тайёрлаш.

Гуруҳларни шакллантириш тамойиллари. Тарих фани ўқитувчисининг инновацион фаолияти.

Гуруҳларда ҳамкорликда ўқитиш фаолиятини ташкил этиш технологиясининг мазмун моҳияти.

3-Амалий машғулот: Олий таълимда тарих фанларини ўқитиш натижаларини назорат қилиш ва баҳолашнинг замонавий шакл, метод ва воситалари.(4.с)

Олий таълимда тарих фанларини ўқитиш натижаларини назорат қилиш ва баҳолашнинг замонавий шакл, метод ва воситалари. ОТМда тарихдан ўқув машғулотларини ташкил этиш шакллари. Маъруза ҳақида ва унинг асосий вазифалари, самарадорлик шартлари. Маъруза турларининг ўзига хос хусусиятлари.

Семинар машғулотларининг ўзига хос хусусиятлари. Семинар машғулотларида таълим бериш технологиясини лойиҳалаш ва режалаштириш. Маъруза ва семинар дарсларини ташкил этишнинг дидактик асослари. Амалий машғулот, лаборатория ишлари, малакавий амалиёт.

4-Амалий машғулот: Замонавий ёндашувлар асосида талабалар мустақил ижодий ишларини ташкил этиш.(4.с)

Мустақил таълим, унинг дидактик мақсади ва турлари. Тарих таълимида мустақил ишларнинг мазмуни. Мустақил ишларини ташкил этишнинг асосий тамойиллари. Мустақил иши бўйича маслаҳатларни ташкил этиш тартиби.

Модулнинг хусусиятидан келиб чиқиб мустақил ишни қуйидаги шакллардан фойдаланган холда тайёрлаш тавсия этилади:

- ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модуль мавзуларини чуқурроқ ўрганиш;

- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;

- махсус адабиётлар бўйича модуль бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;

- амалий машғулотларда берилган топшириқларни бажариш.

1. Тарих ўқитиш методикасидан янги адабиётлар билан танишиш ва обзорини тайёрлаш.

2. Тарих фанлари бўйича ДТСни таҳлил қилиш.

3. Илғор таълим методлари, технологиялар асосида ўқув топшириқлар ва тақдимот слайдларини тайёрлаш

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модуль бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларидан фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);

- давра суҳбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

Ҳозирги вақтда таълим жараёнида ўқитишнинг замонавий методлари кенг қўлланилмоқда. Ўқитишнинг замонавий методларини қўллаш ўқитиш жараёнида юқори самарадорликка эришишга олиб келади. Таълим методларини танлашда ҳар бир дарснинг дидактик вазифасидан келиб чиқиб танлаш мақсадга мувофиқ саналади.

Анъанавий дарс шаклини сақлаб қолган ҳолда, унга турли-туман таълим олувчилар фаолиятини фаоллаштирадиган методлар билан бойитиш таълим олувчиларнинг ўзлаштириш даражасининг кўтарилишига олиб келади. Бунинг учун дарс жараёни оқилона ташкил қилиниши, таълим берувчи томонидан таълим олувчиларнинг қизиқишини орттириб, уларнинг таълим жараёнида фаоллиги муттасил рағбатлантирилиб турилиши, ўқув материални кичик-кичик бўлақларга бўлиб, уларнинг мазмунини очишда ақлий ҳужум, кичик гуруҳларда ишлаш, баҳс-мунозара, муаммоли вазият, йўналтирувчи матн, лойиҳа, ролли ўйинлар каби методларни қўллаш ва таълим олувчиларни амалий машқларни мустақил бажаришга ундаш талаб этилади.

Бу методларни интерфаол ёки интерактив методлар деб ҳам аташади. **Интерфаол методлар** деганда-таълим олувчиларни фаоллаштирувчи ва мустақил фикрлашга ундовчи, таълим жараёнининг марказида таълим олувчи бўлган методлар тушунилади. Бу методлар қўлланилганда таълим берувчи таълим олувчини фаол иштирок этишга чорлайди. Таълим олувчи бутун жараён давомида иштирок этади. Таълим олувчи марказда бўлган ёндошувнинг фойдали жиҳатлари қуйидагиларда намоён бўлади:

- таълим самараси юқорироқ бўлган ўқиш-ўрганиш;
- таълим олувчининг юқори даражада рағбатлантирилиши;
- илгари орттирилган билимнинг ҳам эътиборга олинниши;
- ўқиш шиддатини таълим олувчининг эҳтиёжига мувофиқлаштирилиши;
- таълим олувчининг ташаббускорлиги ва масъулиятининг қўллаб-қувватланиши;
- амалда бажариш орқали ўрганилиши;
- икки тарафлама фикр-мулоҳазаларга шароит яратилиши.

“Кичик гуруҳларда ишлаш” методи

“КИЧИК ГУРУҲЛАРДА ИШЛАШ” МЕТОДИ - таълим олувчиларни фаоллаштириш мақсадида уларни кичик гуруҳларга ажратган ҳолда ўқув

материалини ўрганиш ёки берилган топшириқни бажаришга қаратилган дарсдаги ижодий иш.

Ушбу метод қўлланилганда таълим олувчи кичик гуруҳларда ишлаб, дарсда фаол иштирок этиш ҳуқуқига, бошловчи ролида бўлишга, бир-биридан ўрганишга ва турли нуқтаи- назарларни қадрлаш имконига эга бўлади.

“Кичик гуруҳларда ишлаш” методи қўлланилганда таълим берувчи бошқа интерфаол методларга қараганда вақтни тежаш имкониятига эга бўлади. Чунки таълим берувчи бир вақтнинг ўзида барча таълим олувчиларни мавзуга жалб эта олади ва баҳолай олади. Қуйида “Кичик гуруҳларда ишлаш” методининг тузилмаси келтирилган.

“Кичик гуруҳларда ишлаш” методининг тузилмаси

“Кичик гуруҳларда ишлаш” методининг босқичлари қуйидагилардан иборат:

1. Фаолият йўналиши аниқланади. Мавзу бўйича бир-бирига боғлиқ бўлган масалалар белгиланади.

2. Кичик гуруҳлар белгиланади. Таълим олувчилар гуруҳларга 3-6 кишидан бўлинишлари мумкин.

3. Кичик гуруҳлар топшириқни бажаришга киришадилар.

4. Таълим берувчи томонидан аниқ кўрсатмалар берилади ва йўналтириб турилади.

5. Кичик гуруҳлар тақдимот қиладилар.

6. Бажарилган топшириқлар муҳокама ва таҳлил қилинади.

7. Кичик гуруҳлар баҳоланади.

«Кичик гуруҳларда ишлаш» методининг афзаллиги:

- ўқитиш мазмунининг яхши ўзлаштиришга олиб келади;
- мулоқотга киришиш кўникмасининг такомиллашишига олиб келади;
- вақтни тежаш имконияти мавжуд;
- барча таълим олувчилар жалб этилади;
- ўз-ўзини ва гуруҳлараро баҳолаш имконияти мавжуд бўлади.

«Кичик гуруҳларда ишлаш» методининг камчиликлари:

• баъзи кичик гуруҳларда кучсиз таълим олувчилар бўлганлиги сабабли кучли таълим олувчиларнинг ҳам паст баҳо олиш эҳтимоли бор;

- барча таълим олувчиларни назорат қилиш имконияти паст бўлади;
- гуруҳлараро ўзаро салбий рақобатлар пайдо бўлиб қолиши мумкин;
- гуруҳ ичида ўзаро низо пайдо бўлиши мумкин.

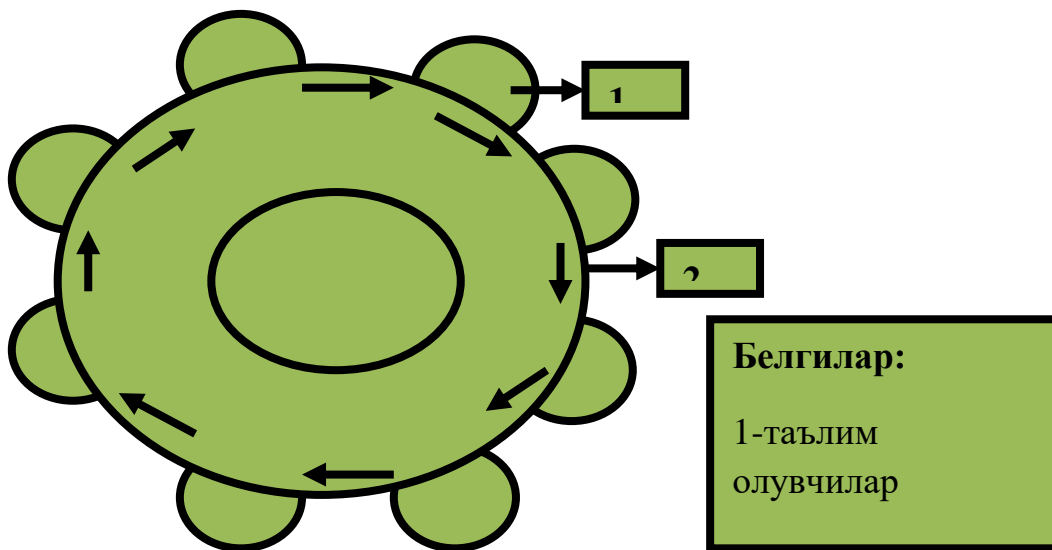
“ДАВРА СУХБАТИ” МЕТОДИ – айлана стол атрофида берилган муаммо ёки саволлар юзасидан таълим олувчилар томонидан ўз фикр-мулоҳазаларини билдириш орқали олиб бориладиган ўқитиш методидир.

“Давра суҳбати” методи қўлланилганда стол-стулларни доира шаклида жойлаштириш керак. Бу ҳар бир таълим олувчининг бир-бири билан “кўз алоқаси” ни ўрнатиб туришига ёрдам беради. Давра суҳбатининг оғзаки ва ёзма шакллари мавжуддир. Оғзаки давра суҳбатида таълим берувчи мавзунини бошлаб беради ва таълим олувчилардан ушбу савол бўйича ўз фикр-мулоҳазаларини билдиришларини сўрайди ва айлана бўйлаб ҳар бир таълим олувчи ўз фикр-мулоҳазаларини оғзаки баён этадилар. Сўзлаётган таълим олувчини барча диққат билан тинглайди, агар муҳокама қилиш лозим бўлса, барча фикр-мулоҳазалар тингланиб бўлингандан сўнг муҳокама қилинади. Бу эса таълим олувчиларнинг мустақил фикрлашига ва нутқ маданиятининг ривожланишига ёрдам беради. Қуйида “Давра суҳбати” методининг тузилмаси келтирилган.

Давра столи тузилмаси

Ёзма давра суҳбатида ҳам стол-стуллар айлана шаклида жойлаштирилиб, ҳар бир таълим олувчига конверт қоғози берилади. Ҳар бир таълим олувчи конверт устига маълум бир мавзу бўйича ўз саволини беради ва “Жавоб варақаси”нинг бирига ўз жавобини ёзиб, конверт ичига солиб қўяди. Шундан сўнг конвертни соат йўналиши бўйича ёнидаги таълим олувчига узатади. Конвертни олган таълим олувчи ўз жавобини “Жавоблар варақаси”нинг бирига

ёзиб, конверт ичига солиб қўяди ва ёнидаги таълим олувчига узатади. Барча конвертлар айлана бўйлаб ҳаракатланади. Якуний қисмда барча конвертлар йиғиб олиниб, таҳлил қилинади.

“Давра суҳбати” методининг босқичлари куйидагилардан иборат:

1. Машғулот мавзуси эълон қилинади.
2. Таълим берувчи таълим олувчиларни машғулотни ўтказиш тартиби билан таништиради.
3. Ҳар бир таълим олувчига биттадан конверт ва жавоблар ёзиш учун гуруҳда неча таълим олувчи бўлса, шунчадан “Жавоблар варақалари”ни тарқатилиб, ҳар бир жавобни ёзиш учун ажратилган вақт белгилаб қўйилади. Таълим олувчи конвертга ва “Жавоблар варақалари”га ўз исми-шарифини ёзади.
4. Таълим олувчи конверт устига мавзу бўйича ўз саволини ёзади ва “Жавоблар варақаси”га ўз жавобини ёзиб, конверт ичига солиб қўяди.
5. Конвертга савол ёзган таълим олувчи конвертни соат йўналиши бўйича ёнидаги таълим олувчига узатади.
6. Конвертни олган таълим олувчи конверт устидаги саволга “Жавоблар варақалари”дан бирига жавоб ёзади ва конверт ичига солиб қўяди ҳамда ёнидаги таълим олувчига узатади.
7. Конверт давра столи бўйлаб айланиб, яна савол ёзган таълим олувчининг ўзига қайтиб келади. Савол ёзган таълим олувчи конвертдаги “Жавоблар варақалари”ни баҳолайди.
8. Барча конвертлар йиғиб олинади ва таҳлил қилинади.

Ушбу метод орқали таълим олувчилар берилган мавзу бўйича ўзларининг билимларини қисқа ва аниқ ифода эта оладилар. Бундан ташқари ушбу метод орқали таълим олувчиларни муайян мавзу бўйича баҳолаш имконияти яратилади. Бунда таълим олувчилар ўзлари берган саволларига гуруҳдаги бошқа

таълим олувчилар берган жавобларини баҳолашлари ва таълим берувчи ҳам таълим олувчиларни объектив баҳолаши мумкин.

“БАҲС-МУНОЗАРА” МЕТОДИ - бирор мавзу бўйича таълим олувчилар билан ўзаро баҳс, фикр алмашинув тарзида ўтказиладиган ўқитиш методидир.

Ҳар қандай мавзу ва муаммолар мавжуд билимлар ва тажрибалар асосида муҳокама қилиниши назарда тутилган ҳолда ушбу метод қўлланилади. Баҳс-мунозарани бошқариб бориш вазифасини таълим олувчиларнинг бирига топшириши ёки таълим берувчининг ўзи олиб бориши мумкин. Баҳс-мунозарани эркин ҳолатда олиб бориш ва ҳар бир таълим олувчини мунозарага жалб этишга ҳаракат қилиш лозим. Ушбу метод олиб борилаётганда таълим олувчилар орасида пайдо бўладиган низоларни дарҳол бартараф этишга ҳаракат қилиш керак.

“Баҳс-мунозара” методини ўтказишда қуйидаги қоидаларга амал қилиш керак:

- ✓ барча таълим олувчилар иштирок этиши учун имконият яратиш;
- ✓ “ўнг қўл” қоидаси (қўлини кўтариб, руҳсат олгандан сўнг сўзлаш)га риоя қилиш;
- ✓ фикр-ғояларни тинглаш маданияти;
- ✓ билдирилган фикр-ғояларнинг такрорланмаслиги;
- ✓ бир-бирларига ўзаро ҳурмат.

Қуйида “Баҳс-мунозара” методини ўтказиш тузилмаси берилган.

“Баҳс-мунозара” методининг тузилмаси

Методнинг босқичлари қуйидагилардан иборат:

1. Таълим берувчи мунозара мавзусини танлайди ва шунга доир саволлар ишлаб чиқади.

2. Таълим берувчи таълим олувчиларга муаммо бўйича савол беради ва уларни мунозарага таклиф этади.

3. Таълим берувчи берилган саволга билдирилган жавобларни, яъни турли ғоя ва фикрларни ёзиб боради ёки бу вазифани бажариш учун таълим олувчилардан бирини котиб этиб тайинлайди. Бу босқичда таълим берувчи таълим олувчиларга ўз фикрларини эркин билдиришларига шароит яратиб беради.

4. Таълим берувчи таълим олувчилар билан биргаликда билдирилган фикр ва ғояларни гуруҳларга ажратади, умумлаштиради ва таҳлил қилади.

5. Таҳлил натижасида қўйилган муаммонинг энг мақбул ечими танланади.

"ФСМУ" методи

“ФСМУ”–(фикр, сабаб, мисол, умумлаштириш) методи мунозарали масалаларни ҳал этиш ҳамда ўқув жараёнининг баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу метод ўқувчиларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш, ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятига ўргатади. Бу метод янги мавзунини чуқур ўрганишдан аввал ўқувчиларнинг фикрлаш фаолиятини жадаллаштириш ҳамда кенгайтириш учун хизмат қилиши мумкин. Шунингдек, ўтилган мавзунини мустаҳкамлаш, ўзлаштириш, умумлаштириш, ўқувчиларни шу мавзу бўйича тасавурларини ёзма шаклда, далил ва исботлар билан ифодалашга ундайди.

Технологиянинг мақсади: Мазкур технология иштирокчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Мазкур технологиядан маъруза машғулотларида, мустаҳкамлашда, ўтилган мавзунини сўрашда, уйга вазифа беришда ҳамда амалий машғулот натижаларини таҳлил этишда фойдаланиш тавсия этилади.

Технологияни амалга ошириш тартиби:

- қатнашчиларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;
- ҳар бир иштирокчига ФСМУ технологиясининг босқичлари ёзилган қоғозларни тарқатилади:

Ф	• фикрингизни баён этинг
С	• фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг
М	• кўрсатган сабабингизни исботлаб мисол келтиринг
У	• фикрингизни умумлаштиринг

- иштирокчиларнинг муносабатлари индивидуал ёки гуруҳий тартибда тақдимот қилинади.

ФСМУ таҳлили қатнашчиларда касбий-назарий билимларни амалий машқлар ва мавжуд тажрибалар асосида тезроқ ва муваффақиятли ўзлаштирилишига асос бўлади.

Намуна.

Фикр: “Тарих фанидан давлат таълим стандартлари талабларини халқаро андозалар асосида такомиллаштириш ва сертификатлаштириш таълим самарадорлигининг энг муҳим омилларидан биридир”.

1-Топширик: Мазкур фикрга нисбатан муносабатингизни ФСМУ технологияси орқали таҳлил қилинг.

2-Топширик: Бухоро амирлиги, Хива хонлиги, Қўқон хонлиги давлат бошқарувининг асосий фарқлари?

"ХУЛОСАЛАШ" (Резюме, Веер) методи

Методнинг мақсади: Бу метод мураккаб, кўптармоқли, мумкин қадар, муаммоли характеридаги мавзуларни ўрганишга қаратилган. Методнинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир хил ахборот берилади ва айни пайтда, уларнинг ҳар бири алоҳида аспектларда муҳокама этилади. Масалан, муаммо ижобий ва салбий томонлари, афзаллик, фазилат ва камчиликлари, фойда ва зарарлари бўйича ўрганилади. Бу интерфаол метод танқидий, таҳлилий, аниқ мантикий фикрлашни муваффақиятли ривожлантиришга ҳамда ўқувчиларнинг мустақил ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда тизимли баён этиш, ҳимоя қилишга имконият яратади.

“Хулосалаш” методидан маъруза машғулотларида индивидуал ва жуфтликлардаги иш шаклида, амалий ва семинар машғулотларида кичик гуруҳлардаги иш шаклида мавзу юзасидан билимларни мустаҳкамлаш, таҳлили қилиш ва таққослаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

Методни амалга ошириш тартиби:

Ўқитувчи иштирокчиларни 5-6 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;

Машғулотнинг мақсади, шартлари ва тартиби билан иштирокчиларни таништиргач, ҳар бир гуруҳга умумий муаммони таҳлил қилиниши зарур бўлган қисмлари туширилган тарқатма материалларни тарқатади;

Ҳар бир гуруҳ ўзига берилган муаммони атрофлича таҳлил қилиб, ўз мулоҳазаларини тавсия этилаётган схема бўйича тарқатмага ёзма баён қилади;

Нвбатдаги босқичда барча гуруҳлар ўз тақдимотларини ўтказадилар. Шундан сўнг, ўқитувчи томонидан таҳлиллар умумлаштирилади, зарурий ахборотлар билан тўлдирилади ва мавзу яқунланади.

Намуна:

Тарих фанидан Давлат таълим стандарти			
Собиқ стандарт		Янги стандарт	
афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги
Хулоса:			

“SWOT-таҳлил” методи

Методнинг мақсади: мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни

таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўллари топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга, мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади¹.

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• тўсиқлар

Намуна: Тарих ўқитишда “Хулосалаш” методнинг SWOT таҳлилини ушбу жадвалга туширинг.

S	Тарих ўқитишда “Хулосалаш” методидан фойдаланишнинг кучли томонлари	
W	Тарих ўқитишда “Хулосалаш” методидан фойдаланишнинг кучсиз томонлари	
O	Тарих ўқитишда “Хулосалаш” методдан фойдаланишнинг имкониятлари (ички)	
T	Тўсиқлар (ташки)	

Намуна: Анъанавий ва замонавий таълим шакллари “SWOT-таҳлил” методида таҳлил қилинг.

S	Оддий дарсда ўқитувчи, ўқувчиларга кўп маълумот бера олмайди	Замонавий дарсда камрок маълумот берилади, бироқ улар ўқувчилар онгига сингдириб берилади
W	Ўқитувчи асосан аълочи, қизиқувчи ўқувчилар билан гаплашади, яъни дарсда оз сонли ўқувчилар қамраб олинади	Замонавий таълимда дарсда кўп сонли ўқувчилар қамраб олинади

¹ Stuart Gray. Information Technology in a Global Society for the IB Diploma: Black and White Edition. CreateSpace Independent Publishing Platform. United Kingdom, 2011. 316-p.

О	Оддий дарсда фақат ўқитувчи режа асосида ва тайёрлаб келган маълумотлари атрофида гаплашилади	Замонавий дарсда муҳокама жараёнида янги-янги масалалар, муаммолар юзага чиқиши, ғоялар туғилиши мумкин
Т	Ўқитувчи учун асосий тўсиқ – дастурдан чиқиб кета олмаслик, ўқувчи учун қизиқмаса ҳам ўқитувчини эшитиб ўтириш мажбурияти	Кенг муҳокама учун вақтнинг чегараланганлиги, ўқувчиларни мавзудан четга буришга интилишлари

"Инсерт" методи

Методнинг мақсади: Мазкур метод ўқувчиларда янги ахборотлар тизимини қабул қилиш ва билмларни ўзлаштирилишини енгиллаштириш мақсадида қўлланилади, шунингдек, бу метод ўқувчилар учун хотира машқи вазифасини ҳам ўтайди.

Методни амалга ошириш тартиби:

➤ ўқитувчи машғулотга қадар мавзунинг асосий тушунчалари мазмуни ёритилган инпут-матнни тарқатма ёки такдимот кўринишида тайёрлайди;

➤ янги мавзу моҳиятини ёритувчи матн таълим олувчиларга тарқатилади ёки такдимот кўринишида намоёниш этилади;

➤ таълим олувчилар индивидуал тарзда матн билан танишиб чиқиб, ўз шахсий қарашларини махсус белгилар орқали ифодалайдилар. Матн билан ишлашда ўқувчилар ёки қатнашчиларга қуйидаги махсус белгилардан фойдаланиш тавсия этилади:

Белгилар	1-матн	2-матн	3-матн
“V” – таниш маълумот.			
“?” – мазкур маълумотни тушунмадим, изоҳ керак.			
“+” бу маълумот мен учун янгилик.			
“–” бу фикр ёки мазкур маълумотга қаршиман?			

Белгиланган вақт якунлангач, таълим олувчилар учун нотаниш ва тушунарсиз бўлган маълумотлар ўқитувчи томонидан таҳлил қилиниб, изоҳланади, уларнинг моҳияти тўлиқ ёрилади. Саволларга жавоб берилади ва

машғулот якунланади.

“Пинборд” методи

Пинборд (инглизчадан: pin – маҳкамлаш, board – ёзув тахтаси) мунозара усуллари ёки ўқув суҳбатини амалий усул билан мослашдан иборат. Муаммони ҳал қилишга оид фикрларни тизимлаштириш ва гуруҳлаштириш (классификация)ни амалга оширишга, жамоа тарзда ягона ёки аксинча қарама-қарши позицияни шакллантиришга имкон беради.

Ўқитувчи таклиф этилган муаммо бўйича ўз нуқтаи назарини баён қилишни сўрайди. Тўғридан-тўғри ёки оммавий ақлий ҳужумнинг бошланишини ташкил қилади (рағбатлантиради). Фикрларни таклиф қиладилар, муҳокама қиладилар, баҳолайдилар ва энг оптимал (самарали) фикрни танлайдилар. Уларни таянч хулосавий фикр (2 та сўздан кўп бўлмаган) сифатида алоҳида қоғозларга ёзадилар ва доскага маҳкамлайдилар.

Ўқитувчи билан биргаликда флипчарт (махсус доска ва махсус қоғоз ёпиштириш имконини берадиган скотч) ёрдамида фикрлар жамланади, классификация қилинади, муҳокамада эса оптимал ечимлар бўйича аниқланади.

Гуруҳ намоёндалари доскага чиқадилар ва маслаҳатлашган ҳолда:

- 1) яққол хато бўлган ёки такрорланаётган фикрларни олиб ташлайдилар;
- 2) баҳсли бўлган фикрларни ойдинлаштирадилар;
- 3) фикрларни тизимлаштириш мумкин бўлган белгиларини аниқлайдилар;
- 4) шу белгилар асосида доскадаги барча фикрларни (қоғоз ва варақларидаги) гуруҳларга ажратадилар;
- 5) уларнинг ўзаро муносабатларини чизиқлар ёки бошқа белгилар ёрдамида кўрсатадилар: жамоанинг ягона ёки қарама-қарши позициялари ишлаб чиқилади.

Маданият

моддий маданият	маънавий маданият

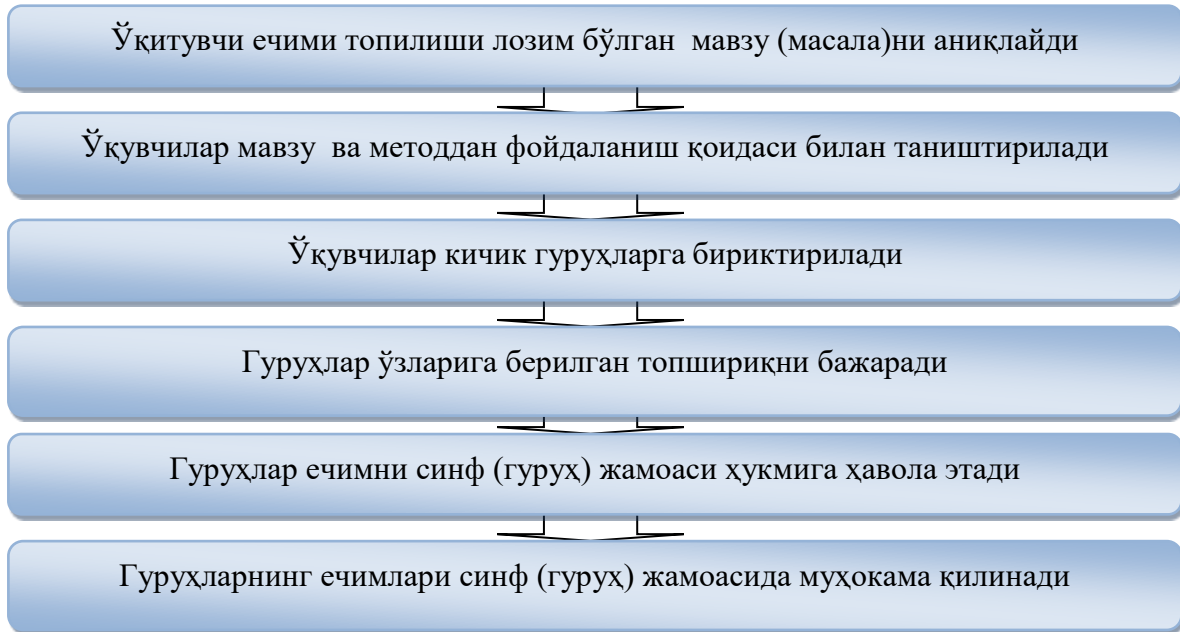

“Концептуал жадвал” методи

Концептуал жадвал методи - турли ғояларни, қарашларни ўзаро таққослаш ва уларни турли тоифалар бўйича таққослаган ҳолда баҳо беришга қаратилган органайзер ҳисобланади. Метод ўқувчиларни ўрганилаётган мавзу (масала ёки

муаммо)ни икки ёки ундан ортиқ жиҳатлари бўйича таққослашга ўргатади. Ундан фойдаланишда ўқувчиларнинг мавзу юзасидан мантикий фикрлаш, маълумотларни тизимли баён қилиш қобилиятлари ривожлантирилади.

Машғулотлар чоғида методдан фойдаланиш қуйидаги тартибда кечади:

Ўрганилаётган мавзу моҳиятини жиҳатлар	ёритувчи	Мухим белгилар, тавсифлар		
		1-белги (тавсиф)	2-белги (тавсиф)	3-белги (тавсиф)
1-жиҳат				
2-жиҳат				
...				

Намуна:

Тарих дарсларида интерфаол таълим усулларида фойдаланишнинг жиҳатлари	Мухим белгилар, тавсифлар		
	1-белги (тавсиф)	2-белги (тавсиф)	3-белги (тавсиф)
“Ассесмент”			
“Инсерт”			
“Тушунчалар”			
“Брифинг”			
“Баҳс-мунозара”			
“Муаммоли вазият”			

"Тушунчалар" методи

Методнинг мақсади: мазкур метод ўқувчилар ёки қатнашчиларни мавзу буйича таянч тушунчаларни ўзлаштириш даражасини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда текшириш, баҳолаш, шунингдек, янги мавзу буйича дастлабки билимлар даражасини ташхис қилиш мақсадида қўлланилади.

Методни амалга ошириш тартиби:

- иштирокчилар машғулот қоидалари билан таништирилади;
- ўқувчиларга мавзуга ёки бобга тегишли бўлган сўзлар, тушунчалар номи туширилган тарқатмалар берилди (индивидуал ёки гуруҳли тартибда);
- ўқувчилар мазкур тушунчалар қандай маъно англатиши, қачон, қандай ҳолатларда қўлланилиши ҳақида ёзма маълумот берадилар;
- белгиланган вақт якунига етгач ўқитувчи берилган тушунчаларнинг тугри ва тулиқ изоҳини уқиб эшиттиради ёки слайд орқали намоёниш этади;
- ҳар бир иштирокчи берилган тугри жавоблар билан узининг шахсий муносабатини таққослайди, фарқларини аниқлайди ва ўз билим даражасини текшириб, баҳолайди.

Намуна: “Модулдаги таянч тушунчалар таҳлили”

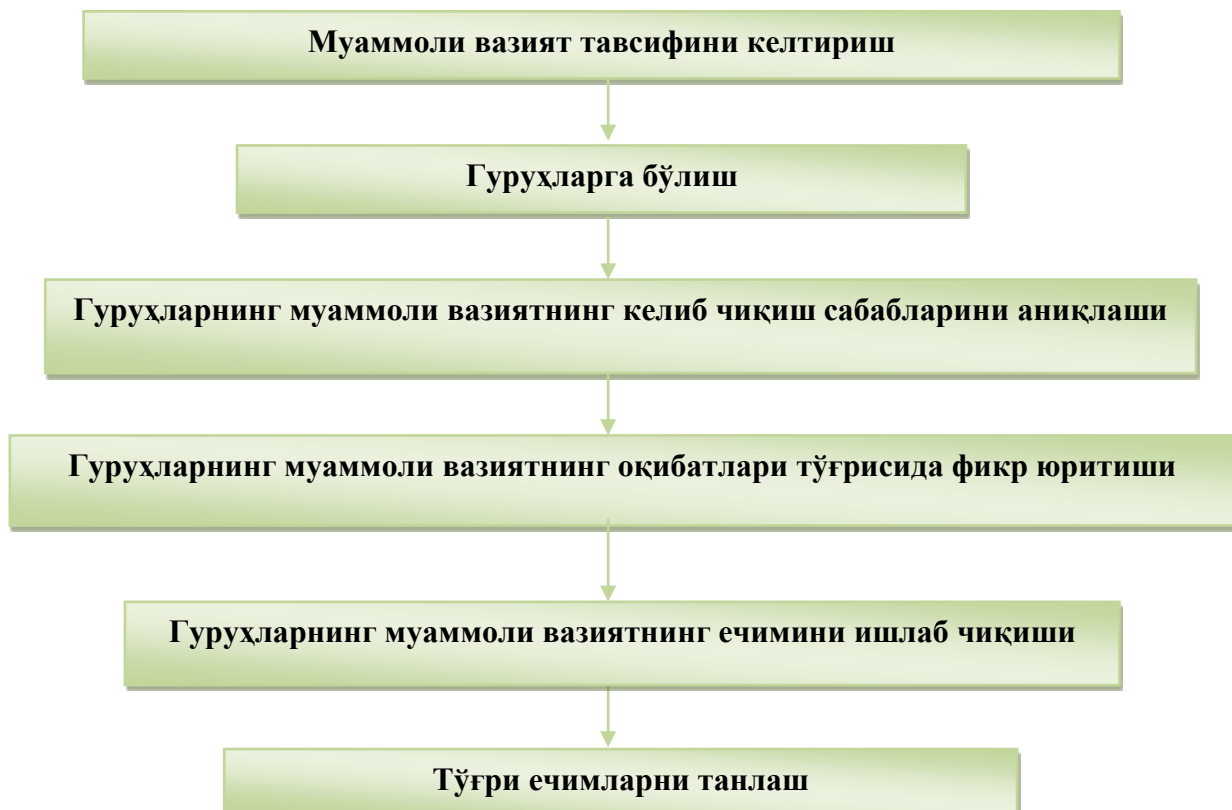
Тушунчалар	Сизнингча бу тушунча қандай маънони англатади?	Қўшимча маълумот
Тарихий манба		
Тарихий адабиёт		
Тарихий ҳужжат		
Тарихий харита		
Тарихий сурат		
Тарихий фонограмма		
Тарихий хат		
Тарихий макон		

Изоҳ: Иккинчи устунчага қатнашчилар томонидан фикр билдирилади. Мазкур тушунчалар ҳақида қўшимча маълумот глоссарийда келтирилган.

“Муаммоли вазият” методи

“Муаммоли вазият” методи - таълим олувчиларда муаммоли вазиятларнинг сабаб ва оқибатларини таҳлил қилиш ҳамда уларнинг ечимини топиш бўйича кўникмаларини шакллантиришга қаратилган методдир.

“Муаммоли вазият” методи учун танланган муаммонинг мураккаблиги таълим олувчиларнинг билим даражаларига мос келиши керак. Улар қўйилган муаммонинг ечимини топишга қодир бўлишлари керак, акс ҳолда ечимни топа олмагач, таълим олувчиларнинг қизиқишлари сўнишига, ўзларига бўлган ишончларининг йўқолишига олиб келади. “Муаммоли вазият” методи қўлланилганда таълим олувчилар мустақил фикр юритишни, муаммонинг сабаб ва оқибатларини таҳлил қилишни, унинг ечимини топишни ўрганадилар. Қуйида “Муаммоли вазият” методининг тузилмаси келтирилган.

“Муаммоли вазият” методининг тузилмаси

“Муаммоли вазият” методининг босқичлари қуйидагилардан иборат:

1. Таълим берувчи мавзу бўйича муаммоли вазиятни танлайди, мақсад ва вазифаларни аниқлайди. Таълим берувчи таълим олувчиларга муаммони баён қилади.
2. Таълим берувчи таълим олувчиларни топшириқнинг мақсад, вазифалари ва шартлари билан таништиради.
3. Таълим берувчи таълим олувчиларни кичик гуруҳларга ажратади.

4. Кичик гуруҳлар берилган муаммоли вазиятни ўрганадилар. Муаммонинг келиб чиқиш сабабларини аниқлайдилар ва ҳар бир гуруҳ тақдимот қилади. Барча тақдимотдан сўнг бир хил фикрлар жамланади.

5. Бу босқичда берилган вақт мобайнида муаммонинг оқибатлари тўғрисида фикр-мулоҳазаларини тақдимот қиладилар. Тақдимотдан сўнг бир хил фикрлар жамланади.

6. Муаммони ечишнинг турли имкониятларини муҳокама қиладилар, уларни таҳлил қиладилар. Муаммоли вазиятни ечиш йўллари ишлаб чиқадиладар.

7. Кичик гуруҳлар муаммоли вазиятнинг ечими бўйича тақдимот қиладилар ва ўз вариантларини таклиф этадилар.

8. Барча тақдимотдан сўнг бир хил ечимлар жамланади. Гуруҳ таълим берувчи билан биргаликда муаммоли вазиятни ечиш йўллари энг мақбул вариантларини танлаб олади.

"Т-жадвал" технология

Технология таянч тушунчаларни бир-бири билан ўзаро солиштириш, қийслаш асосида ўрганилаётган мавзу ёки масаланинг муайян жиҳатини бир неча асосий белгиларга кўра батафсил ёритиш мақсадида қўлланилади. Кўп ҳолларда технология мавзу мазмунида ёритиладиган бир неча ҳолатларнинг афзаллик ёки камчиликларини, самарадорли ёки самарасизлигини, бугунги кун ва истиқбол учун аҳамиятини таққослаш мақсадида қўлланилади.

Агар улар ёзилган фикрга қўшилсалар, биринчи устунда “+“ акс ҳолда учинчи устунда “-“ белгисини қўядилар.

Изоҳ:

Ўқитувчи: Янги мавзуни баён қилади ва ўқувчиларга икки қарама-қарши жиҳат ҳақида бошланғич маълумотларни беради;

- топшириқни яқка тартибда бажаришларини сўрайди ва 10 дақиқа вақт ажратади;

- вақт тугагач ўқувчилардан изоҳларсиз ўз фикр – мулоҳазаларини ўқиб эшиттиришларини айтади;

- барча хулосалар тинглангач, умумлаштирилади ва якуний хулоса шакллантирилади.

Ўқувчи:

- мавзуни диққат билан тинглайди;

- ўзи учун зарур бўлган маълумотларни дафтарига қайд қилиб боради;

- берилган схема асосида тушунчага нисбатан ўзининг мустақил фикрини билдиради;
- якуний хулосаси билан ўтирганларни таништиради;
- регламентга риоя қилади.

Кутиладиган натижа: Ўқувчилар мавзу юзасидан зарурий билимларни ўзлаштиради, курснинг моҳияти ҳақида тасаввурга эга бўлади

“Т-жадвал” технологияси

Ўрганилаётган масала (ғоя, омил)	
+ (ҳа, ижобий) афзаллиги (ютуғи)	- (йўқ, салбий) камчилиги
1.	1.
2.	2.
...	...

“Инновацион технологияларни дарсда фойдаланиш”

Афзалликлари	Камчиликлари
“Қайтар алоқа” нинг таъминланиши	кўп вақт талаб этилиши
мотивациянинг юқори даражада бўлиши	ўқувчиларни назорат қилиш имкониятининг пастлиги
ўтилган материалнинг яхши эсда сақлаб қолиниши	объектив баҳолашнинг қийинлиги
мулоқатга киришиш кўникмасининг такомиллашиши	ўқитувчининг ўзидан ҳам ривожланган фикрлаш қобилиятига ва муаммолар ечиш кўникмасига эга бўлишининг талаб этилиши
ўз-ўзини ва бошқаларни баҳолаш кўникмасининг шаклланиши	ижодий шовқин бўлиши
мустақил фикрлаш	қайтар алоқанинг таъминланмаслиги
ХУЛОСА	

Т-схема кўринишида вазифа

Ҳа	Фикр-мулоҳазалар	Йўқ
	Ўзбекистонда "Ташсельмаш", "Ўзбексельмаш", "Красний двигатель", "Подъемник" ва бошқа заводлар пахтачиликни ривожлантириш мақсадларига мослаштирилди.	
	1950 йил Ўзбекистонда 2.220 минг тонна пахта тайёрланди.	

	Суғориш ишларини яхшилаш учун сунъий сув омборлари қурилди.	
	XX асрининг энг йирик экологик - “Орол фожеаси” вужудга келди.	
	Ўзбекистон мамлакати пахта хом-ашё базасига айлантирилди.	
	Ўзбекистон “Оқ-олтин”дан катта манфат кўрарди.	

“Блиц-ўйин технологияси”

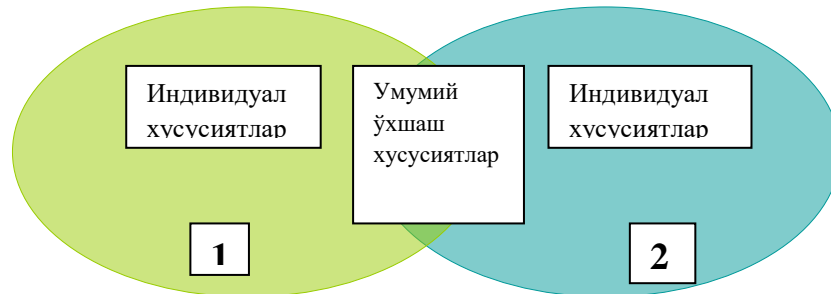
Сана ва воқеаларни тўғри хронологик кетма-кетликда жойлаштиринг.

Саналар – 395, VI аср, 527-565, 534, VI асрнинг ўрталари, VII аср, X-XI аср, IX-XI асрлар.

Тарихий воқеалар – Рим империяси икки мустақил давлатга бўлинди, Константинополь, Юстиниан I императорлиги даври, Юстиниан I Велисарийни шимолий Африкага жўнатди, Византиянинг заифлашуви славян қабилалари истилоларига йўл очди, Араб халифалиги ҳужумлари натижасида Сурия ва Миср қўлдан кетди, императорлар амалдорлар, ибодатхоналар ва монастирларга кўплаб ер-мулклар инъом этадилар, феодал муносабатларнинг узил-кесил ўрнатилишига олиб келди.

“Венн диаграммаси” стратегияси

Стратегия ўқувчи (талаба)ларда мавзуга нисбатан таҳлилий ёндашув, айрим қисмлар негизида мавзунинг умумий моҳиятини ўзлаштириш (синтезлаш) кўникмаларини ҳосил қилишга йўналтирилади. У кичик гуруҳларни шакллантириш асосида аниқ схема бўйича амалга оширилади.

Стратегия ўқувчи (талаба)лар томонидан ўзлаштирилган ўзаро яқин назарий билим, маълумот ёки далилларни қиёсий таҳлил этишга ёрдам беради. Ундан муайян бўлим ёки боблар бўйича якуний дарсларни ташкил этишда фойдаланиш янада самаралидир.

“Ҳамкорликда ўқитиш” методи

Ҳамкорликда ўқитишнинг асосий ғояси – бирор нарсани бирга бажариш эмас, балки ҳамкорликда ўқиш, ўрганишдир!

Ҳамкорликда ўқитишнинг самарадорлиги:

1. Ахборотга танқидий ёндашув ва ўз нуқтаи назарини далиллар билан асослашни шакллантиради. Бу кўникмалар ҳамкорликда ўқиётганларда бири бири билан рақобат қилаётган ёки индивидуал ўқиётганларга қараганда яхшироқ ривожланган. Хаттоки, ҳамкорликда бажарилган ёзма ишлар чуқур мазмунга эгаллиги билан фарқланади.

2. Ижодий қобилиятлар ривожланади. Ҳамкорликда ўқиётган гуруҳ аъзолари бетақрор ғояларни кўпроқ ишлаб чиқади, турли мақсадларга эришишда ва дарс жараёнида пайдо бўлган ҳар хил ўқув масалаларининг янги ечимларини топишда ижодий қобилиятлар ривожланиб боради.

3. Бир вазиятда олинган билимлар бошқа вазиятда қўлланишига кўмаклашади. Бугун гуруҳ бажарган топшириқни эртага ҳар ўқувчи мустақил бажара олиши мумкин.

4. Дарс мазмунига ижобий ёндашув шакллантирилади. Ҳамкорлик билимларга кўпроқ қизиқиш учун ҳам шароитлар яратади. Машғулот ўтказиш усули қанчалик такомиллашган бўлса, ўқувчиларнинг ўрганилаётган масалага қизиқиши ва фаолли ортиб боради.

5. Топшириқларни бажариш учун кўпроқ вақт сарфланади. Ҳамкорликда ўқиётганлар топшириқларни бажариш учун рақобат қилаётган ёки индивидуал ўқиётганларга нисбатан кўпроқ вақт сарфлайдилар.

Ҳамкорликда ўқитишнинг асосий афзалликлари:

- ҳамкорликда ўқиётган ўқувчилар бир-бирининг муваффақиятига кўмаклашади;

- ёрдам ва мадад берадилар ва ёрдамни қабул қиладилар, гап фақат ўқиш тўғрисида эмас, балки инсоний, дўстона муносабат тўғрисида кетаяпти;

- ахборот ва “моддий ресурслар”, яъни топшириқни бажариш учун зарур бўлган барча нарсалар билан алмашади;

- ўртоқлари берган маълумотларни ўзлаштиради ва қўллашга ҳаракат қиладилар. Оғзаки тушунтиришлар, ахборотни ўйлаб кўриш ва умумлаштириш, ўз билимлари ва кўникмаларини бошқаларга узатиш – буларнинг ҳаммаси билимларни тартибга солиш, уларни яхшироқ англаб ўзлаштириш ва умумий мақсадга эришишга шахсий улушини кўшишга олиб келади;

- болалар бир-бири билан музокара олиб боришга ва далиллар келтиришга ўрганади. Интеллектуал майдондаги зидликлар қизиқувчанликни ривожлантиради, билимларни ўзлаштириш ва уларни қайта англаш, ўрганилаётган муаммога чуқурроқ киришишга ундайди ҳамда бошқа кўп фойдали сифат ва кўникмаларни шакллантиради;

- ўқувчилар яхшироқ ўқишга интилишда бир-бирига кўмаклашади. Ўқишда ўртоқларига ёрдам бераётган ўқувчи ўзи ҳам сезиларли даражада яхшироқ ўқийди;

- бир-бирига таъсир этади. Ҳамкорликда ўқиётган гуруҳ аъзолари ўртоқларига таъсир этишнинг ҳар қандай имкониятидан фойдаланадилар ва ўз навбатида таъсир учун очиклар;

- аниқ ифодоланган мотивацияга эга. Билимларни ўзлаштиришга интилиш умумий мақсадга эришишга қаратилган ҳамкорликдаги меҳнат туфайли кучаяди;

- ўзаро ишонч шароитини яратади ва талабларни юқори даражада ушлаб туради. Гуруҳ аъзолари ўз ўртоқларига ишонадилар ва ўзларини ўртоқлари

ишончини қозонадиган тарзда тутадилар, бу катта муваффақиятларга эришиш учун шароитлар яратади. Ўзаро ишонч – ҳар бирининг юқори ютуқлари учун яхши асос.

Ҳамкорликдаги ўқиш тамойиллари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- гуруҳга битта топшириқ;
- битта рағбат: гуруҳ барча иштирокчилари ҳамкорликдаги иш баҳоси (умумий натижага эришиш учун барча гуруҳ аъзолари сарфлайдиган кучи баҳоланади) ва академик натижалари йиғиндисидан ташкил топган битта баҳо олади, яъни гуруҳ (команда) муваффақияти ҳар бир иштирокчининг ҳиссасига боғлиқ;
- ҳар бирининг ўз муваффақияти ва гуруҳнинг бошқа аъзолари муваффақияти учун шахсий масъулияти;
- ҳамкорликдаги фаолият: гуруҳий музокара, ҳамкорлик, ўзаро ёрдам бериш каби ўзаро ҳаракат усуллари асосида ташкил топади;
- муваффақиятга эришишда тенг имкониятлар: ҳар бир ўқиётган ўз шахсий ютуғини такомиллаштириш, шахсий имкониятлари, қобилиятларидан келиб чиққан ҳолда ўқишга берилган бўлиши зарур, чунки у бошқалар билан тенг баҳоланади.²

Гуруҳда ишлаш қоидалари:

- Ҳар ким ўз ўртоқлари нутқини хушмуомалалик билан тинглаши зарур;
- Ҳар ким фаол, биргаликда ишлаши, берилган топшириққа масъулиятли ёндашиши зарур;
- Ҳар ким ёрдамга муҳтож бўлганда уни сўраши зарур;
- Ҳар кимдан ёрдам сўралса, ёрдам қилиши зарур;
- Ҳар ким гуруҳ ишини натижаларини баҳолашда иштирок этиши зарур.
- Бошқаларга ёрдам бериб, ўзимиз тушунамиз!
- Биз битта кемадамиз: ёки бирга сузиб чиқамиз, ёки бирга чўкиб кетамиз!

Гуруҳда топшириқни бажариш йўриқномаси:

1. Гуруҳ лидерини сайланг.
2. Топшириқ билан танишинг ва уни қандай қилиб бажаришингизни муҳокама қилинг.
3. Топшириқни бажаринг.
4. Тақдимотга тайёрланинг.
5. Тақдимот ўтказинг.

² Ганиева М., Файзуллаев Д. Кичик гуруҳларда ҳамкорликда ишлаш педагогик технологиялар тўплами. - Т.: Иқтисодиёт, 2013.

6. Гуруҳ ишини баҳоланг.

1-босқич

Гуруҳ иш жойини тайёрлаш – стол ва ўриндиқлар шундай жойлаштириладики, бунда таълим берувчи аудиторияда эркин ҳаракатлана олсин, ҳар бир гуруҳ аъзоси бир жойда бўлишлари ва бир-бирларини кўришлари ва эшитишлари керак, зарур ўқув қўлланмалар барчага етарли бўлиши керак.

2-Асосий босқич

1. Таълим олувчиларни гуруҳларга тақсимлаш – танланган кичик гуруҳларга бирлаштириш йўли асосида таълим олувчиларни гуруҳларга бўлади.

2. Ўқув топшириқларини тарқатиш – муаммоли вазиятни таклиф қилади, таълим олувчилар билан биргаликда уни эчиш йўли ва тартибини муҳокама қилади, гуруҳларда ҳамкорликдаги фаолиятни тақдим этиш шаклини маълум қилади. Ҳар бири ва бутун гуруҳнинг натижаларини баҳолаш мезонларини тушунтиради.

3. Ўқув топшириқларни бажариш бўйича йўриқномани тушунтириш. Гуруҳлар бўйича ишни бажариш учун зарур материалларни тарқатади. Топшириқни баажаришда қандай қўшимча материалларидан фойдаланиш мумкинлигини тушунтиради. Гуруҳларда ишлаш қоидаларини эслатади.

Доскада гуруҳли ишни бажариш бўйича йўриқномани ёзади ёки тарқатади.

4. Таълим олувчилар билан қайтар алоқани амалга ошириш Таълим олувчилар билан гуруҳли ишни бажариш бўйича йўриқномани муҳокама қилади; ҳаммалари уни тушунганларига ишонч ҳосил қилади.

5. Гуруҳларда ўқув топшириқни бажариш жараёнини ташкил этиш – ўқув топшириқни бажариш бўйича ишни бошланиши ҳақида эълон қилади; Гуруҳ ишини назорат қилади. Гуруҳ ишини режалаштириш, вазифаларни гуруҳ аъзолари ўртасида тақсимлаш, вазифани бажариш бўйича яқка тартибда ишлаш, яқка тартибда топилган ечимларни муҳокама қилиш, гуруҳ учун умумий ечимни ифодалаш, гуруҳ иши натижаларини тақдимотини тайёрлаш, аниқ топшириқни баажариш учун зарур бўлган алоҳида бўлиб ишлашга, кўникмаларни шакллантиришга эътиборини қаратади. Иш боришини шарҳлайди, ютуқларни баҳолайди, айрим аниқ, ва самимий танбеҳ қилади.

6. Гуруҳ иши тақдимотини ташкил қилиш – бажарилган иш натижалари тўғрисида маълумот бериш учун гуруҳ вакилларини тайинлайди. Баҳолаш мезони ва кўрсаткичларини эслатади.

3-Назорат – якуний босқичи

Яқун яшаш – натижалар текширувини ўтказиши: гуруҳнинг ҳар бир иштирокчиси билан гаплашади; Гуруҳ ишини таҳлил қилади, топшириқ

бажарилишининг якунини қилади, эришилган мақсад тўғрисида хулосалар чиқаради.

Ҳамкорликда ўқитишнинг самарадорлиги

1. Ахборотга танқидий ёндашув ва ўз нуқтаи назарини далиллар билан асослашни шакллантиради.
2. Ижодий қобилиятлар ривожланади.
3. Бир вазиятда олинган билимлар бошқа вазиятда қўлланишига кўмаклашади.
4. Дарс мазмунига ижобий ёндашув шакллантирилади.
5. Топшириқларни бажариш учун кўпроқ вақт сарфини талаб этади.

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-Мавзу: Инновацион таълим муҳитининг назарий асослари. Олий таълим тарих ўқитувчисининг инновацион педагогик фаолияти босқичлари

Режа:

1. Тарих фани ўқитувчисининг инновацион фаолияти
2. Таълимда инновацион ва технологик ёндашувнинг мазмун-моҳияти
3. Олий таълим тарих ўқитувчисининг инновацион педагогик фаолияти

***Таянч тушунчалар:** Таълим, тарбия, таълим мазмуни, ўқитиш услублари, дарс, ўқитиш воситалари, инновация, технология, педагогик технология, интерфаол таълим, анъанавий таълим, педагогик маҳорат.*

1.Тарих фани ўқитувчисининг инновацион фаолияти

Ҳозирги кунда тарих фанларини ўқитишнинг муҳим муаммоларидан бири бу - мақсадли таълим-тарбияни йўлга қўйишдир. Ушбу долзарб масала хусусида Президентимиз И.А.Каримовнинг “Малакали педагог кадрлар тайёрлаш ҳамда ўрта махсус, касб- ҳунар таълим муассасаларини шундай кадрлар билан таъминлаш тизимини янада такомиллаштиришга оид чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорига кўра таълим жараёнида илғор педагогик услуб ва технологиялар, ахборот коммуникация технологиялари, электрон таълим ресурслари ва мултимедиа тақдимотларидан фойдаланиш борасида илгари сурилган вазифалар бугунги кунда таълимни ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эга.

Тарих фанларини ўқитишда тарихий билим, тушунча ва тасаввурларни эгаллаш, уларни изоҳлаш, кўникма ва малакани шакллантириш орқали ўқувчилар интеллектуал қобилиятларини жадал ўстиришни мақсад қилиб олинади. Тарих фанини ўқитишда қуйидаги инновацион фаолиятга эътибор бериш тавсия қилинади:

Машғулот воситалари

Педагог учун;

Ўқув-методик қўлланма, методик тавсия, методик ишланма, ўқув дастури, дарс режаси, маъруза матни.

Талаба учун;

Дарслик, ўқув қўлланма, жадваллар, тарқатма материаллар, йўл-йўриқли технологик хариталар, типик хатолар харитаси, топшириқ варақаси, интерфаол усуллар.

Машғулот ўтказиш учун;

Плакатлар, моделлар, макетлар, жиҳозлар, аудиовизуал, техник ва реал воситалар бўлиши мумкин.

Ўқув мақсадлари

Фаннинг ўқув мақсадлари тармоқ стандартининг ҳар бир ихтисослик бўйича касбий тавсифномада келтирилган касб фаолият турлари, махсус талаблар, кўникма ва билимлардан келиб чиққан ҳолда ишлаб чиқилиши лозим, яъни тармоқ стандарти билан стандартлаштирилган ўқув дастурлари тўла мос келиши керак. Ўқитишда ўқув мақсадларини қўйиш услуби ўзига хос хусусиятга эга. Бу талабалар ҳаракатида ифодаланадиган ва аниқ кўринадиган натижалар орқали белгиланади. Ўқув мақсадларини аниқлаш, ўқитишни қайта такрорлаш имконига эга бўлиш учун ҳар бир мақсадга эришиш мезонини билиш керак, яъни таълим мақсади шундай қўлланиши керакки, унга эришганлик ҳақида аниқ хулоса чиқариш мумкин бўлсин.

Мақсадларнинг қўйилиши...

Умумий мақсадлар - ДЦ, ўқув дастуридан ўтиладиган мавзу юзасидан талабаларда қандай билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш муҳимлиги аниқлаштирилиб, шу асосида машғулот мақсадлари белгилаб олинади.

Педагог мақсади;

1-таълимий машғулот жараёнида талабаларда дунёқарашни кенгайтириш, билиш фаолияти, билимларни амалиётда қўллаш, маълум кўникма ва малакаларни шакллантириш;

2-тарбиявий машғулот жараёнида талабаларда мустақиллик, ўзаро муносабат, ахлоқий йўналишларни, мустақил фаолликка асос бўлувчи мотивларни шакллантириш;

3-ривожлантирувчи машғулот жараёнида талабаларда диққат, нутқ, таққослаш, рефлексия, аниқ ечимларни излаб топиш кўникмаларини, машғулотга нисбатан қизиқишни ривожлантириш билан белгиланади.

Ўқув мақсадларини аниқлаштиришнинг аҳамияти

Ўқув мақсадларини, уларни алоҳида қисмларга ажратиб аниқлаштириш жаҳон педагогикасида кенг оммалашган. Бундай ёндашувга асосан ўқув мақсадларига эришилганликни яққол аниқлаш мумкин. Бунда ўқув мақсадлари тизими яратилиб, ўзаро боғлиқлик кетма-кетлигида жойлаштирилади, яъни уларнинг таксономияси тузилади. Ўқув мақсадларининг бу тизими халқаро миқёсда машҳур бўлиб, Блум таксономияси деб номланади.

“Таксономия” тушунчаси грекча - тартиб билан жойлаштириш бўлиб, биология фанидан олинган. У объектларни, уларнинг ўзаро боғлиқлигига асосланиб ва тоифалари мураккаблашиб борадиган кетма-кетликда жойлаштириб туркумлаш ва тизимлаштиришдир. Блум таксономиясини қўллаш, ўқитиш мақсадларини умумлашган ҳолда баён қилиш имкониятини беради. Ундан фойдаланилганда педагог мақсадларни ажратади ва аниқлаштиради ҳамда тартибга солади. Бу таксономия ёрдамида педагог нафақат ўқув мақсадларини аниқлаштиришга, балки уларни ўзаро боғлиқ бўлган қатъий кема-кетликда жойлаштиришга муваффақ бўлади.

Ўқув мақсадлари соҳалари

Когнитив -билишга оид соҳа. Ўрганилган материални эслаб қолиш ва уни такроран айтиб бериш, ўзлаштирилган билимларни мустақил тўла англаш, уларни олдин ўрганилган услуб, усуллар билан уйғунлаштирилиб тасаввур этишгача бўлган муаммоларни ҳал этилишини ўз ичига олади.

Аффектив-ҳиссиётга оид соҳа. Оддий идрок қилиш, қизиқиш, қадрият йўналиш ва муносабатларини ўзлаштиришга тайёр бўлиш, талабаларни атроф-муҳитга нисбатан ҳиссий-шахсий муносабатда бўлишини шакллантирувчи мақсадлар киради.

Психомотор-ҳаракатга оид соҳа. У ёки бу ҳаракат фаолиятида, ҳаракат йўналишларини тез ўзгартириш, асаб-мускулларни мувоффиқлаштириб бошқаришни шакллантиришга оид мақсадлар киради.

Талаба мақсадлари

Когнитив ўқув мақсадлари соҳасида – талабалар назарий билимларни олади.

Психомотор ўқув мақсадлари соҳасида – олган назарий билимларини турли машқларни бажариш орқали мустаҳкамлайди.

Аффектив ўқув мақсадлари соҳасида – уларда келажакка умидворлик ҳисси уйғонади.

3.Олий таълим тарих ўқитувчисининг инновацион педагогик фаолияти

Шу вақтгача анъанавий таълимда талаба (ёки ўқувчи) ларни фақат тайёр билимларни эгалашга ўргатиб келинганди. Бундай усул талаба (ёки ўқувчи) ларда мустақил фикрлаш, ижодий изланиш, ташаббускорликни сўндирар эди. энди ўқув жараёнини янгиланган дастур ва стандарт талабларига жавоб берадиган замонавий дарслар асосида ташкил этиш даври келди.

Бошқача қилиб айтганда зерикарли дарслар ўрнига дарсларни ташкил этишга маъсулият билан ёндашадиган, касбий билимдон, методик маҳоратга эга, маъсулиятли, замонавий, интерфаол педагогик технологияни мукамал

ўзлаштириб олган, инновациялар асосида таълимни ташкил эта оладиган ўқитувчиларга талаб ошиб бормоқда.

Инновация (инглизча инноватион)-янгилик киритиш, янгилик демакдир.

Инновацион технологиялар педагогик жараён ҳамда ўқитувчи ва талаба фаолиятига янгилик, ўзгаришлар киритиш бўлиб, уни амалга оширишда асосан интерфаол услублардан фойдаланилади.

Интерфаол (“Интер”- бу ўзаро, ”аст”- ҳаракат қилмоқ) - ўзаро ҳаракат қилмоқ ёки ким биландир суҳбат, мулоқот тартибида бўлишни англатади. Бошқача сўз билан айтганда, ўқитишнинг интерфаол услубиятлари - билиш ва коммуникатив фаолиятни ташкил этишнинг махсус шакли бўлиб, унда таълим олувчилар билиш жараёнига жалб қилинган бўладилар, улар биладиган ва ўйлаётган нарсаларни тушуниш ва фикрлаш имкониятига эга бўладилар. Интерфаол дарсларда ўқитувчининг ўрни қисман талабаларнинг фаолиятини дарс мақсадларига эришишга йўналтиришга олиб келади.

Бу услубларнинг ўзига хослиги шундаки, улар фақат педагог ва талабаларнинг биргаликда фаолият кўрсатиши орқали амалга оширилади.

Бундай педагогик ҳамкорлик жараёни ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, уларга:

- талабанинг дарс давомида бефарқ бўлмасликка, мустақил фикрлаш, ижод қилиш ва изланишга мажбур этилиши;
- талабаларнинг ўқув жараёнида фанга бўлган қизиқишларини доимийлигини таъминланиши;
- талабаларнинг фанга бўлган қизиқишларини мустақил равишда ҳар бир масалага ижодий ёндашган ҳолда кучайтирилиши ;
- педагог ва талабаларнинг ҳамкорликдаги фаолиятини доимий равишда ташкил этишлари мумкин.

Ҳозирги кунда таълим жараёнида интерфаол услублар (инновацион педагогик ва ахборот технологиялари)дан фойдаланиб, таълимнинг самарадорлигини кўтаришга бўлган қизиқиш, эътибор кундан-кунга кучайиши табиий. Замонавий технологиялар қўлланилган машғулотлар талабалар эгаллаётган билимларларни ўзлари қидириб топишларига, мустақил ўрганиб, таҳлил қилишларига, ҳатто хулосаларни ҳам ўзлари келтириб чиқишларига қаратилган. Ўқитувчи бу жараёнда шахс ва жамоанинг ривожланиши, шаклланиши, билим олиши ва тарбияланишига шароит яратади, шу билан бир қаторда, бошқарувчилик, йўналтирувчилик вазифасини бажаради. Бундай ўқув жараёнида талаба асосий фигурага айланади.

Педагог олимларнинг йиллар давомида таълим тизимида

Нега ўқитамиз?

Нимани ўқитамиз?

Қандай ўқитамиз?

саволларига жавоб излаш билан бир қаторда қандай қилиб самарали ва натижали ўқитиш мумкин? - деган саволига ҳам жавоб қидирдилар.

Бу эса, олим ва амалиётчиларни ўқув жараёнини технологиялаштиришга, яъни ўқитишни ишлаб чиқаришга оид аниқ кафолатланган натижа берадиган технологик жараёнга айлантиришга уриниб кўриш мумкин, деган фикрга олиб келади.

Бундай фикрнинг туғилиши фанда янги педагогик технология йўналишини юзага келтирди.

Бугунги кунда таълим муассасаларининг ўқув-тарбиявий жараёнида педагогик технологиялардан фойдаланишга алоҳида эътибор берилаётганлигининг асосий сабаби қуйидагилардир:

Биринчидан, педагогик технологияларда шахсни ривожлантирувчи таълимни амалга ошириш имкониятининг кенглигида. “Таълим тўғрисида”ги қонун ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”да ривожлантирувчи таълимни амалга ошириш масаласига алоҳида эътибор қаратилган.

Иккинчидан, педагогик технологиялар ўқув-тарбия жараёнига тизимли фаолият ёндашувини кенг жорий этиш имкониятини беради.

Учинчидан, педагогик технология ўқитувчини таълим-тарбия жараёнининг мақсадларидан бошлаб, ташхис тизимини тузиш ва бу жараён кечишини назорат қилишгача бўлган технологик занжирни олдиндан лойиҳалаштириб олишга ундайди.

Тўртинчидан, педагогик технология янги воситалар ва ахборот усулларини қўллашга асосланганлиги сабабли, уларнинг қўлланилиши “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” талабларини амалга оширишни таъминлайди.

Ўқув-тарбия жараёнида педагогик технологияларнинг тўғри жорий этилиши ўқитувчининг бу жараёнда асосий ташкилотчи ёки маслаҳатчи сифатида фаолият юритишига олиб келади. Бу эса талабадан кўпроқ мустақилликни, ижодни ва иродавий сифатларни талаб этади.

Ҳар қандай педагогик технологиянинг ўқув-тарбия жараёнида қўлланилиши шахсий характердан келиб чиққан ҳолда талабани ким ўқитаётганлиги ва ўқитувчи кимни ўқитаётганлигига боғлиқ.

Педагогик технология асосида ўтказилган машғулотлар ёшларнинг муҳим ҳаётий ютуқ ва муаммоларига ўз муносабатларини билдиришларига интилишларини қондириб, уларни фикрлашга, ўз нуқтайи назарларини асослашга имконият яратади.

Ҳозирги даврда содир бўлаётган инновациён жараёнларда таълим тизими олдидаги муаммоларни ҳал этиш учун янги ахборотни ўзлаштириш ва

ўзлаштирган билимларини ўзлари томонидан баҳолашга қодир, зарур қарорлар қабул қилувчи, мустақил ва эркин фикрлайдиган шахслар керак.

Шунинг учун ҳам, таълим муассасаларининг ўқув тарбиявий жараёнида замонавий ўқитиш услублари-интерфаол услублар, инновацион технологияларнинг ўрни ва аҳамияти беқиёсдир. Педагогик технология ва уларни таълимда қўлланишига оид билимлар, тажриба талабаларни билимли ва етук малакага эга бўлишларини таъминлайди.

Педагогик технология масалаларини ва муаммоларини ўрганаётган баъзи ўқитувчилар, тадқиқотчилар ва амалиётчиларнинг фикрича, педагогик технология- фақат ахборот технологияси билан боғлиқ ҳамда ўқитиш жараёнида қўлланиши зарур бўлган ўқитишнинг техник воситалари, компьютер, проектор ёки бошқа техник воситалар. Бизнинг фикримизча, педагогик технологиянинг энг асосий негизи ўқитувчи ёки талабанинг белгиланган мақсаддан кафолатланган натижага ҳамкорликда эришишлари учун танлаган технологияларига боғлиқ. Ҳар бир дарс мавзу, ўқув предметининг ўзига хос технологияси бор. Ўқув жараёнидаги педагогик технология – бу аниқ кетма-кетликдаги яхлит жараён бўлиб, у талабанинг эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда бир мақсадга йўналтирилган ва кафолатланган натижа беришига қаратилган педагогик жараёндир.

Педагогик мақсаднинг амалга ошиши ва кафолатланган натижага эришиши ўқитувчи ва талабанинг ҳамкорликдаги фаолияти, улар қўйган мақсад, танлаган мазмун, услуб, восита, шаклга яъни технологияга боғлиқ.

Ўқитувчи ва талабанинг мақсаддан натижага эришишида қандай технологияни танлашлари улар ихтиёрида, чунки ҳар иккала томоннинг асосий мақсади аниқ натижага эришишга қаратилган бўлиб, бунда талабаларнинг билим савияси, гуруҳ характери, шароитга қараб, ишлатиладиган технология танланади. Масалан, натижага эришиш учун балки, компьютер билан ишлаш лозимдир, балки филм(ёки тарқатма материал, чизма ва плакат, ахборат технологияси, турли адабиётлар) керак булар. Буларнинг ҳаммаси ўқитувчи ва талабаларга боғлиқ.

2. Таълимда инновацион ва технологик ёндашувнинг мазмун-моҳияти

Янги муносабатларнинг ўзига хос жиҳати анъанавий таълимдагидан фарқ қилиб, ўқувчи-талабаларнинг мустақиллиги ва ўқув фаолиятини тақиқламасдан, балки белгиланган мақсадга йўналтириш, ўқув фаолиятини ҳамкорликда ташкил этиш, уларни фаолиятга онгли равишда йўллаш, бирор-бир фаолиятни буйруқ орқали амалга оширмасдан, балки самарали ташкил этиш орқали ўқувчи-талабаларда фан асосларини ўрганишга бўлган қизиқишларини орттириш,

шахснинг эҳтиёжи, қизиқиши ва имкониятларини чегараламасдан эркин танлаш ҳуқуқини бериш саналади.

Педагогик технология технологик ёндашувга асосланади. Технологик ёндашув деганда тайёр маҳсулот (ишлаб чиқариш технологиясига ўхшаш) олиш учун ишлаб чиқариш жараёнларида қўлланиладиган усул ва методлар тўплами тушунилиб, қўйилган мақсадларга эришишда кутилган натижаларни кафолатлайдиган усул методлари мажмуаси тушунилади. Агар метод билиш йўли, тадқиқот йўли ёки бирор фаолиятдаги маълум амалиёт ва назарий билимлар соҳасини эгаллашни ҳаракатлар, усуллар мажмуаси деб тушунсак, педагогик технологиянинг таълим усули, маълум маънода таълим-тарбия жараёнлари, воситалари, шакл ва методлари мажмуасини англатади.

Педагогик технологияни анъанавий ўқитиш методикасидан фарқловчи белгилари кўп. Педагогик технология анъанавий методикадан, аввало, мақсадларнинг қўйилиши ва унга эришиши билан фарқланади. Педагогик технология усули таркибий қисмига таълимнинг умумий мақсадлари (ўқитувчи ва талабанинг мақсадлари)ни ишлаб чиқиш, таълим мақсадларини назорат (тест) топшириқларида ўтказиш, мақсадга эришиш усуллари киради.

Лойиҳалаштириш фаолияти ўқувчи-талабалар билан ишлашни ташкиллаштиришнинг энг оммабоп шакллариандир. Лойиҳалаш методи – ўқитишнинг ташкиллаштирилиши бўлиб, ўқувчи-талабалар режалаштириш ва амалий вазифаларни бажаришлари орқали лойиҳа кўринишида билим олади. Лойиҳалаштириш методини қўллаш натижасида лойиҳа (проект) кўринишидаги билим ўзлаштирилади.

Ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги муносабатларни ифодаловчи ҳамкорлик педагогикасига таяниб, талабаларнинг биргаликда таълим олишлари амалга оширилади. Талабаларни ҳамкорликда таълим олишлари, таълим жараёнларини лойиҳалаштириш, талабалар билан ишлашни лойиҳалаштириш кабилар замонавий педагогик технологияларнинг асосий методлари ҳисобланади.

Ўқув-тарбия жараёнида вужудга келган янги педагогик муносабатлар мазкур жараёнда замонавий педагогик технологияларни қўллашни тақозо этади. Педагогика фани ва амалиётида турли хил ёндашувлар қўлланилади. Улар оғзаки, кўргазмали, тадқиқий, изланувчан, тизимли, функционал, комплекс, технологик, фаолиятли ёндашувлардир.

Ўқув-тарбия жараёнига замонавий педагогик технологияларни жорий қилиш педагогдан ижобий ишлашни талаб этади. Педагог ўзида унга ёрдам берувчи ташқи имкониятлар, яъни, назарий-амалий, ўқув қуроллари ва воситалари мавжудлиги ҳақида тўлиқ маълумотларга эга бўлиши керак. Педагог ўзидаги мавжуд маълумот ва имкониятлар асосида қаралаётган таълим

йўналиши бўйича маълумотлар ҳамда илғор ўқитиш услубларини кўзлаган мақсадга йўналтириш қобилиятига эга бўлиши лозим.

Педагогда шаклланган билим, кўникма, малака, ўқитиш воситалари, замонавий педагогик технологиялар имкониятларини мақсадга мувофиқ йўналтира олиш қобилиятлари мавжуд бўлиб, у давлат таълим стандартлари асосида таълим олувчига аниқ мақсадини белгилаб беради. Бу эса, ўз навбатида, педагогик технологияларни қўллаш режасини ишлаб чиқишга, яъни вазифаларини белгилаб олишга олиб келади. Белгиланган мақсад ва вазифаларни эътиборга олган ҳолда таълимнинг ҳаракатчан модели яратилади. Моделни ишлаб чиқиш асосан тизимли ёндашув услуги, мақсадлар тизимини яратиш ва унга эришиш кетма-кетлигига асосланган ҳолда олиб борилади. Таълим моделини яратиш замонавий таълим технологиясининг асосий талабларидан биридир.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» педагогга рақобатбардош кадрлар тайёрлаш юзасидан замонавий талаблар мажмуини белгилаб беради. Бир-бирига боғлиқ бўлган талабларнинг мажмуи, педагогнинг умумлаштирилган моделини ташкил этади. Умумлашган моделга мувофиқ асосий талаблар қуйидагилардан иборат, яъни:

- педагогнинг таълим бериш маҳорати;
- педагогнинг тарбиялай олиш маҳорати;
- таълим-тарбия жараёнида инсон омилини таъминловчи шахс фазилати;
- таълим олувчиларнинг билимларини холисона баҳолай олиш ва назорат қила олиш маҳорати.

Бугунги кунда Ўзбекистонда жаҳон таълим майдонига киришга йўналтирилган янги таълим тизими қарор топмоқда. Бу жараён билан бир вақтда педагогик ўқув-тарбия жараёнининг назарияси ва амалиётида сезиларли ўзгаришлар содир бўлмоқда. Таълимдаги ёндашувлар таркиби ўзгармоқда ва бошқача муносабатлар, педагогик менталитетлар ўрнатилмоқда. Таълим тизими янги ахборотлар билан ишлаш қобилияти ижодий ечимининг таълим дастурини индивидуаллаштиришга қаратилиши билан бойитилмоқда.

Таълим – педагогик жараённинг муҳим таркиби бўлиб, ўқувчи-талаба билан ўқитувчи (педагог) нинг шахсга йўналтирилган ўзаро муносабатлари ҳисобланади. Ижтимоий билимга тенг бўлган педагогик технологияларнинг ташкил топишида фаннинг роли ортиб бормоқда.

Замонавий педагогик технологияларнинг психологик-педагогик нуқтайи назардан такомиллашувининг асосий йўналишлари қуйидагилар билан ифодаланади:

- ўқувчи-талабанинг ёдлашдан эслаб қолиш функциясига ўтиши, яъни

Ўзлаштирилганини ишлатиш имконини берувчи ақлий ривожланиш жараёнига ўтиши;

– ўртача ўқувчи-талабага йўналтирилганликдан ўқитишнинг табақалашган

ва индивидуаллаштирилган дастурларига ўтиш;

– ўқувчи-талабанинг ташқи мотивасиясидан ички маънавий тартибга ўтиш.

Таълимда замонавий дидактика ва таълим таркибларининг самарадорлигини ошириш, янги ғоя ва технологияларнинг илмий ишлаб чиқилиши ва амалий асосланишига ўтилмоқда. Бунда ҳар хил педагогик тизим билан ўқитиш технологиялари ўртасида боғлиқлик, амалиётда давлат таълим тизимининг янги шакллари апробасияси, ҳозирги замон шароитида ўтмишнинг педагогик тизимларини қўллаш муҳим ҳисобланади.

Педагогик технология пайдо бўлгунга қадар бошқа масалалар қаторида мураккаб қурилма ва жараёнлар ўрганиладиган таълим тизими доирасида айнан таълим жараёнини етарлича самарали лойиҳалаш қоидаси ишлаб чиқилмади. Бу бўшлиқни педагогик технология педагогнинг лойиҳалаштирилган ўқув жараёнига ижодий ёндашуви учун кенг ўрин қолдирган ҳолда тўлдиради. Педагогик технологиянинг ўзига хос томони шундан иборатки, унда ўқув мақсадларига сўзсиз эришиш ўқув жараёнида лойиҳалаштирилади ва амалга оширилади. Технологик ёндашув, энг аввало, юзакиликда эмас, балки режалаштирилган натижани амалга ошириш имконини берувчи конструктив, кўрсатмали схемада ўз ифодасини топади.

Мақсадга йўналтирилганлик, жараён натижаларининг ташхисли текшируви ўқув жараёнининг барча қирраларини қайта ишлаб чиқиш даврига мужассамлаштириш имконини яратади. У асосан ўз ичига қуйидагиларни олади:

– таълимда умумий мақсаднинг қўйилиши;

– тузилган умумий мақсаддан аниқ мақсадга ўтиш;

– ўқувчи-талабаларнинг билим даражаларини дастлабки (ташхисли) баҳолаш;

– бажариладиган ўқув ишлари мажмуаси (бу босқичда тескари боғланиш асосида зудлик билан таълим жараёнига тузатиш киритиш бўлиши лозим);

– натижани баҳолаш.

Ўқув мақсадларининг тўлиқ стандартлаштирилишининг меёри қуйидагича бўлиши мумкин:

а) юқори, аммо мутлақ эмас;

б) мутлақ.

Биринчи ҳолатда мақсаднинг мураккаблиги туфайли уни тўлиқ кузатувчан хатти-ҳаракатлар турига айлантириш имконини бермайди, давр тўлалигича қайта ишлаб чиқилмайди. Иккинчи ҳолатда конвейрли жараён бўлган таълимнинг репродуктив тури билан иш юритилади.

Ўқув жараёнининг барча босқичларида бутун тизимнинг асосий технологик жиҳати – ўқув жараёнининг сўнгги натижаларига йўналтирилганлигини кузатиш мумкин.

Умумий кўринишда педагогик технология таркибига қуйидагилар киради:

- идентификацияланган ўқув мақсадларини ишлаб чиқиш;
- ўқув мақсадлари таксономияси;
- ўқув мақсадларини назорат (тест) топшириқларига айлантириш;
- мақсадга эришиш усуллари;
- еришилган ўқув мақсадларини баҳолаш.

Педагогик технологияни тушунишнинг асосий йўли аниқ белгиланган мақсадларга қаратилганлик, таълим олувчи билан мунтазам ўзаро алоқани ўрнатишдир. Ўзаро алоқа педагогик технология асосини ташкил қилиб, ўқув жараёнини тўлиқ қамраб олади. Ўқитувчи (педагог) ўз олдида ўқувчи-талабалар ўқув материалининг мазмунини тушуниб, ўзлаштириб, маълум билимларни эгаллаб, амалиётда қўллашга ўргансин деган мақсадни қўяди. Педагогик мақсадга эришганлик ёки эришмаганликни билишнинг аниқ воситалари бўлгандагина, ўқитувчи (педагог) ўзининг меҳнати самарали эканлигига ва танлаган методлари мақсадга мувофиқлигига ёки аксинча, самарасиз эканлигига ишонч ҳосил қилиши мумкин.

М.В.Кларин фикри бўйича ўқитувчи (педагог)лар томонидан мақсадларни белгилашнинг ўзига хос усуллари қуйидагича:

1. Ўқув материалининг режасидан келиб чиқиб, мақсадни белгилаш.
2. Мақсадни ўқитувчи (педагог) фаолияти орқали аниқлаш.
3. Ўқувчи-талабанинг интеллектуал, эмоционал, шахсий ривожланиш ички жараёнлари ва қонуниятлари орқали ўқув мақсадини қўйиш.

Ўқитишнинг мақсади таълим мазмуни, ўқитувчи (педагог)нинг ёки ўқувчи-талабанинг фаолияти орқали белгилаш таълимда кутилаётган натижалар ҳақида аниқ таассуротга эга бўлишга имкон бермайди.

Умуман олганда, таълим жараёнида вазифаларни ўлчаш, аниқлаш, ўқитишни қайта такрорлаш имконига эга бўлиш учун ҳар бир мақсадга эришиш мезонини билиш керак, яъни таълим мақсади шундай қўйилиши керакки, унга эришганлик ҳақида аниқ хулоса чиқариш мумкин бўлсин.

Машғулот мазмуни деганда, талаба ўқитиш жараёнида эгаллаши лозим бўлган билим, кўникма ва малакалар ҳажми ҳамда характери тушунилади. Машғулот мазмунини лойиҳалашга киришилганда педагогик тизимнинг

биринчи элементи - мақсад билан ўзаро фарқланадиган томонларини ҳисобга олиш керак бўлади.

Педагогик тизимнинг мақсадини белгилашда, унинг талабалар ўрганиши лозим бўлган рўйхати келтирилади ва улар машғулот мақсадини аниқлаш учун хизмат қилади. Машғулот мазмунини саралашда маълумотларнинг умумий ҳажмидан асосий қисми уларга етказилади. Дастурда машғулот материаллари тушунарли тарзда берилиши муҳим. Бунинг учун у маълум мураккаблик даражасида баён этилади. Шу боисдан дидактикада “оддийдан мураккабликка” қоидаси мавжуд. Бу қоидага машғулот мазмунини изчил ва кетма-кет ёритишда риоя қилинади.

Дастур ўқитиш даражаси илмий-назарий ва сиёсий жиҳатдан қандай бўлиш кераклигини, талабаларда дунёқарашнинг қайси қирраларини шакллантириш зарурлигини кўрсаца, дарслик бу муаммоларни аниқ тушунтириб беради. Машғулот мазмуни маълум қонуниятлар асосида дидактик тайёрланмас экан, уни белгилаган вақт давомида эгаллаш мураккаб кечади, баъзан бу мазмун талабаларнинг ўзлаштириш қобилиятига мос келмай қолади. Шунинг учун уларнинг билимларни эгаллашини осонлаштириш мақсадида машғулот мазмунига нимадир киритиш ёки педагогик технология тўплаган бошқа бир усулларни таклиф этиш керак бўлади.

3. Таълим-тарбия самарадорлигини оширишнинг долзарб муаммолари.

Таълимда моддий баъза, стандарт, ўқув режалар, дастур ва дарсликлар қанчалик такомиллаштирилмасин, қутилган асосий натижага эришиш, чуқур ва пухта билим бериш, юқори сифатдаги ўзлаштиришга эришиш бевосита назарий ва амалий машғулотларни олиб боровчи ўқитувчининг ижодкорлиги, изланувчанлиги, малакасига, педагогик маҳоратига боғланиб қолаверади, ўқув-билув марказида эса ўқувчи турмоғини тақозо этади.

Ҳар қандай таълим ўқувчи шахсига, унинг қизиқиш, хоҳиш истагига, эҳтиёжига қаратилмоғи керак. Яъни таълимни индивидуаллаштиришга қаратилмоғи талаб этилади.

Енди таълимни индивидуаллаштириш нима? Деган саволга жавоб берайлик:

- таълим жараёнини индивидуаллаштириш шундай ўқитиш усулики, бунда ҳар бир ўқувчи ўқув жараёнида фаол иштирок этиб, ўқув-билув жараёнига шахсий ҳисса қўшиши ҳисобга олинади;

- таълим жараёнини ташкил этишда ўқитувчининг услубий ёндашуви, тезкорлиги, ўқувчининг шахсий хусусиятлари ҳисобга олинади;

- ўқув-методик, психологик, педагогик ташкилий бошқарув ишларини олиб боришда ўқувчи шахси ўқув-билув марказида бўлади.

• **Индивидуал ёндашув нима?**

1. Гуруҳларда ишлаганда, ўқув-тарбиявий ишларни ташкил этганда ҳар бир ўқувчи билан яккама-якка ишлаганда уларнинг шахсий хусусиятлари доимо ўқитувчи диққат марказида турмоғи, ҳисобга олинмоғи керак.

2. Ўқувчи билан мулоқот олиб борганда ҳам, унинг ўзига хосликлари диққат эътиборда тутилиши керак.

3. Таълим жараёнида ҳам, унинг қобилияти, имкониятлари назарда тутилиши керак.

4. Педагогик психологик жараёнларни олиб боришда ўқувчининг шахсий ривожланиш даражасини кўзда тутиш зарур.

Индивидуаллашган таълим принциплари:

- Индивидуаллаштириш - Ўқув жараёнининг бош стратегиясидир.

- Ўқув жараёнини индивидуаллаштириш орқали шахсни ривожлантириш таъминланади.

- Ҳар бир ўқув предметини ўқишнинг индивидуаллаштириш орқали амалга ошириш кутилган натижани кафолатлайди.

Ўқитиш шакллари индивидуаллаштириш билан интеграциялаш шароити яратилади.

- Индивидуаллашган таълим ўқув жараёни сифат ва самарадорлигини таъминлайди.

- Индивидуаллашган таълимда кўникма, малака, билим олиш ўқувчининг қизиқиши асосида кечади.

- Мустақил ишлай олиш ўқувчининг умумўқув кўникмасини ривожлантиради, тараққий эттиради.

Демак, таълим-тарбия сифати ва самарадорлиги ўқувчининг ўқув мазмунини ўзлаштиришга йўналтирилган мустақил мутолаа билан самарали шуғулланиши, мустақил фикр юритиши ва тафаккур фаолияти билан боғлиқ.

Интерфаол методларда дарс жараёнини олиб боришда ўқувчиларда қуйидаги хусусиятларнинг ривожланишини кўрсатиш мумкин.

• Ўқувчи ўқитилмайди, уни мустақил ўқиш, ўрганиш ишлашга ўргатилади.

• Бунда ўқувчилар мустақил равишда таҳлил қилиш орқали ўзлаштиришга, ижодий мулоҳаза юритишга, шахсий хулосалар асосида эркин фикр юритишга ўргатилади. Бизга ёт фикрларга қарши фикр юрита олиш, ўз позициясини ҳимоя қила олиш кўникмалари шакллантирилади.

• Ўқувчига билимлар тайёр ҳолда берилмасдан, билимларни дарсликлардан, интернетдан, турли бошқа манбалардан излаш, топиш, қайта

ишлаш орқали унинг билим олиш малакаси шакллантирилади. Олган билимлари орқали ижодий мушоҳада юритиш, имконияти яратилади. Ўқувчини дарсликлар билан ишлаш, ўқиш, ўрганиш, конспект ёзиш, кўшимча адабиёт, справочниклардан фойдаланиб мустақил ўзлаштириш кўникмаларини эгаллашга ўргатилади.

- Синфдаги барча ўқувчиларнинг ўз қобилиятлари даражасида албатта ўзлаштиришлари кафолатланади. Бунда ўқувчининг ўзлаштирганлиги олган билимларини ҳаётда, амалий фаолиятда фойдалана олиш кўникма ва малакалари билан белгиланади.

- Барча ўқитувчи-ўқувчилар интерфаол методлар асосида ишлашни ўрганиб, уни ўз ўқув-билув фаолиятларига олиб кира олсалар барча ўқувчилар бир хил натижаларга эриша оладилар.

- Интерфаол асосда дарс жараёнини ташкил этилганда:

1. Ўқувчининг ўзаро фаоллиги ошади, ҳамкор, ижодкорликда ишлаш кўникмалари шаклланади.

2. Ўқув режа, дастур, дарслик, стандарт меёр, қўлланмалар, мавзу мазмуни билан ишлаш малакалари шаклланади.

3. Таълим мазмунини, матнини мустақил мутолаа қилиш, ишлаш, ўзлаштириш кундалик шахсий ишларига айланади.

4. Ўқувчи эркин фикр билдириш, ўз фикрини ҳимоя қилиш, исботлай олиш, тасдиқлай олишга одатланади.

5. энг муҳими ўқув жараёнида дидактик мотивлар вужудга келади. Яъни ўқувчининг эҳтиёж, хоҳиш, истаги қондирилади. Ўқув-билув жараёнида ўқувчининг манфаатдорлиги ошади. Бу ҳолат ўқувчини ўқув мақсадларига эришишда юқори босқичга кўтаради.

Дарсни интерфаол методларда ташкил этишнинг қандай афзалликлари мавжуд:

- Ўқитиш мазмуни яхши ўзлаштиришга олиб келади;

- Ўз вақтида *ўқувчи-ўқитувчи-ўқувчилар* орасида таълимий алоқалар ўрнатилади;

- Ўқиш усуллари таълим жараёнида турли хил кўринишларда кечади. (якка, жуфт, гуруҳ, катта гуруҳлар).

- Ўқув жараёни ўқув эҳтиёжини қондириш билан юқори мотивацияга эга бўлади.

- Ўзаро ахборот бериш, олиш, қайта ишлаш орқали ўқув материали яхши эсда қолади.

- Ўқувчида ўзаро мулоқотга киришиш, фикр билдириш, фикр алмашилиш кўникмалари шаклланади.

- Ўқув жараёнида - ўқувчининг ўз-ўзига баҳо бериши, танқидий қарашни ривожланади.

- Ўқувчи учун дарс қизиқарли ўқитилаётган предмет мазмунига айланади, ўқиш жараёнига ижодий ёндашув, ижобий фикр намоён бўлади.

- Ҳар бир ўқувчини ўзи мустақил фикр юрита олишга, изланишга, мушоҳада қилишга олиб келади.

- Интерфаол усулда ўтилган дарсларда ўқувчи фақат таълим мазмунини ўзлаштирибгина қолмай, балки ўзининг танқидий ва мантиқий фикрлашини ҳам ривожлантиради. Албатта, интерфаол дарсларни ташкил этишнинг ҳам ўзига яраша камчиликлари мавжуд.

1. Ўқув-билув жараёни кўплаб вақт сарфлашни талаб қилади.

2. Интерфаол машғулотларда барча ўқувчиларни кераклигича назорат этиб боришнинг имконияти бўлавермайди.

3. Жуда мураккаб материаллар ўрганилаётганда ўқувчилар муаммони тўлақонли, аниқ еча олмайдилар, бундай шароитларда ўқитувчининг роли паст бўлиши ҳоллари кузатилади.

4. Гуруҳларда ўқув жараёни кечаётганда кучсиз ўқувчиларнинг иштироки туфайли кучли ўқувчилар ҳам паст балл ёки баҳо олиш ҳоллари кузатилади.

Хулоса шуки, бундай шароитда ўқитувчи юксак ривожланган фикрлаш қобилиятига, муаммолар бўйича мушоҳада юритишга, муаммоларни ўз вақтида еча оладиган қобилиятга эга бўлиши керак.

Интерфаол усулларда дарсни ташкил этишда ўқувчи шахсини ривожлантиришни ўзига-ўзи замин яратишдан бошлаш керак.

Яъни ўқувчи:

- Ўзи мустақил мутолаа қилиш, ўқиш асосида билим олишга;

- Ўзини-ўзи англаб етишга, англаб тарбия топишга;

- Ўз кучи ва имкониятларига ишонч билан қарашга;

- Ўқув меҳнатига масъулият ҳисси билан қарашга;

- Ўз фаолиятини мустақил ташкил эта олиш, ҳар бир минутни ғанимат билишга;

- Ўқув меҳнатига ўзида хоҳиш-истак уйғота олишга;

- Ҳар қандай вазиятда фаоллик кўрсата олишга;

- Айниқса, ҳозирги тезкор ахборот манбаларидан унумли фойдалана олишни асосий ва бош мақсад қилиб олишга ўрганмоғи зарур.

Шунинг учун ҳам ҳозирги кунда ўқувчининг ўз-ўзини ривожлантириш технологиясини яратиш педагогика, дидактика фани олдида ўз ечимини кутаётган долзарб муаммолардандир.

Кейинги вақтларда ўқитувчилар орасида шахсга қаратилган таълим нима, интерфаол усулда ўқиш нима учун зарур? Бу усул қачондан ўқув

жараёнига кириб келган? Унинг қандай турлари мавжуд? Таркибий тузилиши қандай? Уни ўқув жараёнига қандай олиб кириш керак, уни аввалги усуллардан фарқи нимада каби саволларга дуч келамиз.

Бунинг учун шу кунларда мактабларимизда олиб борилаётган анъанавий дарсларни яна бир маротаба эслаб ўтиш жоиздир. Анъанавий ўқитиш ХВИИ асрда Чех педагоги **Ян Амос Коменский** томонидан таклиф этилган.

У ўқиқхнинг ягона классик тизимини ишлаб чиқиб, уни синф - дарс системаси деб юритади. Кейинчалик бу система педагогикада кенг тарқалган. Анъанавий мактаб синф-дарс тизими номини олиш у қуйидагича ўзига хос анъаналарга эга:

- Тахминан бир хил ёки яқин ёшли болалар тайёргарлик даражаси яқин болалар синфини ташкил этади.

- Синф ягона режа, дастур, дарс жадвали асосида ишлайди.
- Асосан машғулот тури ягона дарс ҳисобланади.
- Дарс маълум ўқув предмети, темага бир хил материал устида ишлайди.
- Ўқувчилар фаолиятини ўқитувчи бошқаради, ҳар бир ўқувчининг билим даражасини баҳолайди, йил охирида ўқувчини синфдан-синфга кўчиришни ҳам у ҳал қилади.

- Дарсликлар асосан уй ишини бажаришда, уйда қўлланилади.

Анъанавий дарс схемаси қуйидагича кўринишга эга.

Янги мавзуни —> Мустахкамлаш — Назорат — Баҳолаш - Ўрганиш

Анъанавий дарснинг концептуал ҳолати

- Илмийлик
- Ўқувчи табиатига мослиги
- Кетма-кетлик, тизимлилиги
- Тушунарлилиги
- Кўргазмалилик
- Назариянинг амалиёт билан боғлиқлиги, амалда қўллай билиш.

Анъанавий дарснинг камчиликлари:

- Дарснинг бир қолипдалиги, бир хиллиги;
- Бошланғич маълумот берилиб, уни ўзлаштириш жараёни уйига режа, вазифа орқали амалга ошади;
- Ўқувчилар пассив эшитувчи ва мустақиллиги йўқ.
- Ўқувчилар бир-бири билан фикр алмашадилар, нутқий фикр алмашув амалга ошмайди;
- Қайта алоқалар йўлга қўйилмайди;
- Ҳар бир фаолият ўртача ўқувчига ёндашув асосида кечади;
- Таълим мазмуни асосан ўқитувчи томонидан амалга оширилади.

Назорат саволлари:

1. Таълим-тарбия самарадорлигини оширишнинг долзарб муоммолари нималардан иборат?
2. Ўқув жараёнида янгиланган дастур ва стандартларга жавоб берадиган замонавий дарсларни ташкил этишдан кўзланган мақсад нима?
3. Интерфаол дарсларни ташкил этишда ўқитувчининг вазифаси нималардан иборат?
4. Бугунги кунда педагогик фаолиятда юзага келувчи: Нега ўқитамиз? Нимани ўқитамиз? Қандай ўқитамиз? каби саволларга тўлиқ равишда қандай жавоб бериш мумкин?
5. Педагогик технология асосида ўтилган дарсларни анаънавий дарслардан устунлик жиҳатларига тўхталинг?
6. Таълимни индивидуаллаштиришда қандай жиҳатларга аҳамият қаратилади?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. А.Абдуқодиров, Р.Ишмухаммедов. Таълимда инновацион технологиялар. - Т.: 2008.
2. Ахметова К.И., Файзуллаева Д.М., Хошимова Д.П. «Олий оёқув юртида инновацион таълим технологиясини лойиҳалаштириш, режалаштириш ва уни амалга ошириш» мавзуси боъйича оётказиладиган тренинг машғулотининг таълим технологияси: Услубий қоълланма /«Иқтисодий таълимда оёқитиш технологияси» сериясидан. - Тошкент: ТДИУ, 2010. - 80 б.
3. Фузаилова Г.С, Раҳматуллаева О.Р. Тарих фанини касбий соҳаларга йўналтириб ўқитиш методикаси. Услубий қўлланма. – Т., ТДПУ, 2012.
4. Ганиева М., Файзуллаев Д., Неъматов И. Назарий ва амалий оёқув машғулотларда оёқитиш технологиялари тоъплами. - Тошкент: Иқтисодиёт, 2013.
5. Голиш Л.В. Фаол оёқитиш усуллари: мазмун танлаш, амалга ошириш. экспресс қоълланма. - Тошкент: ТАСИС, 2001. - 38 б.
6. Голиш Л.В., Файзуллаева Д.М. Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш: Оёқув-услубий қоълланма. Инновацион таълим технология серияси. – Тошкент: Иқтисодиёт, 2011. - 206 б.
7. Голиш Л.В., Хашимова Д.П. “Таълим жараёнида интерфаол таълим услублари ва замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш” тренингининг оёқув-методик материаллари. – Тошкент: ТДИУ, 2014. – 80 б.
8. Ишмухаммедов Р. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари. - Т., Низомий номндаги ТДПУ, 2009.

9. Ишмухамедов Р.Ж., Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар. – Тошкент: Ниҳол, 2013.– 279 б.

2-Мавзу: Тарих фанларини ўқитишнинг замонавий педагогик технологиялар ва интерфаол методлари асосида лойиҳалаштириш. Гуруҳларни шакллантириш тамойиллари.

Режа:

1. Педагогик технология ва унинг илмий аспекти
2. Кейс-стади (Case – stadi), ҳамкорликда ўқиш, лойиҳа технологиялари.
3. Интерфаол усуллар ҳақида тушунча
4. Тарих таълимига интерфаол усулларни жорий этиш

Таянч тушунчалар: анъанавий таълим, педагогик технология, ҳамкорликда ўқиш, кейс-стади, лойиҳа технологияси, ҳамкорликда ўқитиш технологияси, case – stadi технологияси, лойиҳа технологияси инновацион таълим технологиялари, интерфаол таълим усуллари, анъанавий усул, “жуфтликда ўйла, ишла, фикр алмаш”, блиц-сўров, концептуал жадвал, пинборд, кластер, тоифали жадвал, Т-жадвали, кичик гуруҳларда ишлаш, мунозара, дебат.

*“Ноқобил ўқитувчи ҳақиқатни шунчаки айтади-қўяди,
яхшииси эса уни топишга ўргатади”
А.Ф.Дистервег – немис педагоги*

1. Педагогик технология тушунчаси ва унинг аспекти

Буюк файласуф Конфуцийнинг: “Мен эшитаман ва унутаман, мен кўраман ва эслаб қоламан, мен бажараман ва тушунаман”, - деган фикри айниқса ҳозир таълимда муҳим аҳамият касб этмоқда. Бунда ўқувчи кўз билан кўриб, ўзи мустақил бажаргандагина, мавзунинг мазмуни ва моҳиятини тўлиқ англаши мумкин.

“Технология” сўзи фанга 1872 йилда кириб келган ва юнонча «*techne*» сўзидан олинган бўлиб, *маҳорат, санъат, малака*, “*logos*” эса - сўз, таълимот маъносини англатади. Бироқ бу ифода замонавий технологик жараённи тўлиқ тавсифлаб бера олмайди, технологик жараён дейилганда-меҳнат қуроллари билан меҳнат воситаларига таъсир этиш натижасида маҳсулот яратиш бўйича қилинган меҳнат ва жараёнлар тушунилади. Демак, бу таърифни турлича шарҳлаш мумкин, бунда: педагогик технология - бу ўқитувчи томонидан ўқитиш воситалари ёрдамида ўқувчиларга таъсир кўрсатиш ва бу фаолият маҳсули

сифатида уларда муайян шахс сифатларини шакллантириш жараёни, деб таърифласак ҳам хато бўлмайди. Ривожланаётган хорижий давлатларда, биринчи навбатда, педагогик технологияга таълим соҳасидаги сиёсатнинг бош вазифаси сифатида қараб келинган. Бундай ёндашиш ЮНЕСКО томонидан ҳам маъқулланди ва 1972 йилда “Таълимни ривожлантириш масалалари” бўйича Халқаро Комиссия ташкил топди. Бу комиссия замонавий технология-таълимни модернизациялашда ҳаракатлантирувчи кучдир,- деб баҳолади.

XX аср 30-йилнинг ўртасида АҚШнинг Индиана университетида талабаларга эшитиш ва кўриш (аудиовизуал) таълими бўйича маърузалар ўқилган, 1946 йил шу ернинг ўзида эшитиш ва кўриш таълими бўйича мутахассисларни тайёрлаш курси: ишлаб чиқаришни режалаштириш, эшитиш ва кўриш воситаларини ишлатиш ва улар сифатини баҳолаш, шу воситаларни қўллаб ўқув жараёнини бошқариш дастурлари киритилди. Бу жараён **“таълимда технологиялар”** деб номланди. Кейинчалик “таълим технологияси” ўрнига “дастурлаштирилган таълим” атамасидан фойдаланиш кенг ёйилди.

Таълим технологияси (ингл. “an educational technology”) – таълим (ўқитиш) жараёнининг юксак маҳорат, санъат даражасида ташкил этилиши

Таълим технологияси – таълим мақсадига эришиш жараёнининг умумий мазмуни, яъни, аввалдан лойиҳалаштирилган таълим жараёнини яхлит тизим асосида, босқичма-босқич амалга ошириш, аниқ мақсадга эришиш йўлида муайян метод, усул ва воситалар тизимини ишлаб чиқиш, улардан самарали, унумли фойдаланиш ҳамда таълим жараёнини юқори даражада бошқариш

Сўнгра педагогик технология - лойиҳалаштирилган таълим ва аниқ мақсадга қаратилган ўқув жараёнини ифода эта бошлади. Фақат 1970-йиллардан бошлаб педагогик адабиётларда бу тушунча янгича талқин этила бошланиб, таълим технологиясининг илмий асосини информатика, телекоммуникация назарияси, педагогик квалиметрия, тизимли таҳлил, билиш фаолиятини бошқариш назарияси, ўқув жараёнини қулайлаштириш, педагогик меҳнатни илмий ташкиллаштириш кабилар ташкил қилди. Кўриш ва эшитиш воситаларининг янги турлари: видеомагнитофон, айланмали кадропроектор, электрон ва блокнотли ёзув тахтаси ва бошқалардан фойдаланиш кўзда тутилди.

1980-йилларда педагогик технология компьютерли ва ахборот технологиялари билан синоним тарзда ишлатила бошлади. Кўриниб

турибдики, қатор йиллар давомида педагогик технологияга ўқув жараёнини техник воситалар ёрдамида амалга ошириш, деб қараб келинди. Технология ҳар доим зарурий воситалар ва шароитлардан фойдаланиб, объектга йўналтирилган мақсадли амалларни муайян кетма-кетликда бажаришни кўзда тутди. Ушбу тушунчаларни ўқув жараёнига кўчирадиган бўлсак, ўқитувчи (педагог)нинг ўқитиш воситалари ёрдамида ўқувчи-талабаларга муайян шароитларда кўрсатган тизимли таъсири натижасида уларда жамият учун зарур бўлган ва олдиндан белгиланган ижтимоий сифатларни интенсив тарзда шакллантирувчи ижтимоий ҳодиса, деб таърифлаш мумкин. Таърифлар назарияси бўйича бундай ижтимоий ҳоидисани педагогик технология, деса бўлади.

Педагогик технология – таълим шакллари такомиллаштириш вазифасини кўзлаган ўқитиш ва бошқаларни ўзлаштиришнинг барча жараёнларини техника ва инсон омилларида, уларнинг биргаликдаги ҳаракатлари воситасида яратиш, тадбиқ этиш ва аниқлашнинг изчил методи (ЮНЕСКО).

XXI асрнинг бошларида бу таъриф яна ўзгариб, педагогик технологиянинг - берилган ёки мавжуд шароитда педагогик вазифаларга мақбул эришиш йўллари оғли лойиҳалаш, деб қайд этилмоқда. Демак, технология субъект томонидан объектга кўрсатилган таъсир натижасида субъектда сифат ўзгаришига олиб келувчи жараён тушунилади. Технология ҳар доим зарурий воситалар ва шароитлардан фойдаланиб, объектга йўналтирилган аниқ мақсадли амалларни муайян кетма - кетликда бажаришни кўзда тутди.

Ҳозирги кунда Ўзбекистонда таълим жараёнига қуйидаги талаблар қўйилмоқда:

- Сифат, яъни аниқ, маълум таълим даражасини олиш;
- Оммавий, яъни, талаб этилаётган таълим даражасига бир вақтни ўзида кўп сонли талабалар эришишлари лозим;
- Самарадорлик, яъни, таълимга сарфланаётган ҳаражатлар энг кўп самара бериши зарур.

Бу вазифаларни ҳал этиш таълим жараёнини технологиялаштиришга, таълим технологияларини ишлаб чиқиш ва татбиқ этишга олиб келмоқда

“Таълим технологияси” назариясининг шаклланиш босқичлари

№	Босқичлар	Йиллар	Таълим технологияси
1	I- босқич	XX асрнинг	ТТ= Птех Ўқув машғулотларини аниқ ва самарали ташкил этишга кўмаклашувчи усул ва

		30 йиллари	воситалар йиғиндиси (педагогик техника – Птех)
2	II- босқич	XX асрнинг 50 йиллари	ТТ=Птех. + ТВ Таълим жараёнида техник воситалар (ТВ)ни қўллаш, уларнинг имкониятларини такомиллаштириш, ахборот сиғимини кенгайтириш, уларни узатиш хизматини сифатли ташкил этиш, талаба фаолиятини индивидуаллаштириш
3	III- босқич	XX асрнинг 60-80 йиллари	ТТ = Птех. + ТВ + дастурий таълим (ДТ) Дастурий таълим – таълим мақсадларининг аниқланиши, таълим жараёнини умумий лойиҳалаш, талабалар томонидан назарий билимларнинг ўзлаштирилиши эҳтимолини олдиндан ташҳислаш, таълим жараёнининг самарадорлигини аниқлаш, таълим мақсадининг натижаланганлигини ўрганиш, фаолият натижаларини таҳлил этиш
4	IV-босқич	Мустақиллик йиллари	Таълимни технологиялаштиришнинг асосини, таълим жараёнини, унинг самарадорлигини ошириш ва таълим олувчиларни, берилган шароитларда ва ажратилган вақт ичида лойиҳалаштирилаётган ўқув натижаларга эришишларини кафолатлаш мақсадида тўлиқ бошқариш ғояси ташкил этади.

Педагогик технологиянинг асосий тамойиллари ва уларнинг моҳиятини билиш мазкур жараён ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлиш имкониятини яратади.

Педагогик технология умумий дидактик тамойилларга эга бўлиши билан бирга, қуйидаги айнан ўзигагина хос бўлган тамойилларга ҳам эга:

1. Бир бутунлик, яхлитлик тамойили икки жиҳатни ўзида акс эттиради:

1) таълим, тарбия ҳамда шахс камолоти (тараққиёти) бирлиги; 2) педагогик технологиянинг муайян, қатъий тизимга эгаллиги, “тизимлилик” тушунчаси бу ўринда ҳам маълум ўқув фанини ўқитиш жараёнига, ҳам умумий таълим жараёнига хосликни англатади.

2. Асослилик (фундаментлик) тамойили фанларнинг ўрганиш объекти, ички моҳияти ва хусусиятларига кўра турли йўналиш (блок)ларга бўлиб ўрганиш афзалликларини ифода этади. Ўқув фанлари табиий, ижтимоий ва гуманитар

фанлар тарзида туркумлаштирилган. Ҳар бир ўқув фани унинг учун “ядро”, “ўзак” саналувчи ахборотларга эга бўлиб, ушбу ахборотлар шахс томонидан фанлар асосларининг ўрганилиши, аниқ мутахассислик бўйича мустақил билим олиш, ўзлаштирилган билимларни кенгайтириб бориш йўлида таянч тушунчалар бўлиб хизмат қилади.

Бундай ёндашув маълум йўналиш бўйича мутахассисларни тайёрлаш жараёнида фанлараро алоқадорлик хусусиятидан фойдаланиш имконини ҳам беради. Ўқув фанларининг муайян йўналишлар тарзда бириктирилиши шахс хотирасига нисбатан зўриқишни камайтиради, шунингдек, фикрлаш қувватини оширади, тафаккурнинг юзага келшини таъминлайди.

XX асрнинг 80-йилларида таълим жараёнини ташкил этиш таълим олувчиларга мавжуд фанлар соҳалари бўйича оз-оздан маълумот (билим) беришдан иборат деб талқин этилган бўлса, 90-йилларда ушбу жараённинг ташкил этилиши ўзлаштирилган билимлар негизда муайян, аниқ фан бўйича янги маълумот (билим)ларга эга бўлиш учун қулай шароитни яратиш жараёни сифатида эътироф этилди.

3. Маданиятни англаш (маданий ҳаётнинг ривожланишига мувофиқлик) тамойили немис педагоги А.Дистервег томонидан XIX асрда истеъмолга киритилган бўлиб, бугунги кунга қадар ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган. Маданиятни англаш тамойили талабаларга ижтимоий жамиятнинг маданий тараққиёти даражасидан келиб чиқиб таълим берилишини назарда тутди. Ўтган асрда таълим самарадорлигини таъминловчи етакчи омил сифатида педагогнинг билим даражаси ва маҳорати эътироф этилган бўлса, бугунги кунда ўқитувчининг билими, салоҳияти ҳамда маҳоратининг юқори даражада бўлиши билангина муваффақиятларни қўлга киритиб бўлмаслиги барчага аён. Мазкур ўринда замонавий фан ва техника имкониятлари, хусусан, компьютер, мультимедия воситалари, шунингдек, жамиятнинг ижтимоий ва иқтисодий тараққиётининг эътиборга олиниши муҳим аҳамият касб этади. Эндиликда мутахассислар “соҳа (ёки йўналиш)ларнинг ўзига хос жиҳатлари, бу борадаги назарий ва амалий билимларни чуқур билишлари, муайян фаолиятларни бажара олишлари, белгиланган муддатда аниқ вазифаларни ҳал этишга улгуришлари ҳамда маълум ютуқларга эриша олишлари” ғояси етакчи ўрин тутувчи бозор муносабатлари шароитига пухта тайёрланиши лозим.

4. Таълим мазмунини инсонпарварлаштириш ва инсонийлаштириш тамойили. Тилга олинган ҳар икки тушунча ҳам луғавий жиҳатдан (юнон. “humanus” – инсонийлик, “humanitas” – инсоният), бир ўзакка эга бўлса-да, уларнинг ҳар бири ўзига хос маъноларни ифодалайди.

Инсонпарварлаштириш таълим муассасаларида ўрганиладиган фанлар сирасига ижтимоий фанлар (тарих, маданиятшунослик, социология, психология,

филология ва бошқалар)нинг киритилишини, **инсонийлаштириш** тушунчаси эса шахс ва унинг фаолиятига нисбатан ижобий ёндашувни англатади. Бошқача айтганда, **инсонпарварлаштириш** – инсон ва жамият ўртасида юзага келувчи муносабатлар жараёнида инсон омили, унинг кадр-қиммати, шаъни, ор-номуси, ҳуқуқ ва бурчларини ҳурматлашга асосланувчи фаолиятни ташкил этиш жараёни бўлса, **инсонийлаштириш** “барча шароитлар инсон ва унинг камолоти (таракқиёти) учун” деган ғоя асосида ташкил этилувчи фаолият жараёни саналади.

Таълим жараёнини лойиҳалаштиришда ҳар бир ўқитувчи ушбу тамойилга қатъий амал қилиши лозим ёки ўз мутахассислигига оид муаммоларни ҳал этишда уни жамият манфаатлари билан уйғун бўлишига эътибор бериши мақсадга мувофиқдир. Эндиликда педагог талабалар фаолиятини авторитар (якка ҳокимлик) тарзида бошқармай, балки таълимий ҳамкорлик ғояларига содиқлик асосида таълим жараёнини инсонийлаштиради ёки бошқача айтсак, таълимни инсонийлаштириш тамойилига амал қилинишини таъминлайди. Ушбу ҳолат ўз навбатида юксак маънавиятли шахснинг шаклланишига олиб келади.

5. Ўқитиб тадқиқ этиш, тадқиқ этиб ўқитиш тамойили. Ушбу тамойил қуйидаги икки жиҳатни ёритишга хизмат қилади: 1) таълим муассасаларининг ҳар бир ўқитувчиси ўз фани соҳасига талабаларни жалб қилган ҳолда тадқиқотларни олиб бориши лозим; 2) ўқитувчи таълим технологиясини ишлаб чиқади, уни амалиётда синаб кўради, кузатади ва тузатишлар киритади, яъни, у таълим жараёнини тадқиқ этади.

Ўқитиш жараёнининг мазкур икки жиҳати муҳим аҳамиятга эга бўлиб, у ўқитувчининг касбий ҳамда педагогик маҳоратини ошириб боришга ва талабаларни бўлажак мутахассислик фаолиятига пухта тайёрлаш учун замин яратади.

6. Таълимнинг узлуксизлиги тамойили таълим олувчиларнинг касбий сифатларга эга бўлишлари, мавжуд сифатларнинг ҳаётий фаолият давомида такомиллашиб боришини назарда тутаяди. Шахсга унинг бутун умри учун асқотиши мумкин бўлган билимларни бериш мумкин эмас, зеро, мавжуд билимлар ҳар беш-ўн йил мобайнида ўзгариб, мазмунан бойиб боради. Демак, мазкур тамойил ўқитувчининг ўз фаолиятида мустақил таълимни ташкил этишга эътибор бериши, педагог етакчилигини таъминлаган таълимдан талабаларнинг мустақил билим олишлари учун шарт-шароитлар яратиб беришни ифодалайди.

7. Фаолиятли ёндашув тамойили назария ва амалиётнинг дидактик боғлиқлигига асосланади. Дидактика назариясида билим тушунчаси қуйидаги икки хил маънода изоҳланади: а) таълим олувчилар ўзлаштириши лозим бўлган билимлар; б) улар томонидан ўзлаштирилиб, амалий фаолият жараёнида қўлланиладиган, шахсий тажрибага айланган билимлар.

Билимлар фаолият жараёнида мустаҳкамланади, шу сабабли талабаларда назарий билимларни амалда қўллай олиш иқтидорини тарбиялаш лозим. Амалиётдаги тадбиқига эга бўлмаган билимлар тез орада унутилиб юборилади.

Анъанавий таълимнинг афзалликлари:

- маълум кўникмаларга эга бўлган ва аниқ маълум тушунчаларни, фанни ўрганишда фойдали;
- ўқитувчи томонидан ўқитиш жараёнини ва ўқитиш муҳитини юқори даражада назорат қилиниши;
- вақтдан унумли фойдаланиш;
- аниқ илмий билимларга таянади.

Анъанавий таълимнинг камчиликлари:

- ўқувчилар нофаол иштирокчи бўлиб қоладилар;
- ўқитувчининг тўла назорати барча ўқувчилар учун мотивацияни вужудга келтирмайди;
- ўқувчилар ўқитувчи билан бевосита мулоқотга кириша олмайди;
- эслаб қолиш даражаси ҳамма ўқувчиларда бир-хил бўлмаганлиги сабабли, синф бўйича ўзлаштириш даражаси паст бўлиб қолиши мумкин;
- мустақил ўрганиш ва ечимлар қабул қилиш учун шароитлар яратилмайди.

Замонавий (ноаъанавий) таълимнинг афзалликлари:

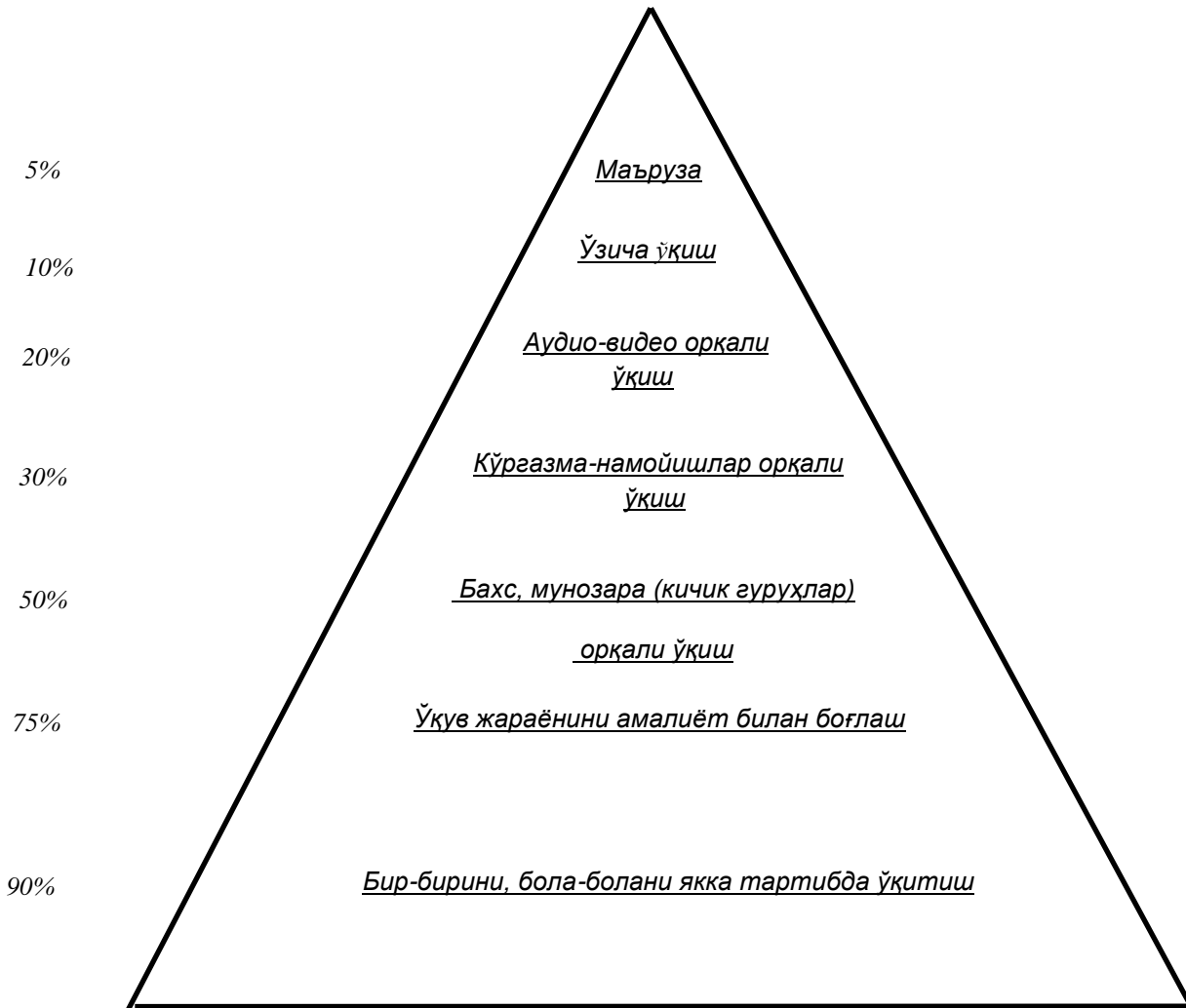
- ўқитиш мазмунини яхши ўзлаштиришга олиб келиши;
- ўз вақтида қайтар алоқаларнинг таъминланиши;
- тушунчаларни амалиётда қўллаш учун шароитлар яратилиши;
- ўқитиш усуллариининг турли хил кўринишлари таклиф этилиши;
- мотивациянинг юқори даражада бўлиши;
- ўтилган материалнинг яхши эслаб қолиниши;
- мулоқотга киришиш кўникмасининг такомиллашиши;
- ўз-ўзини баҳолашнинг ўсиши;
- ўқувчиларнинг фанга оид мавзу мазмунига, ўқитиш жараёнига бўлган ижобий муносабати;
- мустақил фикрлай оладиган ўқувчининг шаклланишига ёрдам бериши;
- нафақат мазмунини ўзлаштиришга ёрдам бермай, балки танқидий ва мантиқий фикрлашни ҳам ривожлантириши;
- муаммолар ечиш кўникмаларининг шаклланиши.

Замонавий (ноаъанавий) таълимнинг камчиликлари:

- кўп вақт талаб этилиши;

- ўқувчиларни ҳар доим ҳам кераклича назорат қилиш имкониятининг пастлиги;
- жуда мураккаб мазмундаги материал ўрганилаётганда ҳам ўқитувчи ролининг паст бўлиши;
- ўқитувчининг ўзи ҳам яхши ривожланган фикрлаш қобилиятига ва муаммолар ечиш кўникмаларига эга бўлишининг талаб этилиши.

ЎҚИТИШ ПИРАМИДАСИ

Ривожланган мамлакатлар тажрибаси шунини кўрсатиб турибдики, юқори малакали, рақобатбардош кадрлар тайёрлашда қуйидагилар ҳал қилувчи аҳамият касб этар экан:

1. Таълим, фан ва ишлаб чиқаришнинг ўзаро самарали алоқадорлиги.
2. Таълим корхоналари ва профессионал таълим дастурлари турларининг хилма-хиллиги, уларнинг фан ва техниканинг энг сўнгги ютуқлари, иқтисодий ва технологияларнинг энг юқори андозалари ва кўринишларидан фойдаланиш.
3. Профессионал таълим тизимини устувор ва фойда келтирувчи иқтисодий тармоққа айлантириш.

4. Таълим муассасаларини замонавий ўқув-методик адабиётлар билан таъминлаш ва уларнинг моддий-техник базасини яратиш ҳамда уларнинг молиявий кўрсаткичларини мустаҳкамлаш.

5. Профессional таълим тизимида энг юқори малакали ўқитувчиларни ва мутахассисларни жалб этириш.

6. Ўқув жараёнини ахборотлаштириш ва компьютерлаштириш.

7. Кадрлар тайёрлашнинг сифат баҳосини ва объектив назорат тизимини қўллаш.

8. Шахснинг ривожланиши, ўлчови, сифат ва хулқини, қобилият интеллектини баҳолаш ва касбий маҳорати муаммоларига бағишланган психологик-педагогик изланишларни бажариш.

9. Ўқитувчиларни юқори даражада моддий рағбатлантириш ва уларни ижтимоий ҳимоя қилиш.

2. Кейс-стади (Case – stadi), ҳамкорликда ўқиш, лойиҳа технологиялари

“Case” сўзи, лотинча “casus”- “воқеа, ҳодиса” сўзидан келиб чиққан ва кейинроқ инглизча case - тўплам, аниқ вазият, stadi – таълим таълим сўзларининг бирикувидан ҳосил қилинган бўлиб, аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил этиш ва ижтимоий аҳамиятга эга натижаларга эришишга асосланган таълим технологиясидир. Бунда муаммоли таълим методидан фарқли равишда реал вазиятларни ўрганиш асосида аниқ қарорлар қабул қилишга асосланади. Бошқача айтганда, бу тушунча ҳаётда юз берадиган қандайдир воқеа ёки ҳодисани, аниқ бир вазиятнинг тафсилотини англатади.

Кейс – стади (аниқ бир ҳолат ёки вазият), муайян жараёнида содир бўладиган ҳақиқий воқеъликни сўзлар, рақамлар, образларда ифода этишда намоён бўлади. Бундан ташқари, бу ифода таълим соҳасида, ҳодиса ёки вазиятни тадқиқ этиш учун ишлатиладиган ахборот, стенография сифатида қўлланилади. Кейс-стади ҳодиса ёки вазиятни оддий тафсилотидан фарқли ўлароқ, у ўқув материални ўзлаштириш учун кўмаклашувчи ахборотни ўз ичига олади, бунга дуч келган муаммони аниқлаш ва унинг ечим йўллариини излаш орқали эришилади. Кейс-стади, муайян ўқув мақсадли билим олиш воситаси сифатида ишлаб чиқилиши зарур. Ушбу мақсадлар кенг кўламли бўлиб, ахборотлар, маълумотлар ёки тафсилотлар билан таъминланишини назарда тутаяди, улар муайян қарашлар ёки усулларни намоёиш этишда қўлланилиши мумкин.

Кейс илк марта Гарвард университетининг ҳуқуқ мактабида 1870 йилда қўлланилган эди. 1920 йилда Гарвард бизнес-мактаби (HBS) ўқитувчилари юристларнинг ўқитиш тажрибасига таяниб, иқтисодий амалиётдаги аниқ

вазиятларни таҳлил этиш ва муҳокама қилишни таълимнинг асосий усули этиб танлашганидан кейин мазкур ўқитиш услуби кенг татбиқ этила бошлади.

Кейсда баён қилинган ва таълим олувчиларни муаммони ифодалаш ҳамда унинг мақсадга мувофиқ тарздаги ечими вариантларини излашга йўналтирадиган аниқ реал ёки сунъий равишда яратилган вазиятнинг муаммоли-вазиятли таҳлил этилишига асосланадиган таълим услубидир.

Кейс-стади - таълим, ахборотлар, коммуникация ва бошқарувнинг қўйилган таълим мақсадини амалга ошириш ва кейсда баён қилинган амалий муаммоли вазиятни ҳал қилиш жараёнида прогноз қилинадиган ўқув натижаларига кафолатли этилишни воситали тарзда таъминлайдиган бир тартибга келтирилган оптимал усуллари ва воситалари мажмуидан иборат бўлган таълим технологиясидир. Агар у ўқув жараёнида маълум бир мақсадга эришиш йўли сифатида қўлланилса, метод характериға эға бўлади, бирор бир жараённи тадқиқ этишда босқичма-босқич, маълум бир алгоритм асосида амалга оширилса, технологик жиҳатни ўзида акс эттиради.

Кейс-стади методининг асосий категорияси бу “таҳлил (анализ)”дир. Таҳлил этиш категорияси объектни хаёлан бўлақларға бўлиш ёки илмий тадқиқ этиш сифатида тушунилиши мумкин.

Анализнинг турли таснифлари мавжуд бўлиб оммавий анализ таснифини қуйидагича белгилаш мумкин: тизимли анализ, корреляцион анализ, факторли анализ, статистик анализ ва бошқалар.

Анализнинг ушбу барча турлари кейс-стади методи доирасида қўлланилиши мумкин бўлиб, мазкур ҳолат методнинг имкониятларини янада кенгайтиради.

Ўқувчилар томонидан кейсни ечиш технологияси:

Биринчи босқич – кейсни ҳал этиш бўйича *индивидуал (аудиториядан ташқари)* иш.

Иккинчи босқич – кейс билан *биргаликда жамоа бўлиб (аудиторияда)* ишлаш.

Биринчи босқич – кейсни ҳал этиш бўйича индивидуал иш

Ўқувчи мустақил равишда:

- кейс материаллари билан танишади;
- тақдим этилган вазиятни ўрганади, изоҳлайди ва асослайди;
- муаммо ва муаммо ости муаммоларни ажратади,
- вазиятни тадқиқ ва таҳлил қилиш усулларини танлайди;
- берилган амалий вазиятни таҳлил қилади;
- ажратилган муаммони ҳал этиш усуллари ва воситаларини белгилайди

ва асослайди;

➤ таклиф этиладиган қарорни амалга ошириш бўйича тадбирларни ишлаб чиқади.

Иккинчи босқич – кейс билан биргаликда жамоа бўлиб ишлаш

➤ Ўқувчилар кичик гуруҳларга бўлиниб, кейс билан биргаликда ишлашади:

➤ гуруҳ аъзоларининг вазият, асосий муаммолар ва уларни ҳал этиш йўллари ҳақидаги турли тасаввурларини мувофиқлаштиришади;

➤ ечимнинг таклиф этилган вариантларини муҳокама қиладилар ва баҳолайдилар, қўйилган муаммо нуқтаи назаридан ушбу вазият учун энг мақбул вариантни танлашади;

➤ муаммоли вазият ечимига олиб келадиган танланган ҳаракатлар йўлини амалга оширишнинг аниқ қадамба-қадам дастурини батафсил ишлаб чиқадилар;

➤ тақдимотга тайёрланади ва намойиш этиладиган материални расмийлаштиришади.

Кейсни ечиш натижаларини кичик гуруҳлар томонидан тақдимотини ўтказиш:

муаммоли вазият ечимининг ўз вариантини тақдим этади;

танланган ҳаракатлар йўлини изоҳлайди ва унинг оқилоналигини асослайди;

бошқа гуруҳлар қатнашчилари саволларига жавоб беради ва ўз таклифларини аниқлаштиради.

Жамоа бўлиб кейс устида ишлаш:

гуруҳлар таклиф этган ечимлар вариантларини муҳокамаси;

таклиф этган ечимларнинг ўзаро баҳоланиши.

Таклиф этилган ечимларнинг ҳаётийлиги ва амалга оширилиши мумкинлигига биргаликда (ўқувчилар ва ўқитувчи) баҳо берилиши ҳам мумкин.

Ўқитувчининг ҳаракатларини изчиллиги:

• ўқитувчи машғулот мавзуси ва мақсадини маълум қилади;

• ўқувчиларнинг прогноз қилинадиган таълимдаги ютуқлари рўйхатини эълон қилади;

• ўқув машғулотининг тартиби ва ўзига хос хусусиятлари билан таништиради;

• ўқув натижаларини баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари эълон қилади;

• ўқувчиларда бўлғуси ўқув фаолиятига қизиқишни шакллантириш мақсадида кейснинг вазифасини ва унинг профессионал билимлар ва малакаларни ривожлантиришга таъсирини тушунтириб беради.

• ўқувчиларнинг ўқув мавзуси курси бўйича билимларини долзарблантириш ишидан бошланади ва бу иш блиц-сўровнома ёки савол-жавоб шаклида ўтказилади.

Кейс билан шундан кейинги иш қуйидагиларга боғлиқ бўлади:

- иш ўқув режасига кўра ажратилган вақтга,
- кейс ўлчами ва унинг мақсадлари,
- танланган таълим моделига,
- ўқув машғулотивнинг лойиҳалаштирилган технологик чизмасига
- режалаштирилган таълим технологияси билан белгиланади.
- Кейс билан якка тартибда ишлашни ташкил қилади.
- Кейс билан жамоа бўлиб ишлашни ташкил қилади: ўқувчиларга ақлий ҳужум ўтказишни таклиф қилади – кейсда тақдим этилган муаммоли вазиятни ҳал этиш ғоялари генерацияси

Ўқув машғулотивнинг яқунловчи-баҳоловчи босқичи

Ўқитувчининг ҳаракатларини изчиллиги:

- мавзу бўйича хулоса чиқаради, ўқувчилар эътиборини асосий жиҳатга қаратади;
- бажарилган ишнинг келгусидаги касбий фаолият учун аҳамияти ҳақида сўзлайди;
- гуруҳлар, айрим ўқувчилар фаолиятини баҳолайди ўзаро баҳолашларга яқун ясайди;
- ўқув машғулотиви мақсадига эришганлик даражасини таҳлил қилади ва баҳолайди.

Шунингдек, кейс-стади методи ўзида қуйидаги афзалликларни ва бошқа ўқитиш методларидан ажралиб турувчи жиҳатларига эга:

- 1) у ёки бу ижтимоий-иқтисодий тизим моделининг мавжудлиги ҳамда ушбу модель ҳолатининг муайян вақт бирлиги ичида таҳлил этилиши;
- 2) муаммо ечимини аниқлашга жамоавий тарзда эришиш. Муаммонинг ечимида турли муқобил жавобларнинг мавжудлиги. Ягона ечимнинг мантиқан мавжуд эмаслиги;
- 3) муаммо ечимини излашда ягона мақсаднинг қўйилиши;
- 4) Фаолиятни баҳолашнинг гуруҳий тизимининг мавжудлиги.

Кейс – бу яхлит ахборотлар мажмуи. Қоидага кўра, кейс уч қисмдан иборат бўлади:

- 1) кейсни таҳлил этиш учун зарур ёрдамчи ахборотлар;
- 2) аниқ вазият баёни;
- 3) кейс топшириғи.

Кейснинг ҳужжатлаштириш ҳақида маълумот

Кейсда баён қилинган вазият институционал тизимда (шу ўринда ва кейинчалик - корхонада) дискрет (айни шу) вақтда ташкилий ҳаётдаги типик муаммоларни қайта яратадиган реал ёки сунъий қурилган ҳодисаларнинг идеал тарздаги инъикосидан иборатдир. Муаммоли вазият. Мазкур ҳолда вазият

субъектининг ҳозирги вақтда ёки келгусидаги мақсадларга эришишига хавф соладиган вазият тушунилади.

Кейснинг илмий паспорти тайёрланади ва унда албатта илмий паспорт тайёрланилади. Мақсаднинг қўйилиши.

- Кейснинг ўқув курси тузилмасидаги ўрнини белгилаш.
- Унинг таълим мақсадини тўлиқ ифода этиш.
- Кейснинг талабаларнинг таълимдаги ютуқлари натижалари учун

«масъулият зонаси» ни аниқлаш:

ўзлаштирилиши/кенгайтирилиши ривожлантирилиши лозим бўлган билим, малака ва кўникмалар рўйхати.

Муаммо қандайдир ҳаракатлар қилиш учун етилган зарурат билан уни амалга ошириш учун шарт-шароитлар етишмаслиги ўртасидаги зиддиятнинг амал қилиши ва ифодаланиши шаклидан иборатлиги сабабли муаммонинг ифодаланиши ана шу зиддиятни белгиланади.

«Кейс-стади» технологиясидан таълим натижаларини назорат қилиш ва текширишда ҳам фойдаланиш мумкин. Ҳар бир ўқувчига имтихондан олдин индивидуал кейс бериледи. Ўқувчилар кейсдаги топшириқларни бажариб, ҳисобот шаклида ўқитувчига топширадилар.

Дарсга тайёрланиш жараёнида ўқитувчи ўқув мақсадларини ҳисобга олган ҳолда ҳар хил турдаги кейсларни ишлаб чиқиши лозим.

Кейс асосидаги ўқув машғулотида ўқувчилар фаолиятини турли шаклларда ташкил қилиш имконияти мавжуд. Масалан, таклиф этилаётган вазият сахналаштирилиши ҳамда "Ақлий ҳужум", баҳс-мунозара, илмий баҳслашув методлари орқали муҳокама қилиниши мумкин.

Очиқ мулоқотда асосий омиллар ўқувчиларнинг кўникма ва малакалари, ўқитувчининг мулоқотни ташкил эта олиш қобилияти саналади. Саволларни бериш жараёнида ўқитувчи ўқувчиларнинг диққатини кейс матнидаги аниқ ахборотга қаратади, тўғри жавоб беришга ундайди. Кейс матнидаги муаммони ажратиб олиш, вазиятни баҳолаш, ҳодиса ва жараённи таҳлил қилиш ўқувчиларнинг коммуникацион кўникмаларини ҳам ривожлантиради.

Дарсга тайёрланиш жараёнида ўқитувчи ўқув мақсадларини ҳисобга олган ҳолда ҳар хил турдаги кейсларни ишлаб чиқиши лозим.

«Кейс-стади» технологиясига қўйиладиган талаблар:

- мавзу долзарб ва бир нечта ечимларга эга бўлиши;
- танланган матн ўқув машғулотининг мақсадига мос келиши;
- тадқиқ қилинаётган муаммони ҳал этиш учун ахборотнинг етарли бўлиши.

“Кейс-стади” бошқа технологиялардан қуйидаги жиҳатлари билан фарқ қилади:

1. Топиш ва ҳал қилиш зарур бўлган муаммоли вазиятнинг мавжудлиги.

2. Муаммони жамоада муҳокама қилиш.

3. Муаммонинг бир нечта ечимлари мавжудлиги.

4. Таълим олувчиларнинг эмоционал ҳолатларини бошқариш мумкинлиги.

5. Фаолиятни баҳолаш имконияти.

Кейс технологиясини ташкил этишда ўқитувчининг фаолияти икки босқичдан иборат бўлади:

Биринчи босқич — кейсни ва унинг таҳлили учун саволларни ишлаб чиқиш учун ўқитувчининг ижодий иши. Бу босқич ўқув машғулотида олдин амалга оширилади ва педагогнинг илмий-тадқиқот, методик ва конструктив фаолиятини қамраб олади.

Иккинчи босқич — ўқитувчининг аудиториядаги фаолияти. Бунга ўқитувчининг кириш сўзи, хулосаси, кичик гуруҳларда ишни ташкил этиши, баҳс-мунозарани бошқариши, вазият таҳлили бўйича ўқувчилар фаолиятини баҳолаши киради.

Кейс билан ишлаш қуйидагилардан иборат:

Ҳамкорликдаги фаолиятга киришиш. Бу босқичнинг асосий вазифаси ҳамкорликдаги фаолиятга бўлган мотивацияни шакллантириш.

Ҳамкорликдаги фаолиятни ташкил этиш. Бу босқичнинг асосий вазифаси кичик гуруҳларда ёки индивидуал тарзда муаммони ҳал этиш бўйича фаолиятни ташкил этиш. Ҳар бир гуруҳда спикер (муаммо ечимини тақдим этадиган), котиб (муҳокаманинг боришини ёзиб борадиган), вақт назоратчиси (вақт ўтишини назорат қиладиган) танланади. Агар кейс тўғри тузилган бўлса бир гуруҳнинг ечими бошқа гуруҳнинг жавобига ўхшамайди. Ўқитувчи баҳсни ташкил этади ва уни бошқаради.

Кейсни бажариш жараёнида ўқувчиларда қуйидаги кўникмалар ривожланади:

1. Ахборотни қабул қилиш ва қайта ишлаш (матнни таҳлил қилиш, сабаб-оқибат алоқаларини ўрнатиш, муаммони ҳал этиш йўллари қидириш, ахборотни синтез қилиш).

Коммуникатив (суҳбат юритиш, бошқаларни ишонтириш, ўз нуқтаи назарини ҳимоя қилиш, бошқаларнинг хулқ-атворини баҳолаш, ўзини назорат қилиш).

3. Рефлексив кўникма (ўзининг ва бошқаларнинг фикрини таҳлил қилиш).

Институционал тизимнинг изланиши ёки танланиши

Кейснинг педагогик паспорти

Кейснинг педагогик паспорти, бу унинг ташкилий-услубий таъминотидир.

У қуйидаги компонентларни ўз ичига олади:

- педагогик аннотация;
- талабага услубий кўрсатмалар;

- ўқитувчи – кейсологнинг кейсни ҳал этиш варианты;
- таълим технологияси.

Педагогик аннотация

Қуйидаги элементларни ўз ичига олади:

1. Кейс мўлжалланган предмет, бўлим, мавзу, таълим даражаси, курс кўрсатилади.
2. Кейсдан кўзланган мақсад (таълимий мақсад, режалаштириладиган ўқув натижалари).
3. Талабалар кейсни муваффақиятли ҳал этиш учун эгаллаши лозим бўлган дастлабки билим ва малакалар.
4. Кейс реал институционал тизим фаолиятини акс эттириши ёки унда кейсолог сунъий моделлаштирган вазият баён қилиниши ҳақидаги маълумот.
5. Ахборот олиш манбалари рўйхати
6. Кейснинг ўзига хос белгиларига кўра тавсифномаси (сюжет, кейс объекти мавжудлиги, материални тақдим этиш усули, ҳажми, тузилмавий ўзига хос хусусиятлари, ўқув топшириғини тақдим этиш усули, чизмалаштириш усули).
7. Кейсдан кўзланган мақсад ва, тегишлича, ташкилий-услубий таъминоти ўзгарганида у қўлланилиши мумкин бўлган ўқув предметлари рўйхати.

Кейсни расмийлаштириш йўллари:

1. Қўлёзма ёки босма вариантда
2. Электрон вариантда
3. Видео вариантда
4. Аудио шаклда
5. Мультимедиа шаклида

Тақдим этиш шаклига кўра бугунги кунда таълим амалиётида уч турдаги кейс-топшириқларидан фойдаланилмоқда:

Босма ҳолатдаги кейс (уни янада кўргазмали бўлишини таъминлайдиган график, жадвал, диаграмма, иллюстрацияларни ҳам ўз ичига олади).

Мультимедиа-кейс (сўнгги вақтларда кенг қўллашни талаб этаётган видеоролик ва анимацион материаллар).

Видео кейс (фильм, аудио ва видео материаллардан иборат бўлиши мумкин).

Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, кейс-стади методидан узлуксиз таълимнинг барча босқичларида ўқувчиларнинг ёш ва психологик хусусиятлардан келиб чиққан ҳолда фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

“Ҳамкорликда ўқитиш” технологияси

Ҳамкорликда ўқитишнинг асосий ғояси – бирор нарсани бирга бажариш эмас, балки ҳамкорликда ўқиш, ўрганишдир!

Ҳамкорликда ўқитишнинг самарадорлиги:

1. Ахборотга танқидий ёндашув ва ўз нуқтаи назарини далиллар билан асослашни шакллантиради. Бу кўникмалар ҳамкорликда ўқиётганларда бири-бири билан рақобат қилаётган ёки индивидуал ўқиётганларга қараганда яхшироқ ривожланган. Хаттоки, ҳамкорликда бажарилган ёзма ишлар чуқур мазмунга эгаллиги билан фарқланади.

2. Ижодий қобилиятлар ривожланади. Ҳамкорликда ўқиётган гуруҳ аъзолари бетакрор ғояларни кўпроқ ишлаб чиқади, турли мақсадларга эришишда ва дарс жараёнида пайдо бўлган ҳар хил ўқув масалаларининг янги ечимларини топишда ижодий қобилиятлар ривожланиб боради.

3. Бир вазиятда олинган билимлар бошқа вазиятда қўлланишига кўмаклашади. Бугун гуруҳ бажарган топшириқни эртага ҳар ўқувчи мустақил бажара олиши мумкин.

4. Дарс мазмунига ижобий ёндашув шакллантирилади. Ҳамкорлик билимларга кўпроқ қизиқиш учун ҳам шароитлар яратади. Машғулот ўтказиш усули қанчалик такомиллашган бўлса, ўқувчиларнинг ўрганилаётган масалага қизиқиши ва фаолли ортиб боради.

5. Топшириқларни бажариш учун кўпроқ вақт сарфланади. Ҳамкорликда ўқиётганлар топшириқларни бажариш учун рақобат қилаётган ёки индивидуал ўқиётганларга нисбатан кўпроқ вақт сарфлайдилар.

Ҳамкорликда ўқитишнинг асосий афзалликлари:

1. Ҳамкорликда ўқиётган ўқувчилар бир-бирининг муваффақиятига кўмаклашади;

2. Ёрдам ва мадад берадилар ва ёрдамни қабул қиладилар, гап фақат ўқиш тўғрисида эмас, балки инсоний, дўстона муносабат тўғрисида кетаяпти;

3. Ахборот ва “моддий ресурслар”, яъни топшириқни бажариш учун зарур бўлган барча нарсалар билан алмашади;

4. Ўртоқлари берган маълумотларни ўзлаштиради ва қўллашга ҳаракат қиладилар. Оғзаки тушунтиришлар, ахборотни ўйлаб кўриш ва умумлаштириш, ўз билимлари ва кўникмаларини бошқаларга узатиш – буларнинг ҳаммаси билимларни тартибга солиш, уларни яхшироқ англаб ўзлаштириш ва умумий мақсадга эришишга шахсий улушини кўшишга олиб келади.

5. Иштирокчилар билан музокара олиб боришга ва далиллар келтиришга ўрганади. Интеллектуал майдондаги зидликлар қизиқувчанликни ривожлантиради, билимларни ўзлаштириш ва уларни қайта англаш, ўрганилаётган муаммога чуқурроқ киришишга ундайди ҳамда бошқа кўп фойдали сифат ва кўникмаларни шакллантиради;

6. Ўқувчилар яхшироқ ўқишга интилишда бир-бирига кўмаклашади. Ўқишда ўртоқларига ёрдам бераётган ўқувчи ўзи ҳам сезиларли даражада яхшироқ ўқийди;

7. Бир-бирига таъсир этади. Ҳамкорликда ўқиётган гуруҳ аъзолари ўртоқларига таъсир этишнинг ҳар қандай имкониятидан фойдаланадилар ва ўз навбатида таъсир учун очиклар.

8. Аниқ ифодоланган мотивацияга эга. Билимларни ўзлаштиришга интилиш умумий мақсадга эришишга қаратилган ҳамкорликдаги меҳнат туфайли кучаяди.

9. Ўзаро ишонч шароитини яратади ва талабларни юқори даражада ушлаб туради. Гуруҳ аъзолари ўз ўртоқларига ишонадилар ва ўзларини ўртоқлари ишончини қозонадиган тарзда тутадилар, бу катта муваффақиятларга эришиш учун шароитлар яратади. Ўзаро ишонч – ҳар бирининг юқори ютуқлари учун яхши асос.

Ҳамкорликдаги ўқиш тамойиллари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- гуруҳга битта топширик;

- битта рағбат: гуруҳ барча иштирокчилари ҳамкорликдаги иш баҳоси (умумий натижага эришиш учун барча гуруҳ аъзолари сарфлайдиган кучи баҳоланади) ва академик натижалари йиғиндисидан ташкил топган битта баҳо олади, яъни гуруҳ (команда) муваффақияти ҳар бир иштирокчининг ҳиссасига боғлиқ;

- ҳар бирининг ўз муваффақияти ва гуруҳнинг бошқа аъзолари муваффақияти учун шахсий масъулияти;

- ҳамкорликдаги фаолият: гуруҳий музокара, ҳамкорлик, ўзаро ёрдам бериш каби ўзаро ҳаракат усуллари асосида ташкил топади;

- муваффақиятга эришишда тенг имкониятлар: ҳар бир ўқиётган ўз шахсий ютуғини такомиллаштириш, шахсий имкониятлари, қобилиятларидан келиб чиққан ҳолда ўқишга берилган бўлиши зарур, чунки у бошқалар билан тенг баҳоланади.³

Йўриқномага талаб:

Йўриқнома куйидаги хусусиятларга эга бўлиши керак:

- топшириқни аниқ ифодаланиши;

- кутилаётган натижаларга аниқ йўналтириш;

- тажрибада синалган бўлиши керак. Бу йўриқномани аввал ўзи ёки ҳамкасбидан бажаришини илтимос қилиши керак;

- гуруҳ топшириқни мустақил бажариши учун тўла тавсияномани олиши керак ундан;

- ҳар бир таълим олувчи учун тушунарли қилиб ёзилиши керак.

Таълим олувчиларни ҳамкорликда ишлашга тайёрлаш – ўқув гуруҳида хайрихона муносабат муҳитини яратади. Фақат шунда ҳамкорликда ишни самарали ва ижодий бажарадилар. Таълим олувчилар топшириқларни гуруҳларда бажариш қондасини билишлари ва йўналтирилган бўлишлари керак.

Гуруҳда топшириқни бажариш йўриқномаси:

- Гуруҳ лидерини сайланг.
- Топшириқ билан танишинг ва уни қандай қилиб бажаришингизни муҳокама қилинг.
- Топшириқни бажаринг.
- Такдимотга тайёрланинг.
- Такдимот ўтказинг.
- Гуруҳ ишини баҳоланг.

³ Ганиева М., Файзуллаев Д. Кичик гуруҳларда ҳамкорликда ишлаш педагогик технологиялар тўплами. - Тошкент: Иқтисодиёт, 2013.

1-босқич

Гуруҳ иш жойини тайёрлаш – стол ва ўриндиқлар шундай жойлаштириладики, бунда таълим берувчи аудиторияда эркин ҳаракатлана олсин, ҳар бир гуруҳ аъзоси бир жойда бўлишлари ва бир-бирларини кўришлари ва эшитишлари керак, зарур ўқув қўлланмалар барчага етарли бўлиши керак.

2-Асосий босқич

1. Таълим олувчиларни гуруҳларга тақсимлаш – танланган кичик гуруҳларга бирлаштириш йўли асосида таълим олувчиларни гуруҳларга бўлади.

2. Ўқув топшириқларини тарқатиш – муаммоли вазиятни таклиф қилади, таълим олувчилар билан биргаликда уни эчиш йўли ва тартибини муҳокама қилади, гуруҳларда ҳамкорликдаги фаолиятни тақдим этиш шаклини маълум қилади. Ҳар бири ва бутун гуруҳнинг натижаларини баҳолаш мезонларини тушунтиради.

3. Ўқув топшириқларни бажариш бўйича йўриқномани тушунтириш. Гуруҳлар бўйича ишни бажариш учун зарур материалларни тарқатади. Топшириқни бажаришда қандай қўшимча материалларидан фойдаланиш мумкинлигини тушунтиради. Гуруҳларда ишлаш қоидаларини эслатади.

4. Доскада гуруҳли ишни бажариш бўйича йўриқномани ёзади ёки тарқатади.

5. Таълим олувчилар билан қайтар алоқани амалга ошириш Таълим олувчилар билан гуруҳли ишни бажариш бўйича йўриқномани муҳокама қилади; ҳаммалари уни тушунганларига ишонч ҳосил қилади.

6. Гуруҳларда ўқув топшириқни бажариш жараёнини ташкил этиш – ўқув топшириқни бажариш бўйича ишни бошланиши ҳақида эълон қилади; Гуруҳ ишини назорат қилади. Гуруҳ ишини режалаштириш, вазифаларни гуруҳ аъзолари ўртасида тақсимлаш, вазифани бажариш бўйича яқка тартибда ишлаш, яқка тартибда топилган ечимларни муҳокама қилиш, гуруҳ учун умумий ечимни ифодалаш, гуруҳ иши натижаларини тақдимотини тайёрлаш, аниқ топшириқни баажариш учун зарур бўлган алоҳида бўлиб ишлашга, кўникмаларни шакллантиришга эътиборини қаратади. Иш боришини шарҳлайди, ютуқларни баҳолайди, айрим аниқ, ва самимий танбеҳ қилади.

7. Гуруҳ иши тақдимотини ташкил қилиш – бажарилган иш натижалари тўғрисида маълумот бериш учун гуруҳ вакилларини тайинлайди. Баҳолаш мезони ва кўрсаткичларини эслатади.

3-Назорат –яқуний босқичи

Яқун ясаш – натижалар текширувини ўтказиши:

-гуруҳнинг ҳар бир иштирокчиси билан гаплашади;

Гуруҳ ишини таҳлил қилади, топшириқ бажарилишининг якунини қилади, эришилган мақсад тўғрисида хулосалар чиқаради.

Ҳамкорликда ўқитиш технологияси жараёнида ўқувчи қуйидагиларга эга бўлади:

1. Ахборотни танқидий ёндашув ва ўз нуқтаи назарини далиллар билан асослашни шакллантиради.
2. Ижодий қобилиятлар ривожланади.
3. Бир вазиятда олинган билимлар бошқа вазиятда қўлланишига кўмаклашади.
4. Дарс мазмунига ижобий ёндашув шакллантирилади.
5. Топшириқларни бажариш учун кўпроқ сарфини талаб этади.

Ҳамкорликда ўқитишнинг самарадорлиги

1. Ахборотга танқидий ёндашув ва ўз нуқтаи назарини далиллар билан асослашни шакллантиради.
2. Ижодий қобилиятлар ривожланади.
3. Бир вазиятда олинган билимлар бошқа вазиятда қўлланишига кўмаклашади.
4. Дарс мазмунига ижобий ёндашув шакллантирилади.
5. Топшириқларни бажариш учун кўпроқ вақт сарфини талаб этади.

Лойиҳа технологияси

Лойиҳавий таълим қуйидаги долзарб муаммоларни ҳал этиш имконини беради ва давр талабига айнан мос келади:

- 1) таълимни реал ҳаётга юқори даражада яқинлаштирилган вазиятда амалга оширишни таъминлайди;
- 2) назарий маълумотларни амалий фаолият билан боғлаш ва ўқувчиларни фаол мустақил билиш жараёнига жалб этиш имко нини беради;
- 3) касбий ва таянч лаёқатларини шакллантириш ва ривожлантиришни таъминлайди.

Лойиҳали таълимнинг асосий тушунчаларига қуйидагилар киради:

- 1) лойиҳа;
- 2) лойиҳалаштириш;
- 3) лойиҳавий фаолият;
- 4) ўқув лойиҳаси;
- 5) ўқув лойиҳавий фаолият;
- 6) лойиҳавий таълим;
- 7) лойиҳавий таълимнинг технологияси.

Қуйида биз мазкур тушунчалар асосида лойиҳали таълимнинг ўзига хосликларини ёритиб берамиз.

Лойиҳа (design - дизайн) – баъзи мураккаб ишланмаларни яратиш бўйича ҳужжатлар йиғиндиси. Лойиҳа (projekt) – тушунчаси кенгрок ифодаланиб, маълум натижа (лойиҳанинг беқиёс маҳсули) га эга мақсадли фаолиятни ташкил этиш учун бирор-бир ташкилий шаклни белгилаш учун фойдаланилади.

Лойиҳалаштириш - («лойиҳа» сўзидан) – реал натижага олиб келувчи, қатъий тартибга солинган ҳаракатлар изчиллигини ўз ичига олувчи муаммони ўзгартирувчи фаолиятни англатади.

Таълим маъносидаги лойиҳалаштириш ўқитувчи томонидан ўқувчининг муаммони излаш, уни ҳал этиш бўйича фаолиятни режалаштириш ва ташкил этишдан то (интеллектуал ёки моддий маҳсулотни) оммавий баҳолаш учун уни ҳал этиш усулини тақдим этишгача мустақил ҳаракат қилишини таъминловчи махсус (лаборатория шароитларида) ташкил этилган мақсадли ўқув фаолиятидир.

Лойиҳавий фаолият ўзига хос кўринишга эга бўлиб, қуйидаги таркибий қисмларни ўз ичига олади: лойиҳа концепциясини ишлаб чиқиш, лойиҳавий фаолиятни ташкил этиш, лойиҳавий фаолиятни режалаштириш, лойиҳавий вазифаларни ҳал этиш, лойиҳани расмийлаштириш, ҳисобот тузиш, натижалар тақдимотини тайёрлаш, лойиҳанинг оммавий тақдимоти, ҳимояси ва баҳоси, рефлексия, ҳисобот топшириш.

“Ўқув лойиҳаси” тушунчаси кенг қамровга эга бўлиб, қуйидаги мазмунга эга:

– муайян истеъмолчига мўлжалланган, муаммоларни излаш, тадқиқот қилиш ва ечиш, натижани ноёб (моддий ёки интеллектуал) маҳсулот кўринишида расмийлаштиришга қаратилган ўқувчиларнинг мустақил ўқув фаолиятини ташкил қилиш усули;

- назарий билимлар орқали амалий вазифаларни ечишга қаратилган ўқув воситалари ва куроллари;
- ривожлантирувчи, таълим ва тарбия ҳамда билимларни кенгайтириш, чуқурлаштириш ва малакаларни шакллантиришга қаратилган дидактик восита.

Ҳозирги вақтда таълим амалиётида лойиҳанинг хилма-хил турларидан фойдаланилади:

- 1) етакчи фаолият турига кўра: тадқиқот, амалий йўналтирилган ва ахборотли;
- 2) фанга йўналтирилганлигига кўра: монолойиҳа ва фанлараро лойиҳа;
- 3) давомийлигига кўра: ўзоқ муддатли, ўрта муддатли, қисқа муддатли;
- 4) лойиҳа иштирокчиларининг сонига кўра: индивидуал ва гуруҳли.

Мазкур ўқув лойиҳаларининг ҳар бири ўзининг мақсади, натижаси ва мавзу баҳси юзасидан бир-биридан фарқланади. Масалан, ахборот тавсифига эга лойиҳанинг мақсади муаммонинг ҳолати тўғрисида маълумот тўплаш, унинг таҳлили, умумлаштирилиши, ёритилиши ва муаммони ҳал этишнинг мавжуд усуллари ва воситалари таснифи, уларнинг устунликлари ва камчиликларини изоҳлаш (асослаш)дан иборат бўлса, тадқиқотчиликка доир лойиҳада эса, тадқиқотни амалга ошириш, тадқиқот асосида муаммонинг асосланган изоҳи, келгусида ривожланиш учун янги муаммоларни асослаш мақсад сифатида белгиланади.

Худди шундай натижасига кўра ҳам лойиҳалар алоҳида ўзига хосликка эга. Масалан, тадқиқот тавсияга эга лойиҳа натижаси ҳисобот, маъруза, кейс билан тугаса, амалий йўналтирилган лойиҳалар эса истиқболли режа, ҳаракатлар дастури, стратегия, маълумотнома каби натижаларга эга бўлади.

Ўқув лойиҳавий фаолият – бу қўйилган вазифага эришиш, таълим олувчилар учун муҳим ва аниқ фойдаланувчига мўлжалланган бирор-бир якуний маҳсул кўринишида расмийлаштирилган, муаммони ечиш учун таълим олувчиларнинг белгиланган изчилликдаги ҳаракатлари мажмуаси.

Ўқув лойиҳавий фаолият уч босқичда амалга оширилади:

1. Тайёргарлик босқичи. Мазкур босқич синфда амалга оширилиб, иккита фазани ўз ичига олади: лойиҳага киришиш ҳамда лойиҳа фаолиятини ташкил этиш ва режалаштириш.

Лойиҳага киришиш босқичида ўқувчилар:

- 1) вазиятга мослашиш;
- 2) муаммони шахсан ўзлаштириш (муаммони тушуниш ва амалий фаолиятнинг муайян соҳаси учун унинг ечими долзарб ва муҳимлигини англаш);
- 3) лойиҳанинг мақсади, муаммони ҳал этиш масалаларини қабул қилиш, аниқлаштириш ва муайянлаштириш;

4) лойиҳанинг натижаси (маҳсулоти) ва уни тақдим этиш шакллари аниқлаш, лойиҳанинг бошқа иштирокчилари ва ўқитувчи билан мулоқотнинг характерини белгилаб олишади.

Лойиҳага киришишнинг режалаштириш фазасида:

1) гуруҳларга бирлашишади;
2) лойиҳа бўйича ишлар турларини ажратиб, қатнашчилар орасида тақсимлашади;

3) лойиҳа бажариш бўйича ишчи режасини ишлаб чиқишади;

4) уни бажаришнинг оптимал усуллари ва воситаларини танлашади;

5) натижа тақдимотини расмийлаштириш усуллари ва шакллари белгилашади;

6) лойиҳа масъули, ҳисобот ва тақдимотни баҳолаш мезонларини муҳокама қилишади.

2. Лойиҳани бажариш босқичи синфдан ташқарида амалга оширилиб, ушбу даврда ўқувчилар ўзларининг вазифалари билан мувофиқ тарзда ва маълум қилган ҳолда фаол ва мустақил ишлайдилар:

1) турли манбалардан ахборот тўплаш, таҳлил этиш ва умумлаштириш ишларини олиб борадилар;

2) тадқиқот ўтказадилар, натижаларни таҳлил этишади;

3) зарурат туғилганда маслаҳатлашадилар;

4) оралиқ натижаларни муҳокама қиладилар;

5) ҳаммадан олинган натижаларнинг умумий тўпланиши ва муҳокамасини ўтказадилар.

3. Якунловчи босқич ҳам синфда ташкил этилиб, лойиҳа тақдимоти, ўқувчилар маҳсулоти ва лойиҳа фаолиятининг баҳоланиши, лойиҳа фаолияти рефлексияси кабиларни ўз ичига олади:

1) лойиҳанинг жамоавий тақдимоти вақтида қуйидагиларни акс эттиришади:

- муаммо, мақсад ва вазифаларни тушуниш;

- ишни режалаштириш ва амалга оширишни билиш;

- ечимларни излаш жараёни таҳлил қилиш;

2) лойиҳалар ва тақдимотнинг ўзаро баҳолашади;

3) фаолият ва натижанинг рефлексиясини амалга оширишади: иш давомида ва якунида юзага келган ютуқларини аниқлаш, йўл қўйилган хатоларни таҳлил қилиш, шахсий ўзгаришларини аниқлашни намоён этадилар;

4) лойиҳа фаолияти ҳақида ҳисобот топширишади.

Мазкур босқичларда амалга ошириладиган ўқув лойиҳаси ўзининг паспортига эга бўлиб, педагогик аннотация, лойиҳа топшириғи, ўқувчиларга

услугий кўрсатмалар, лойиҳа таълимнинг технологик картасини ўз ичига қамраб олади.

Педагогик аннотацияда қуйидаги муҳим жиҳатлар ўз аксини топади:

- 1) ўқув фанининг номи;
- 2) лойиҳа мавзуси;
- 3) қатнашчилар;
- 4) таълимнинг мақсади;
- 5) режалаштириладиган ўқув натижалари;
- 6) ўқувчилар лойиҳани муваффақиятли ҳал этиши учун аввал эгалланган билим ва кўникмалар рўйхати;
- 7) лойиҳанинг турланиш белгиларига кўра тавсифномаси;
- 8) лойиҳани бажариш тартиби;
- 9) лойиҳанинг баҳоланиши;
- 10) лойиҳавий таълимни ташкил этиш босқичлари;
- 11) таълим моделининг қисқача тавсифномаси.

3. Тарих таълимига интерфаол усулларни жорий этиш

Инновацион технологиялар - педагогик жараёнда ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятига янгилик, ўзгартиришлар киритиши бўлиб, уни амалга оширишда асосан интерфаол услублардан фойдаланилади. *Фаол ўқитиш методлари, илгор педагогик технологиялар инновацион ҳолатнинг маҳсулидир.* Таълим олувчиларни фаоллаштирувчи ва мустақил фикрлашга ундовчи, таълим жараёнининг марказида таълим олувчи бўлган методлар интерфаол усуллар дейилади. Бундай интерфаол усуллар таълим олувчиларнинг билим фаолиятларини рағбатлантирувчи усулдир. У ёки бошқа муаммони ечиш тўғрисидаги фикрларни эркин алмашинувини назарда тутувчи диалог асосида курилади.

Интерфаол (“Inter”-бу ўзаро, “akt”-ҳаракат қилмоқ) ўзаро ҳаракат қилмоқ ёки суҳбат, мулоқат тартибида бўлишини англатади. Интерфаол таълим бериш – диалогли таълим бериш бўлиб, бунда таълим беруви ва таълим олувчи ҳамда ва компьютернинг ҳам ўзаро ҳаракатида амалга оширилиши мумкин. Интерфаол усул – таълим жараёнида ўқувчилар ҳамда ўқитувчи ўртасидаги фаолликни ошириш орқали ўқувчиларнинг билимларни ўзлаштиришини таъминлашга, шахсий сифатларини ривожлантиришга хизмат қилади. Бундай ўзаро ҳаракат турларига “*ўқитувчи-ўқувчи*” ва “*ўқувчи-ўқувчи*”нинг мақсадли ҳаракатларини киритиш мумкин. Интерфаол ўқитишда ўқитувчи ўқув фаолиятининг фаол ташкилотчиси бўлиб, ўқувчи бу фаолиятнинг субъекти сифатида намоён бўлади.

Интерфаол ўқитиш бу билиш фаолиятини ривожлантиришнинг махсус ташкилий шакли бўлиб, интерфаол ўқитиш жараёнида таълим олувчи ўқитишнинг объектидан ўзаро ҳамкорликнинг субъектига айланиши, ўқув жараёнида фаол иштирок этиши билан тавсифланади. Бунда ўқувчилар ахборотларни ўзлаштириш жараёнида фаоллик, ижодкорлик, мустақилликни шакллантирибгина қолмай, таълим мақсадларининг тўлақонли амалга ошишига ёрдам беради. Албатта интерфаол ўқитиш технологияси анъанавий маъруза дарсларини амалий дарсларга қарама-қарши қўймайди. Интерфаол таълимда маъруза ва амалиёт бир бутун машғулотнинг қисмлари деб қаралади, бу ўқитувчи ҳамда ўқувчининг ўзаро таъсири ва ўқувчиларнинг машғулот давомида фаол иштирок этиш даражаси билан белгиланади.

Маълумки, анъанавий маъруза дарсларида ўқитувчи фаоллиги таъминланса, амалий машғулотларда ўқувчи фаоллиги талаб этилади. Интерфаол усулда ўқитувчидан машғулот давомида ўқувчи ва ўқитувчи ўртасидаги ўзаро таъсир даражасининг бир кўринишидан иккинчисига мавзуга боғлиқ ҳолда устамонлик билан равон ўтиши талаб этилади. Интерфаол дарслар жараёнини фан бўйича мавзунинг мақсад ва вазифаси ҳамда таълим олувчиларнинг эҳтиёжига боғлиқ ҳолда тақсимланади.

Анъанавий таълимда ҳам табиий равишда суҳбат асосини ахборот ташкил этади. Аммо ахборот узатишнинг асосий манбаи ўқитувчининг тажрибаси бўлиб, бу жараёнда у етакчилик, доминантлик қилади, яъни у дарснинг асосий вақтида билимларни оғзаки тарзида ўқувчи(талаба)ларга етказиб беришга интилади. Фаоллик кўрсатиш ўқитувчигагина хос бўлиб, ўқувчи (талаба)лар бу вазиятда сушт тингловчи бўлиб қолади. Уларнинг асосий вазифаси ўқитувчини тинглаш, зарур ўринларда ёзиш, саволлар билан мурожаат қилинганида жавоб қайтариш, кам ҳолатларда рухсат этилганидагина сўзлашдан иборатдир. Анъанавий таълимдаги бир томонламалик таълим тизимига кўра, “етказиб берувчи” ролида энди ўқитувчи эмас, балки ўқувчи намоён бўлади. Ўқувчи, асосан, ўзи ўзлаштирган билимларни намойиш этади, ўқитувчи эса унинг фикрларини тинглайди, зарур ўринларда саволлар билан мурожаат қилади. Ўқувчилар гуруҳи (жамоаси) бу вазиятда бутунлай сушт иштирокчи, тингловчи бўлиб қолади. Бир қарашда ўқувчи ёки ўқитувчи томонидан узатилаётган ахборотларнинг қабул қилиниши талабалар гуруҳи (жамоаси) учун билимларни ўзлаштириш имкониятини яратаётгандек таассурот уйғотади. Бироқ, психологик тадқиқот натижаларининг кўрсатишича, шу тарзда қабул қилинган билим (маълумот)лар жуда тез унутилади.

Ўқувчи маълумотларни фақат эшитиш орқали қабул қилса, берилган маълумотларнинг ўртача 20 фоизини ўзлаштиради. Яъни, дарсда мавзу фақат оғзаки баён методи ёрдамида (анъанавий) ўтилса, ўқувчилар маълумотларнинг

80 фоизини эса сақлаб қололмайди ва дарров унутишади. Шу сабабли маърузани фақат ўқиб бериш ёки оғзаки тушунтириш шаклида олиб бориш самарасиз ҳисобланади.

Интерфаол ўқитиш ўқувчилардан ахборотни ўзлаштириш жараёнида фаоллик, ижодкорлик, мустақилликни шакллантирибгина қолмай, таълим мақсадларининг тўлақонли амалга ошишига ёрдам беради. Бунда таълимнинг қуйидаги концепциялари фундаментал асос сифатида хизмат қилади:

1) ўқитувчининг жадал фаолияти – ўқув фаолиятининг асосий кўриниши сифатида намоён бўлиб, у мазкур ҳаракатнинг субъекти ва ташкилотчиси сифатида фаолият кўрсатади;

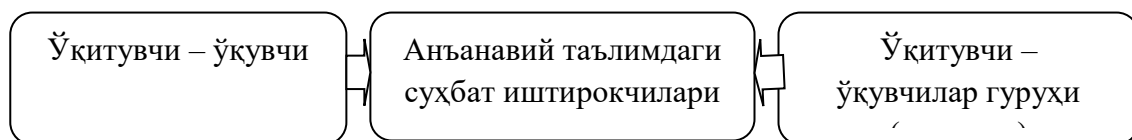
2) ўқув фаолиятининг асосий негизи ва натижаси, мазкур фаолиятнинг субъекти – талаба ҳисобланади;

3) муваффақиятли ўқув фаолиятининг асосий кўрсаткичи, унинг натижаси ўқувчининг фикрлаш усуллариини ўрганиш ва амалий масалаларни ижодий ҳал этиш, эркин, мустақил ҳаракат қила олиш кўникмаларини шакллантиришдан иборат;

4) ўқув фаолиятнинг асосий кўрсаткичи ўқув топшириқлари ҳисобланади. Бунда таълим жараёнининг асосий субъекти бўлган талабада фикрлаш, билиш ҳаракати усуллариини ривожлантирувчи ўқитиш тактикаси муҳим ўрин тутади;

5) ўқув фаолиятини амалга ошириш жараёни талабадан ўзининг шахсий билиш маҳорати ва кўникмаларини ўзлаштириб олиши учун замин ҳозирлашдан иборат.

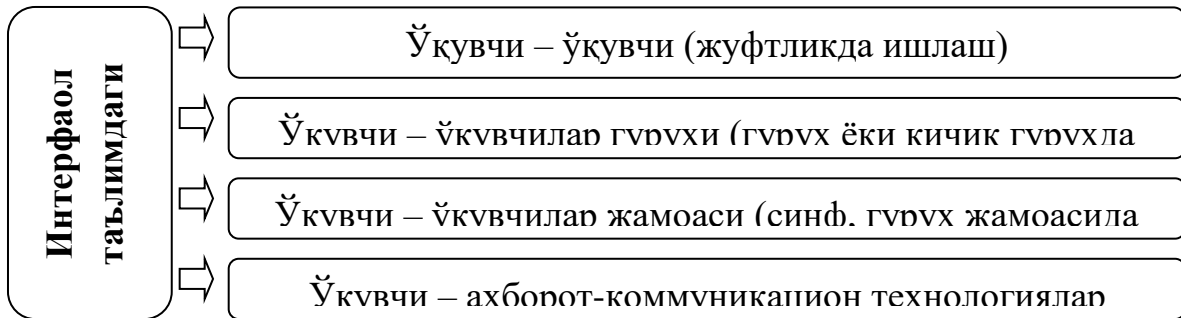
Мантикий нуқтаи назардан интерфаоллик, энг аввало, ижтимоий субъектларнинг суҳбат (диалог), ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракат, фаолиятнинг олиб боришларини ифодалайди. Таълим соҳасида фаолият юритаётган ҳар бир мутахассис яхши биладики, анъанавий таълим ҳам суҳбат (диалог)га асосланган ва бу суҳбат қуйидаги ўзаро муносабат шаклларида ташкил этилади:

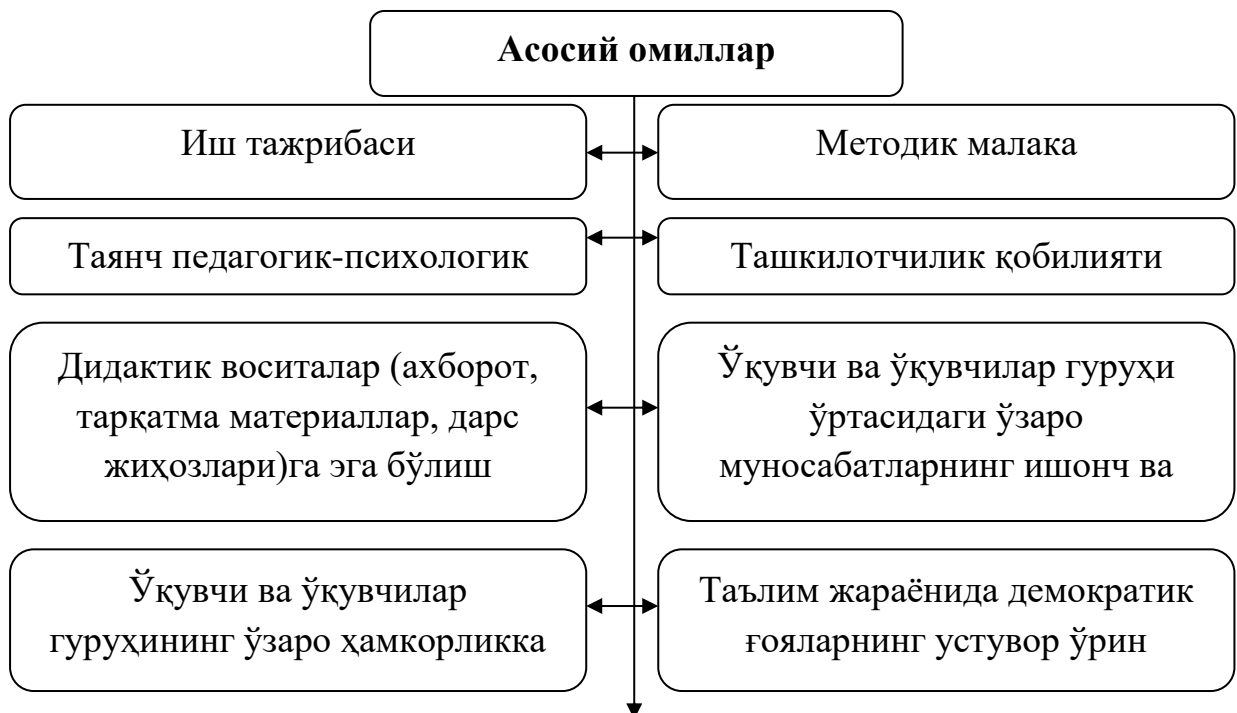
Шунга кўра интерфаол ўқитиш “таълим жараёнининг асосий иштирокчилари – ўқитувчи, ўқувчи ва ўқувчилар гуруҳи ўртасида юзага келадиган ҳамкорлик, қизғин баҳс-мунозалар, ўзаро фикр алмашиш имкониятига эгаллик асосида ташкил этилади, уларда эркин фикрлаш, шахсий қарашларини иккиланмай баён этиш, муаммоли вазиятларда ечимларни биргаликда излаш, ўқув материалларини ўзлаштиришда ўқувчиларнинг ўзаро яқинликларини юзага келтириш, “ўқитувчи – ўқувчи – ўқувчилар гуруҳи”нинг ўзаро бир-бирларини

ҳурмат қилишлари, тушунишлари ва қўллаб - қувватлашлари, самимий муносабатда бўлишлари, рухий бирликка эришишлари кабилар билан тавсифланади”⁴.

Замонавий таълим, шу жумладан, унинг тобора оммалашиб бораётган шакли – интерфаол ўқитишда эса шахслар ўртасидаги суҳбат (диалог) қуйидаги шахслар ўртасида ташкил этилади:

Интерфаол таълим моҳиятига кўра суҳбатнинг “ўқувчи – ахборот-коммуникацион технологиялар” шаклида ташкил этилиши ўқувчи (талаба)лар томонидан мустақил равишда ёки ўқитувчи раҳбарлигида ахборот технологиялари ёрдамида билим, кўникма, малакаларнинг ўзлаштирилишини англатади. Ўқитишнинг интерфаол таълимга асосланиши бир қарашда ниҳоятда оддий, содда ва ҳатто “болалар ўйини” каби таассурот уйғотади. Бироқ, бунда ўқитувчининг маълум даражада қуйидаги омилларга эга бўлиши талаб қилинади:

⁴ Педагогика
М.Усмонов
университети

Ахборотларни тақдим этишда хилма-хил метод, воситаларнинг самарали, ўринли, мақсадга мувофиқ ва ўзаро мосликда

Слимов,
агогика

Ўқитувчи таълим жараёнида интерфаол таълим ёрдамида ўқувчиларнинг қобилиятларини ривожлантириш, мустақиллик, ўз-ўзини назорат, ўз-ўзини бошқариш, самарали суҳбат олиб бориш, тенгдошлари билан ишлаш, уларнинг фикрларини тинглаш ва тушуниш, мустақил ҳамда танқидий фикрлаш, муқобил таклифларни илгари суриш, фикр-мулоҳазаларини эркин баён қилиш, ўз нуқтаи назарларини ҳимоя қилиш, муаммонинг ечимини топишга интилиш, мураккаб вазиятлардан чиқа олиш каби сифатларни шакллантиришга муваффақ бўлади. Энг муҳими, интерфаол усулларни қўллаш орқали ўқитувчи ўқувчиларнинг аниқ таълимий мақсадга эришиш йўлида ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракатларини ташкил этиш, йўналтириш, бошқариш, назорат ва таҳлил қилиш орқали ҳолис баҳолаш имкониятини қўлга киритади.

Интерфаол усулларга “жуфтликда ўйла, ишла, фикр алмаш”, блиц-сўров, концептуал жадвал, пинборд, кластер, тоифали жадвал, Т-жадвали, кичик гуруҳларда ишлаш, мунозара, дебатлар ва бошқалар киритилиб, бу рўйхатни яна давом эттириш мумкин.

Анъанавий ҳамда интерфаол дарс орасидаги айрим фарқлар

	Асосий тушунчалар	Анъанавий дарс	Интерфаол дарс
1	Дарс мақсади	Дарсда билим, кўникма, малакаларни шакллантириш, мустаҳкамлаш.	Дарс мавзуси бўйича мустақил фикрлаш, хулосага келиш, уларни баён қилиш, ҳимоялашга ўргатиш
2	Ўқитувчининг вазифалари ва иш усуллари	Янги мавзуни тушунтириш, мустаҳкамлаш, назорат, топшириқлар бериш.	Ўқувчиларнинг мустақил ишлашини ва тақдимотларини ташкил қилиш, бошқариш, назорат, якуний хулосаларни асослаб бериш.
3	Ўқувчининг вазифалари ва иш усуллари	Ўқитувчини тинглаш ва билимларни ўзлаштириш, берилган	Ўқитувчи берган топшириқларни бажариш бўйича мустақил фикрлаш, ўз

		топшириқларни бажариш.	фикр, хулосаларини бошқаларга солиштириш ва якуний хулосага келиш
4	Вақт тақсимоти	Дарснинг кўп қисми ўқитувчининг янги мавзуни тушунтириши, таҳлил қилиши, топшириқларни тушунтириши, ўзлаштиришни назорат қилишига сарфланади.	Дарснинг кўп қисми ўқувчиларнинг мустақил топшириқларни бажариши, фикр алмашиши, мушоҳада қилиши, ўз хулосаларини баён қилиши ва ҳимоялашига сарфланади.
5	Дарснинг модул ва алгоритми	Дарснинг модул ва алгоритмларидан ҳар бир ўқитувчи ўзи қўллаётган методга мувофиқ фойдаланади.	Ҳар бир дарс олдиндан тайёрланган модуллар ва алгоритмларга, лойиҳаларга мувофиқ ўтказилади.
6	Ўқувчиларнинг фаоллик даражаси	Ўқитувчи ҳар томонлама фаол, ўқувчилар диққатни жамлаш, тушуниш, фикрлаш, топшириқларни бажариш бўйича фаол.	Ўқитувчи ҳам, ўқувчилар ҳам ҳар томонлама фаол. Фаолликнинг шакллари: ўқитувчи-ўқувчи; ўқувчи-ўқувчи; ўқувчи-кичик гуруҳ; кичик гуруҳ-кичик гуруҳ; ўқувчи-ўқитувчи; кичик гуруҳ-ўқитувчи;
7	Кутиладиган натижа	Мавзу бўйича ўқувчиларнинг билим, кўникма, малакаларни ўзлаштириши.	Мавзу бўйича ўқувчиларнинг ўз фикр, хулосаларини шакллантириш, уларни мустақил билим олишга ўргатиш.

4. Тарих таълимига интерфаол усулларни жорий этиш

“Жуфтликда ўйланг, фикрланг, фикр алмашинг” техникаси

Ушбу техника биргаликдаги фаолият бўлиб, талабаларни матн устида фикрлаш, ўз ғояларини шакллантириш ва уларни ҳамкорлар ёрдамида муайян шаклда ифодалашга йўналтиради.

“Ўйланг - жуфтликда ишланг - фикр алмашинг” техникасидан фойдаланган ҳолда гуруҳларда ишни ташкил этиш жараёнининг тузилиши

1. Ўқитувчи савол ва топшириқ беради: олдин ўйлаб чиқиш, сўнг қисқа жавоблар ёзиш тартибда.

2. Талабалар жуфтликларга бўлиниб, бир - бири билан фикр алмашадилар ва иккала жавобни мужассам этган умумий жавобни ишлаб чиқишга ҳаракат қилади.

3. Ўқитувчи бир неча жуфтликларга ўттиз секунд давомида аудиторияга ўз ишининг қисқа якунини ифодалаб беришни таклиф қилади.

Жуфтликда ўйла, ишла, фикр алмаш – бу карточкалар тузишни талаб қилмайдиган техника. Бу жараёндан фойдаланиб, ўқувчилар бир-биридан ўрганадилар ва ўз ғояларини жамоани олдига чиқаришдан аввал хавфсиз майдонда синовдан ўтказиш имконига эга бўладилар. Бу ўқувчилар ўз кучига ишончини кўтаришга кўмаклашади. Бу усулнинг афзалликлари куйидагилардан иборат: ишга амалда ҳамма жалб этилган ва ҳар бир киши ўрганилаётган масалага оидлик киритишга ўз улушини қўшиш имконига эга. Ўқувчилар ҳам, ўқитувчи ҳам улардан кутилаётган нарсани аниқ тушунадилар. Бу модель биринчи марта Мериленд Университетида (Франк Липан) томонидан таклиф этилган. Бу машқни бажаришнинг тўрт босқичи мавжуд. Ҳар бир босқич фақат вақт билан чекланади. Буни қандай бажариш керак?

Биринчи қадам – ўқитувчи савол беради. Бу бутун синф муҳокамаси учун берилаётган муаммо бўлиши мумкин. Масалан, «Ўзбекистон тарихида хумо қуши ниманинг рамзи»? бу жараёнда битта жавоб бериладиган саволлардан қочиш лозим. Саволлар ўқувчиларда муҳокама қилиш ёки фикр юритиш истагини уйғотадиган бўлиши керак.

Иккинчи қадам – ўқувчилар индивидуал фикрламоқдалар. Ўқитувчининг саволига жавоб топиш учун чекланган вақт берилади. Жавоб топишга ажратилган вақтни ўқувчиларнинг билим даражаси, савол тавсифи ва дастур талабларигаталабларига мувофиқ ўқитувчи белгилайди. Агар ўқувчилар ўзларининг индивидуал жавобларини ёзиб қўйсалар фойдали бўлади. Бу жараёнда ўқувчилар фақат битта тўғри жавоб бўлмаслиги ва уларнинг ҳар бири ўзининг жавобини топиши мумкинлигига ишонгани муҳим аҳамият касб этади.

Учинчи қадам – жуфтликларда муҳокама қилиш. Жуфтликларга бирлашиб, ўқувчилар умумий жавобни ифодалашлари мумкин. Айрим ҳолларда ўқувчилар ўз жавобларини янада ишончли бўлишини таъминлашлари учун

тўртликларга бирлашиб, муҳокама қилиши мумкин. Жуфтликдаги ишнинг бу босқичи муҳокама қилинаётган масала рўёбга чиқарган муаммолар тўғрисидаги фикрларни кенгайтиришга кўмаклашади.

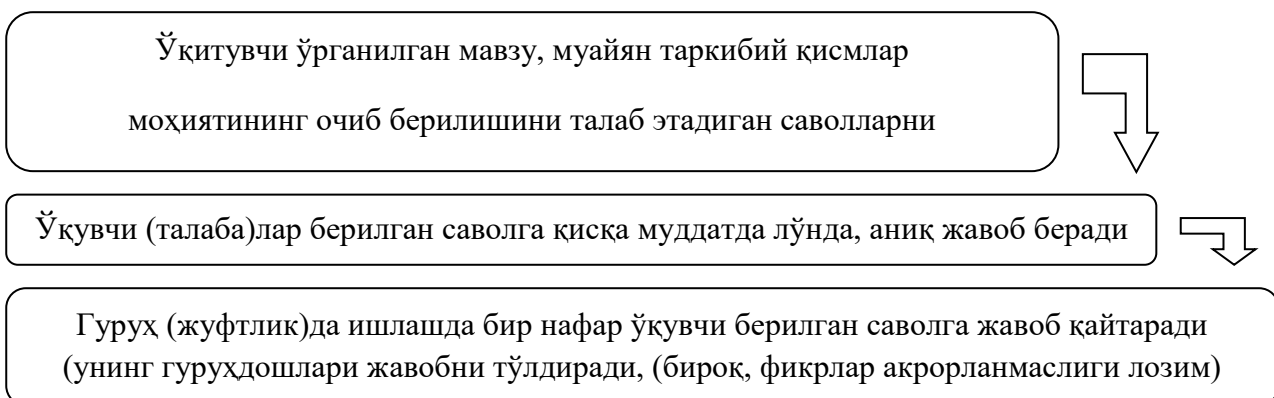
Тўртинчи қадам – ўқувчилар ўз жавоблари билан синфни таништирадilar. Бу босқичда ўқувчилар ўз эчимларини ҳам индивидуал равишда ҳам ҳамкорликда тақдим этишлари мумкин. «Ўйла, жуфтликда ишла ва фикр алмаш» машқининг якуний босқичи бир неча афзалликларга эга. Ўқувчилар эчимнинг ҳар ХИл, бетакрор йўллари топадилар. Уни устига ўқув мазмуни китоб ёки ўқитувчи тилида эмас, балки ўқувчиларнинг тилида ифодаланади.

«Ўйла, жуфтликда ишла ва фикр алмаш» машқининг *муваффақияти ва сифати биринчи босқичда берилаётган савол сифатига боғлиқ*. Агар савол ўқувчиларнинг чуқур тафаккурига кўмаклашса, шундай чуқур тушуниш кейинги босқичларда ҳам албатта пайдо бўлади.

“Блиц-сўров” методи

“Блиц-сўров” (инглизча “блиц” – тезкор, бир зумда) методи берилган саволларга қисқа, аниқ ва лўнда жавоб қайтарилишини тақозо этадиган метод саналади. Таълим муассасаларида ушбу методга мувофиқ саволлар, асосан, ўқитувчи томонидан берилади. Берилган саволларга жавоблар жамоавий, гуруҳли, жуфтлик ёки индивидуал тарзда қайтарилиши мумкин. Жавоб қайтариш шакли машғулот тури, ўрганилаётган мавзунинг мураккаблиги, ўқувчи (талаба)ларнинг қамраб олинишига кўра белгиланади.

Машғулотларда методни қўллаш қуйидагича кечади:

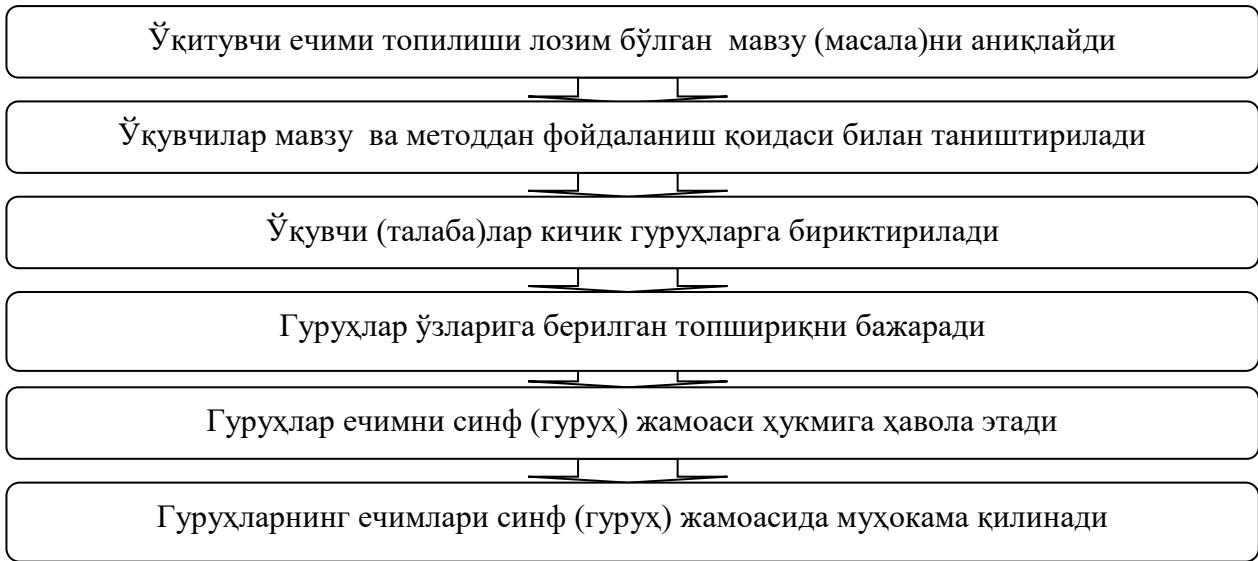
Методни қўллашда мавзуга доир таянч тушунчалар, асосий ғояларнинг моҳияти ўқувчи (талаба)лар томонидан оғзаки, ёзма ёки тасвир (жадвал, диаграмма) тарзида ёритилиши мумкин.

“Концептуал жадвал” методи

Метод ўқувчи (талаба)ларни ўрганилаётган мавзу (масала ёки муаммо)ни икки ёки ундан ортиқ жиҳатлари бўйича таққослашга ўргатади. Ундан

фойдаланишда ўқувчи (талаба)ларнинг мавзу юзасидан мантикий фикрлаш, маълумотларни тизимли баён қилиш қобилиятлари ривожлантирилади.

Машғулотлар чоғида методдан фойдаланиш қуйидаги тартибда кечади:

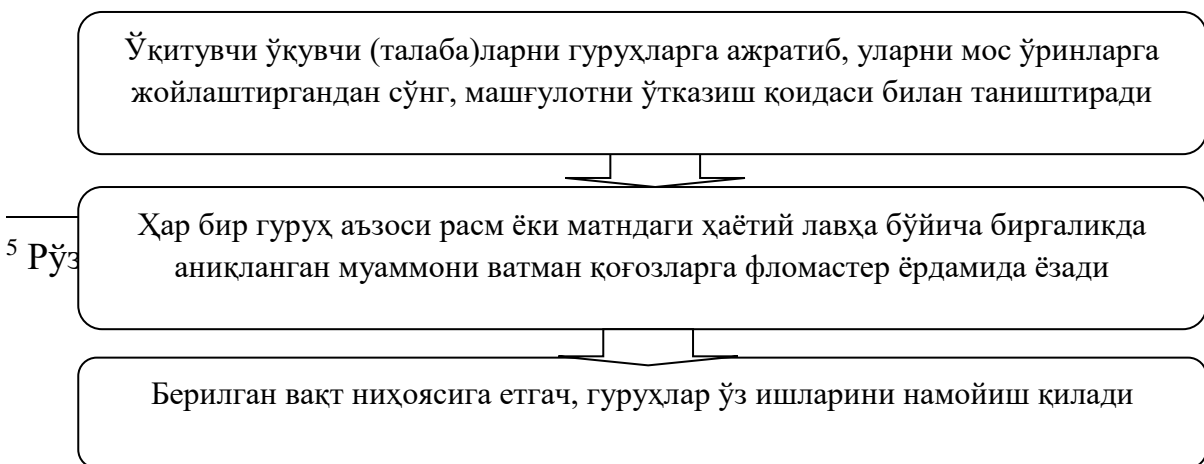
Ўқувчи (талаба)лар эътиборига қуйидаги намунани тавсия этиш мумкин:

Ўрганилаётган мавзу моҳиятини ёритувчи жиҳатлар	Муҳим белгилар, тавсифлар		
	1-белги (тавсиф)	2-белги (тавсиф)	3-белги (тавсиф)
1-жиҳат			
2-жиҳат			
...			

“Муаммо” технологияси

Технология ўқувчи (талаба)ларни мавзудан келиб чиқиб, турли муаммоли масала ёки вазиятларнинг тўғри ечимини топиш, муаммо моҳиятини аниқлашга доир малакаларни шакллантириш, уни ечишнинг айрим усуллари билан таништириш, ечимни топиш учун мос усулларни тўғри танлаш, муаммонинг келиб чиқиш сабаблари, шунингдек, ечимни топишга йўналтирилган ҳаракатларнинг мақсадга мувофиқлигини аниқлашга ўргатади⁵.

Таълим жараёнида технологияни қўллаш қуйидагича кечади:

⁵ Рўз

Изоҳ: 1. Ўқитувчи ўқувчи (талаба)ларни технологиядан фойдаланиш қоидалари билан таништиришда машғулотнинг босқичли бўлиши, ҳар бир босқичда ўқувчи (талаба)дан эътиборли бўлиш талаб қилиниши, машғулот давомида улар якка, гуруҳ ва жамоа бўлиб ишлашларига урғу бериб ўтиши лозим. Бундай йўл тутиш ўқувчиларнинг топшириқларни бажаришга руҳан тайёр бўлишларига ёрдам беради, уларда қизиқини уйғотади.

2. Технология асосида ишлашда ўқувчи (талаба)лар томонидан машғулот учун тайёрланган плакат, расм, афиша ёки бирор муаммо баён қилинган матн, дарслик, ёрдамчи адабиётлардан бирор бир материални ўрганиб, унда ёритилган муаммоларни аниқлайди ва уларни хотирада сақлаб қолади ёки дафтарларга белгилаб қўяди.

3. Ўқувчи (талаба)лар топшириқни индивидуал равишда бажаришлари учун ўқитувчи томонидан қуйидаги жадвал тавсия этилади:

Муаммо тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммонинг ечиш йўллари (амалий ҳаракатлар)
1.		
2.		
...		

“3x4” технологияси

Технология ўқувчи (талаба)ларни аниқ бир муаммони яқка ҳолда фикрлаб ҳал этиш, ечимини топиш, ғоялар орасидан муҳимини танлай билиш, бир неча муҳим фикрни умумлаштириш, улар асосида муаммо юзасидан аниқ тушунча ҳосил қилиш ва ўз фикрларини маъқуллай олишга ўргатади. У ўқувчи (талаба)ларни мустақил фикрлаш, жамоа бўлиб ишлаш, фикрларни жамлаб, назарий ва амалий тушунчалар ҳосил қилиш, жамоага ўз фикрини ўтказиш, ўз фикрини маъқуллаш, муаммони ечиш ва мавзуга умумий тушунча беришда ўрганилган барча мавзулар бўйича эгалланган билимларни амалда қўллашга ёрдам беради. Технология ёрдамида ўқувчи (талаба)лар топшириқларни дастлаб индивидуал, сўнгра кичик гуруҳлар тартибида ёзма шаклда бажаради.

Изоҳ: 1. Гуруҳлар сонининг тўртта бўлиши технология самарадорлиги таъминлайди. Бунда машғулот зерикарли бўлмайди. Агар гуруҳлар сони 4 тадан ортиқ бўлса, гуруҳларни иккита катта гуруҳларга ажратиш мумкин.

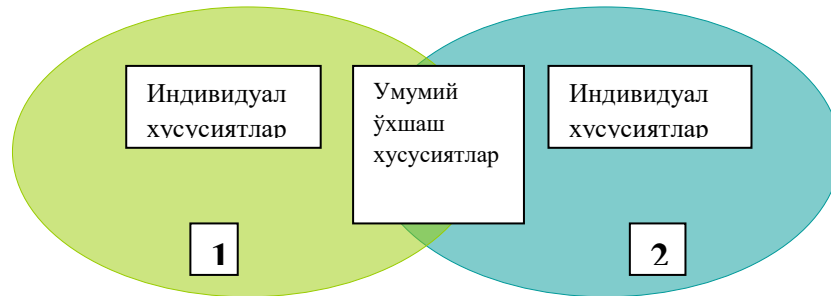
2. Тарқатмали материалда кўрсатилган мавзу бўйича 3 та таянч тушунча (сўз, сўз бирикмаси ёки 3 та гап) ёзиш талаб этилади.

3. Дастлабки топшириқ бажарилгач, гуруҳлар соат мили йўналиши бўйича ўз жойларини ўзгартиради (1-гуруҳ 2-гуруҳнинг, 2-гуруҳ 3-гуруҳнинг, 3-гуруҳ 4-гуруҳнинг, 4-гуруҳ 1-гуруҳнинг ўрнини эгаллайди). Бу ҳолат ҳар бир гуруҳ ўзининг дастлабки ўрнига етиб келгунга қадар давом этади.

4. Гуруҳларнинг тақдмотидан сўнг ҳар бир ўқувчи (талаба) ҳам индивидуал равишда ўзининг муаллифлик ишини намойиш қилиши мумкин.

“Венн диаграммаси” стратегияси

Стратегия ўқувчи (талаба)ларда мавзуга нисбатан таҳлилий ёндашув, айрим қисмлар негизида мавзунинг умумий моҳиятини ўзлаштириш (синтезлаш) кўникмаларини ҳосил қилишга йўналтирилади. У кичик гуруҳларни шакллантириш асосида аниқ схема бўйича амалга оширилади.

Стратегия ўқувчи (талаба)лар томонидан ўзлаштирилган ўзаро яқин назарий билим, маълумот ёки далилларни қиёсий таҳлил этишга ёрдам беради. Ундан муайян бўлим ёки боблар бўйича якуний дарсларни ташкил этишда фойдаланиш янада самаралидир.

Уни қўллаш босқичлари қуйидагилардан иборат:

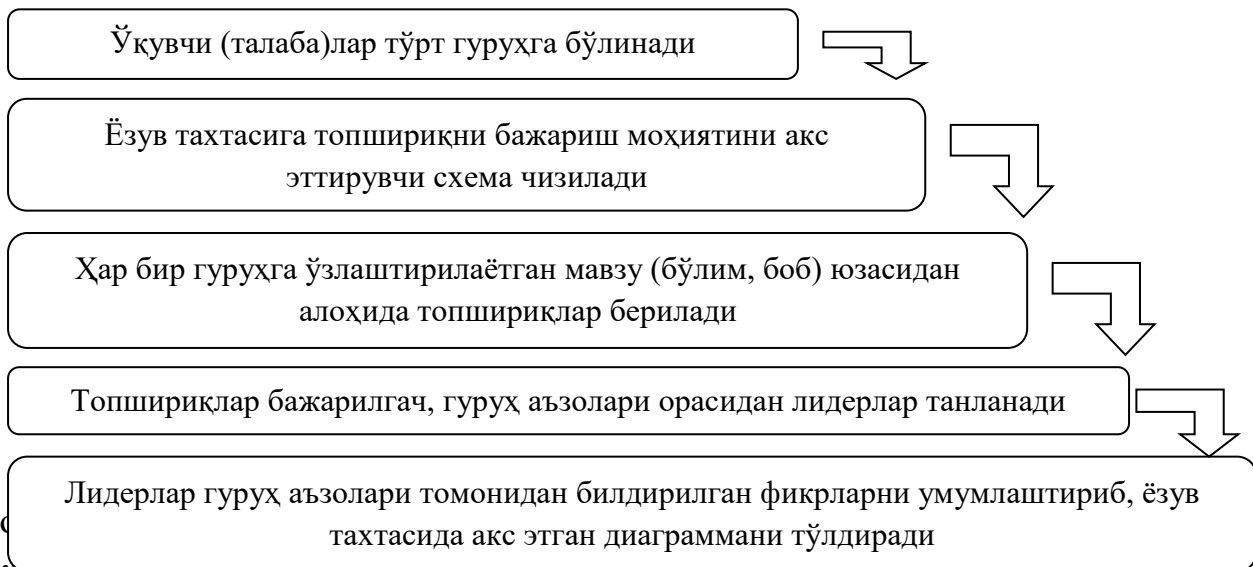

Таблица
Жадвални тақдим этиш мумкин.

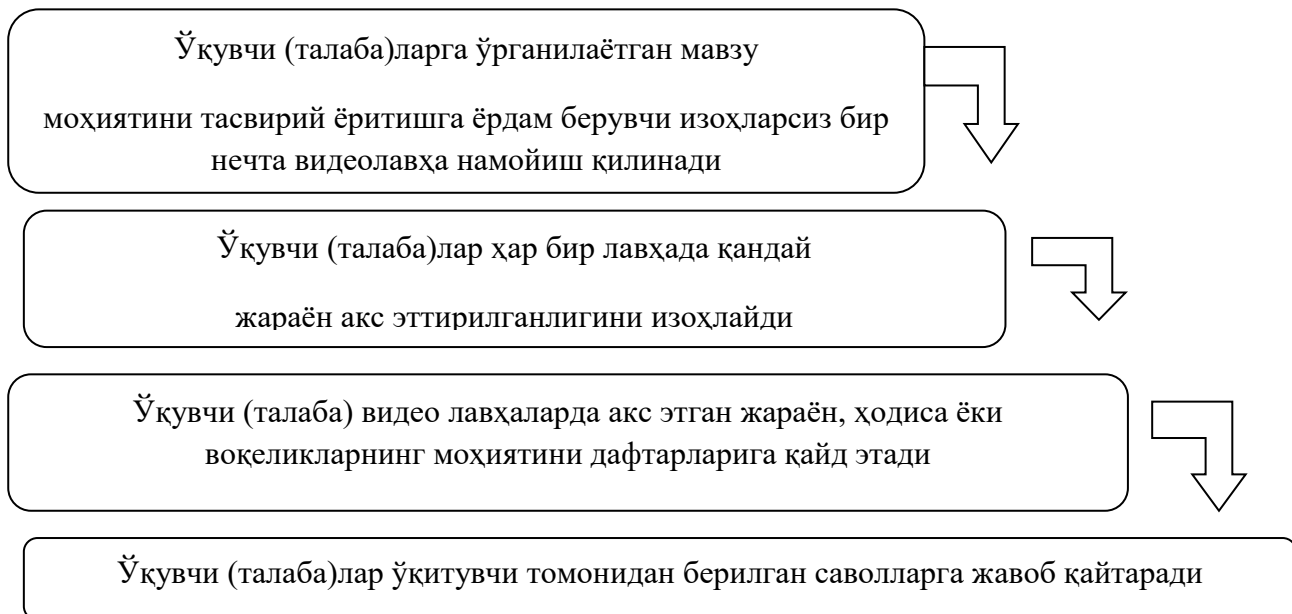
Гуруҳлар	Диаграмманинг тартиб рақами	Топшириқлар мазмуни
1- гуруҳ	1-диаграмма	
	2-диаграмма	
	3-диаграмма	

2-гурух	1-диаграмма	
	2-диаграмма	
	3-диаграмма	
3-гурух	1-диаграмма	
	2-диаграмма	
	3-диаграмма	
4-гурух	1-диаграмма	
	2-диаграмма	
	3-диаграмма	

“Видеотопишмоқ” методи (видео кейс)

Сўнги йилларда педагогик фаолиятда турли ахборот воситалар (компьютер, телевидение, радио, нусха кўчирувчи қурилма, слайд, видео ва аудио магнитофонлар) ёрдамида таълим жараёни ташкил этилишига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ўқитувчилар олдида ўқитишда турли ахборот воситаларидан ўринли, мақсадли, самарали фойдаланиш вазифаси турибди.

Методдан фойдаланишда қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

Видеолавҳалар намойиш қилинганда, ўқувчи (талаба)лардан лавҳада қандай жараён, ҳодиса ёки воқелик акс этганлиги, қайси бадий асар қаҳрамони ёки тарихий шахс фойдаланганлиги юзасидан мушоҳада юритиш талаб қилинади. Видеотопишмоқнинг жавобини топиш орқали ўқувчи (талаба)лар ўрганиладиган янги мавзу ҳақида тасаввурга эга бўлади.

Интерфаол усуллар моҳиятига кўра таълимий ёки тарбиявий мақсадларни амалга оширишда маълум даражада самарадорликка эришишни таъминласа-да, бироқ, уларнинг ҳар бири таълим ёки тарбия жараёнида маҳсулдорликни таъминлаш бўйича турли имкониятларга эга. Шу сабабли ўқитувчи (педагог)лар

интерфаол методларни танлашда ўрганилаётган мавзу, муаммо ёки ҳал қилиниши лозим бўлган масалага эътибор қаратишлари мақсадга мувофиқдир. Қолаверса, интерфаол методларнинг самарадорлиги янада ошади, қачонки, уларни қўллашда таълим олувчи (ўқувчи, талаба)ларнинг ёш, психологик хусусиятлари, дунёқараш даражаси, ҳаётий тажрибалари инобатга олинса. Бу ўқитувчи (педагог)лардан касбий маҳорат, малака, билимдонлик, сезгирлик ва интуицияга эга бўлишни тақозо этади.

2. Гуруҳларни шакллантириш тамойиллари

Кичик гуруҳларда иш олиб бориш гуруҳларда ишлаш - бу ўқув топшириғини ҳамкорликда бажариш учун ташкил этилган, ўқув жараёнида кичик гуруҳларда ишлашда (2 тадан - 8 тагача иштирокчи) фаол рол о ўйнайдиган иштирокчиларга қаратилган таълимни ташкил этиш шаклидир. Бунда асосийси, топшириқ - натижа эмас, балки гуруҳ ичидаги ҳамкорлик жараёнидир.

Гуруҳли тренингда қўлланиладиган асосий услублардан бири кичик гуруҳларда ишни ташкил қилишдир. Ушбу услубнинг психологик жиҳатдан манзурлиги, нотаниш масалаларни кўриб чиқиб, қарор қабул қилишда ҳар бир иштирокчи, гуруҳ ишининг яхши натижаси учун маъсулиятни сезган ҳолда ишга киришадилар.

Шу услубнинг устунлиги нимада? Кичик гуруҳларда ишлаганда камгап иштирокчилар ўзларини яхшироқ ҳис қиладилар. Айнан шундай одамлар учун бу гуруҳларда ишлаш, ўзларига бўлган ишончни оширишда жуда қўл келади ва келажакда бошқа муҳокамаларда ўз фикрларини билдириб, улар актив иштирок этадилар. Шу услуб ёрдамида уятчан ва камгап иштирокчилар кўпчилик фикрига қўшилмасдан ўз фикрларини ўртага ташлашга ҳаракат қиладилар.

Гуруҳларнинг энг қулай сони:

3кишидан иборат гуруҳ - энг кичик гуруҳ бўлиб, ғояларни танлаш ва ривожлантириш имкониятларини чегаралайди;

4кишидан иборат гуруҳ — етарли даражадаги муваффақиятли гуруҳ;

5ва 6 кишидан иборат гуруҳ - энг яхши ва самарали натижага эришувчи гуруҳ;

7кишидан иборат гуруҳ - етарли даражада муваффақиятли, лекин каттароқ бўлган гуруҳ;

8ва 9 кишидан ташкил топган гуруҳ - гуруҳ кичик гуруҳларга бўлина бошлайди, ёки қарама-қарши фикрли гуруҳлар ташкил топади. Бундай вазиятда қониқарли натижага эришиш мумкин, лекин бу нарса кўп вақт талаб қилади.

10 ва ундан ортиқ кишидан ташкил топган гуруҳ - кониқарсиз гуруҳ. Бу сонли гуруҳларда иштирокчилар орасида зиддиятлар ҳосил бўлиб, гуруҳ ишига салбий таъсир кўрсатади.

Кичик гуруҳларда ишлаш қоидаси:

Кичик гуруҳларда ишлашда ўқувчилар машғулотларда фаол иштирок этиш учун катта имкониятларга эга бўладилар, етакчи ролларни бажарадилар (баҳсни олиб борадилар ёки гуруҳнинг ишини намойиш қиладилар, гуруҳ қарорини спикер сифатида барчага етказиб берадилар), бир-бирлари билан тажриба алмашадилар, турли фикрларни қадрлашни ўрганадилар.

Барча муҳокамада қатнашиши ва ўз фикрини билдириши, бир-бирига ёрдам бериши учун кичик гуруҳларда ишлаш усули қўлланилади. Гуруҳлар 5-7 кишидан иборат бўлиб, жамоа бўлиб ишлашни ўрганиш учун вақти-вақти билан гуруҳлар аъзолари таркиби ўзгартириб турилади. Вақтдан мақсадли фойдаланиш учун кичик гуруҳларда ишлаш қоидаларига ва таркибига риоя этиш зарур.

Гуруҳларда ҳамкорликда ўқитиш фаолиятини ташкил этиш технологияси:

Танқидий фикр – бу қўйилган масала ёки муаммо юзасидан ўз фикрини баён қилиш, ўзгаларнинг фикрларини танқидий қайта идрок этиш, ўз нуқтаи назарини асослаб бериш ва сақлаб қолиш имкониятига эга бўлишга асослангандир. Яна бу қоидага аниқлик киритадиган бўлсак, фикрлаш – бу ўқиш, ёзиш, сўзлаш ва эшитишга ўхшаш жараён. У фаол, мувоффиқлаштирувчи шундай жараёнки, ўзида бирор ҳақиқат тўғрисидаги фикрларни қамраб олади.

Танқидий (таҳлилий) фикр шу билан аҳамиятлидир:

- ҳаётнинг мураккаб ўзгарувчанлик маъносини тушуниб этишга ёрдам беради;
- жамоанинг очиқ фикрини рағбатлантиради;
- шахснинг ривожланишига шароит яратиши ва бошқалар.

Таълим жараёнида танқидий (таҳлилий) фикрлашнинг асосланиши:

1. Ўқитувчи (педагог) ўқувчи-талаба ўртасида ҳамда ўқувчи-талабанинг ўзаро ҳурматини тарбиялайди.

2. Машғулот жараёнида ўқувчи-талаба тажрибасидан фойдаланилади.

3. Ўқув мазмуни ўқувчи-талабанинг талабларига мос ва аниқ белгиланади.

4. Муаммони ҳал қилишда ўқув материалларидан фойдаланилади.

5. Ҳар хил буюм ва қарашлар интеграциялашади.

6. Дастлабки шарт-шароитлар қабул қилинади ва текшириб кўрилади.

7. Таълим ўқитувчи (педагог) ва ўқувчи-талаба, ўқувчи-талабани ўзаро муносабати орқали бериб борилади.

8. Ўқувчи-талаба мустақил таълим олиши учун шароит яратилади – ўқувчи-талабани тайёрлаш даражасига мувоффиқ методлар танланади.

Машғулотлар жараёнида фойдаланиладиган дидактик ўйинли технологиялар ўқувчи-талабаларнинг билиш фаолиятини фаоллаштириш, дарслик ва кўшимча адабиётлар устида мустақил ишлаш, нутқ ва мулоқот маданиятини ривожлантириш, уларни онгли равишда касб-ҳунарга ёллаш, дидактик ўйин давомида вужудга келган қийинчиликларни бартараф этишда мўлжални тўғри олиш, ҳар хил вазиятларни таҳлил қилиб, тўғри хулоса чиқаришга замин ҳозирлайди.

Ўқув дастурларидан ўрин олган муаммоли мавзулар муаммоли таълим технологияларидан фойдаланган ҳолда муаммоли дарс «ақлий хужум» шаклида ўрганилиши тавсия этилади ва мунозарали мавзулар мунозарали дарс шаклида ўрганилиши мақсадга мувофиқ. Ўқув жараёнида мунозарали дарсларнинг икки хили: илмий мунозара ва эркин фикрлаш дарсларидан фойдаланилади.

Интерфаол методлар - ўзаро фикр алмашишга, ўзаро фикрларни тўлдиришга, новербал ва вербал таъсир ўтказишга қаратилган ҳаракатлар мажмуасидир. Интерфаол методлар ўзаро таъсир асосида қурилган интеллектуал ҳаракатлар шунчаки таъсир, туртки вазифасини бажариш билан чекланиб қолмасдан, балки ҳамкорлик субъектларини ижодий изланишга ёналтириш, номаълум ҳолатни очишга, кашф этишга кўмак берувчи назарий-ақлий мулоҳазаларда ифодаланиши мумкин.

Таълим мазмунини ўзлаштиришда талабаларнинг билим савияси, ўзлаштириш даражаси, таълим манбаи, дидактик вазифаларига қараб, муносиб равишда қуйидаги интерфаол методлар қўлланилади:

- ўқитишнинг кўргазмали методи;
- мустақил ишлар методи;
- муаммоли эвристик моделлаштириш методи;
- илмий тадқиқот методлари;
- ўқитишнинг муаммоли-изланиш ва репродуктив методи;
- ўқитишнинг индуктив ва дедуктив методи;
- ўқитишнинг назорат ва ўзини ўзи назорат қилиш методи.

Методлар қуйидаги гуруҳчаларни ўз ичига олади:

1. Ўқув ахборотларини эшитиш орқали қабул қилиш методлари (оғзаки методлар: ҳикоя, маъруза, суҳбат ва бошқалар).

2. Ўқув ахборотларини кўргазмали ўзатиш ва кўриш орқали қабул қилиш методлари (кўргазмали метод, тасвирий намойиш қилиш ва бошқалар).

3. Ўқув ахборотларини амалий меҳнат ҳаракатлари орқали бериш (амалий методлар, машқлар, лаборатория ишлари, дастур тузиш, педагогик масалаларни ечиш, меҳнат ҳаракатлари ва бошқалар).

Интерфаол методлар асосида тузилган дарс тизимларида турли стратегиялардан фойдаланилади. Бунда талабаларга китоблар, дафтар ва бошқа

усуллардан фойдаланиш тақиқланмайди, аксинча бундай усулларни қўллаш рағбатлантирилади.

Талабаларнинг ижодий имкониятларини ривожлантириш, муаммоларни ҳал қилишда тайёр стандарт ечимлар билан бирга ностандарт ечимлар қилишга ундаш, талабалар ички ҳиссиётларини юзага чиқариб, уларни мантиқий фикрлашга чорлаш, уларни солиштириш, хусусий аналитик фикр юритишга ўргатиш, талабалар интеллектуал, зукколик хислатларини шакллантириш ва маълум ёналишда янада юқори даражада ривожлантириш мақсадида муаммоли услубдан фойдаланилади.

Муаммоли вазият қандай ҳосил қилинади? Бунинг учун бажарилиши лозим бўлган топшириқ эълон қилинади. энди шу вазифани бажариш учун талаба бор билим ва кўникмаларини эслайди, топшириқни бажаришда шу пайтгача эгаллаган билимларининг етишмаслигини сезиш билан бирга талаба шахсида маълум психологик қарама-қаршилик шаклидаги ҳолат юз беради. Галдаги муаммо топшириқни бажариш ва шу топшириқни бажариш учун янги билим, иқтидор ва кўникмаларни излаш муаммоси пайдо бўлади. Ана шу вазият эса, муаммоли таҳсилнинг бошланиш жараёни ҳисобланади.

Педагог талабаларнинг топшириқни мустақил бажариш жараёнини зукколик билан бошқаради, эътибор билан кузатади, керак бўлганда жонли мулоқотга чорлайди. Талабалар мантиқий фикрлаш давомида уларнинг жонли мушоҳадаси, фикр доираси педагог томонидан изчиллик билан ҳисобга олиниб таҳсил охирида фаол талабаларга қўйилган баллар ёки баҳоларни эълон қилади.

Талабаларда умумлашган психологик ва услубий билим, иқтидор ва кўникмаларни шакллантириш, ўз тажрибаларини танқидий нуқтаи назардан янада мустаҳкамлаш, реал ҳақиқий амалиётдаги шароитда синаш ва амалий кўникмаларни янги билимлар билан янада бойитиш мақсадида шу услубдан фойдаланилади.

Маълумки, ҳар қандай фан ўқитилиши учун, белгиланган мақсадга кўра, унинг мазмуни, ўзлаштириш учун мос методлари, ўқув воситалари ва уларга мос равишда ўқитиш шакли танланади.

Талабаларнинг психологик тайёргарликлари, фикрлаш даражалари ёки олган билимларини ўзлаштириш даражаларига қараб, ҳар бир таълим босқичи учун мос мазмун ва методлар танланади. Таълимда ҳар доим мазмун ва методлар муаммоси мавжуд, бу муаммолар бир-бири билан узвий боғланган. Таълим методларидаги муаммолар «Кимни қандай ўқитамиз?» деган савол билан боғлиқ бўлиб, бундан таълим методларини ишлаб чиқиш унинг мазмунига боғлиқ эканлиги келиб чиқади. Бу икки муаммо ўзаро қарама-қаршиликда бўлиб, бир-бирини тўлдириб боради.

Методиканинг мақсади мазкур фандан янги ўқув фани (ўқув предмети)ни яратиш ва бу фаннинг ўзлаштирилишини таъминлашдан иборат. Бундай ўқув фанлари талабанинг барча талаб ва эҳтиёжларини қониқтириши, Педагогик технологияр талаблари асосида аввал «ўқиш сўнгра, бу ўқишга ўргатиш учун ўқитиш» тамойилига асосланиши, талабанинг ўқув материални ўзлаштиришдаги даражалари, назарий ва амалий билимларини эгаллашда «соғддан-мураккабга» қоидасига асосланган назорат топшириқларини белгилаш талабаларга индивидуал ва табақалашган ёндашув хусусиятларини ҳисобга олиши лозим.

Назорат саволлари:

1. Педагогик технология ва унинг илмий аспектларини айтинг.
2. Педагогик технологиянинг тарихий босқич ва улардаги мазмунини изоҳланг.
3. Методика ва педагогик технологиянинг фарқини мисоллар билан тушунтиринг.
4. Кейс-стади (Case – stadi), ҳамкорликда ўқитиш технологияларига тарихдан мисоллар ишлаб чиқинг.
5. Лойиҳавий таълимдан фойдаланишнинг ижтимоий-педагогик шартлари.
6. Интерфаол усулларнинг мазмун ва моҳиятини айтинг.
7. Интерфаол усулларда дарс ўтишнинг ютуқ ва камчиликларини таҳлилини келтиринг.
8. Интерфаол усулларнинг турларига мисоллар келтиринг.
9. Гуруҳларни энг фаол ва самарали ташкил этишда гуруҳ аъзоларининг сони неча киши бўлиши тавсия этилади?
10. Семинар дарсларига қўйилган мақсадга эришиш ва талабалар ўртасида соғлом рақобатни шакллантириш учун педагогик технологиянинг қайси методларидан фойдаланиш керак?
11. Тарих дарсларида мустақил таълимнинг энг қулай ташкил этиш шартлари ҳақида тўхталинг?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Жойсе Апплебй, Лйинн Хунт, Маргарет Жасоб. ТЕЛЛИНГ ТҲЕ ТРУТХ АБОУТ ҲИСТОРИЙ. W.W. Нортон & Сомпанй. New Ёрк - Лондон. 1994.
2. Бхуван Гарг. Теачинг оф хисторй (Тарихни ўқитиш). Индиа. New Делхи. Ражат публисатионс, 2007.
3. Патҳак Р.П. Метҳодологй оф Едусатионал Ресearч. Атлантис. УСА. 2008.

4. Даниел Ж. Тев. Педагогӣ оф Теачинг Ҳисторӣ: Сомпаринг тхе Чронологис анд Тҳематис Аппроачес. УСА. Вестерн Орегон Университӣ, 2014.
5. Азизходжаева Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат – Тошкент, 2006.
6. Воинова М.Г. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. – Тошкент: ИҚТИСОД-МОЛИЯ, 2006.
7. Ганиева М., Файзуллаев Д. Кейс-стади ўқитишнинг педагогик технологиялари тўплами. – Тошкент: Иқтисодиёт, 2013.
8. Ганиева М., Файзуллаев Д. Кичик гуруҳларда ҳамкорликда ишлаш педагогик технологиялар тўплами. – Тошкент: Иқтисодиёт, 2013. – 44 б.
9. Ганиева М., Файзуллаев Д. Ўқитишнинг лойиҳавий технологияси тўплами. – Тошкент: Иқтисодиёт, 2013.
10. Ганиева М., Файзуллаев Д., Неъматов И. Мақсадни белгилаш ва уч даражали тестларни ишлаб чиқишнинг педагогик технологиялари тўплами. Методик қўлланма. - Тошкент: Иқтисодиёт, 2013. – 95 б.
11. Ганиева М., Файзуллаев Д., Неъматов И. Назарий ва амалий ўқув машғулотларда ўқитиш технологиялари тўплами. - Тошкент: Иқтисодиёт, 2013.
12. Ганиева М., Файзуллаев Д. Замоनावий ўқитиш воситаларининг педагогик технологиялари тўплами. - Тошкент: Иқтисодиёт, 2013. – 95 б.
13. Голиш Л.В. Фаол ўқитиш усуллари: мазмун танлаш, амалга ошириш. Экспресс қўлланма. - Тошкент: ТАСИС, 2001. - 38 б.
14. Голиш Л.В., Хашимова Д.П. “Таълим жараёнида интерфаол таълим услублари ва замоनावий ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш” тренингининг ўқув-методик материаллари. – Тошкент: ТДИУ, 2014. – 80 б.
15. Зиёмуҳаммедов Б. Янги педагогик технология: назария ва амалиёт. – Тошкент: Чиноз, 2002.
16. Йўлдошев Ж., Усмонова С.А. Педагогик технологиялар асослари. - Тошкент, 2004.
17. Ишмуҳамедов Р. Ўқув жараёнида интерфаол услублар ва педагогик технологияларни қўллаш услубияти. - Тошкент: РБИММ, 2008. – 68 б.
18. Ишмуҳамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда педагогик технологиялар. – Тошкент: Истеъдод, 2008. - 180 б.
19. Кларин М.В. Интерактивное обучения-инструмент освоение нового опыта // Педагогика. 2000. № 7 - С. 12-18.
20. Очиллов М. Янги педагогик технологиялар. – Қарши, Насаф, 2000.
21. Рўзиева Д. Интерфаол методлар: моҳияти ва қўлланилиши. – Тошкент, 2014.

22. Саидахмедов Н.С. Янги педагогик технологиялар. – Тошкент: Молия, 2003.
23. Сайидахмедов Н. Педагогик маҳорат ва педагогик технология. - Тошкент, 2003. - 66 б.
24. Сафин Д.В., Мусина Р.Г. Таълим бериш ва ўқишнинг интерфаол усуллари. Ўқув қўлланма. 1-модуль. Интерфаол ўқитишнинг назарий асослари. - Тошкент, 2007.
25. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. - М.: Народное образование, 1998.
26. Толипов Ж., Усманбаева М. Педагогик технологияларнинг назарий ва амалий асослари. – Тошкент, 2006.
27. Уразова М.Б., Эшпулатов Ш.Н. Бўлажак ўқитувчининг лойиҳалаш фаолияти // Методик қўлланма. – Тошкент: ТДПУ Ризографи, 2014. 6,5 б.т.
28. Фарберман Б.Л. Янги педагогик технологиялар. - Тошкент: Фан, 2001.
29. Ходиев Б.Ю., Голиш Л.В., Рихсимбоев О.К. Кейс-стади - иқтисодий олий ўқув юртидаги замонавий таълим технологияси: Илмий-услубий қўлланма /“Замонавий таълим технологиялари” туркуми. - Тошкент: ТДИУ, 2009. – 150 б.

3-Мавзу: Олий таълимда тарих фанларини ўқитиш натижаларини назорат қилиш ва баҳолашнинг замонавий шакл, метод ва воситалари

Режа:

1. Дарс - ўқув ва тарбиявий ишнинг асосий ташкилий шакли. ОТМда тарихдан ўқув машғулотларини ташкил этиш шакллари
2. Маъруза ва унинг асосий вазифалари, самарадорлик шартлари.
3. Семинар машғулотларининг ўзига хос хусусиятлари.
4. Амалий машғулот, лаборатория ишлари, малакавий амалиёт.

Таянч тушунчалар: дарс, анъанавий дарс, ноанъанавий дарс, маъруза, семинар, амалий машғулот, лаборатория, малакавий амалиёт, тарих фанининг таълим-тарбия вазифалари, илмийлик, тарихийлик, методологик, кўрсатмалилик.

1. Дарс - ўқув ва тарбиявий ишнинг асосий ташкилий шакли. ОТМда тарихдан ўқув машғулотларини ташкил этиш шакллари

Дарс – ўқув ишининг асосий ташкилий шакли бўлиб, унда ўқитувчи аниқ белгиланган дарс доирасида ўқувчиларнинг доимий таркиби билан қатъий жадвал бўйича шуғулланади, жамоавий билиш фаолиятига раҳбарлик қилиб,

ўқув дастурига ўзи белгилайдиган дидактик ва тарбиявий вазифаларга эришиш учун хилма-хил методлардан фойдаланади. Дарс таълим ва тарбия жараёнининг махсус шакллари эса дарс самарадорлигини оширишнинг муҳим омили ҳисобланади⁶.

Тарих курси олдида қўйилган таълим – тарбия вазифаларини амалга оширишнинг энг муҳим шартларидан бири ҳар бир синфда ўқитиладиган тарих курсининг тутган ўрни, унинг таълим-тарбиявий вазифалари, ҳар бир боб ва улардаги мавзулар, ҳатто ҳар бир дарсда ўтиладиган мавзунинг ҳам таълимий, тарбиявий ва ривожлантирувчи вазифалари олдиндан аниқ белгилаб олингандан кейин тарих ўқитишга киришиш мақсадга мувофиқ бўлади⁷.

Тарих таълимида ўқитишнинг мақсад ва вазифаларини муваффақиятли амалга ошириш биринчи навбатда ўқитувчининг ҳар бир дарснинг таълим-тарбия вазифаларини олдиндан аниқ ва тўғри белгилаб ола билишига боғлиқ. Бу ҳам, ўз навбатида, ўқитувчининг дарснинг таълим-тарбия вазифаларини тўғри белгилаш методи ва усуллари ҳақидаги пухта назарий билим ва малакаларининг даражасига боғлиқдир.

Дарс ўқув жараёнининг асосий бўғини сифатида ёшларга фан асосларини ўргатишда муҳим ўрин тутаяди. Тарих дарсига қўйиладиган дидактик талаблар бу - илмийлик, тарихийлик, методологик, кўрсатмалилик, ўқувчиларни билиш имконияти ва ёш психологик хусусиятлари, узвийлик ва узлуксизлик, тарихни замон ва макон контекстида боғлаш, таълим ва тарбия мақсадига эга эканлигидир.

Ҳар бир дарсга тайёрланишда ДТС ва ўқув дастурининг ўқитириш хатидаги кўрсатмалар назарда тутилади. Дарсни тайёрлаш ва ўтказишда ўқитувчининг ўз предмети бўйича ўқув дастурининг ҳар бир мавзусига тайёрланиши, ҳар бир дарсга тайёрланишини талаб қилади.

Ҳар бир алоҳида дарсга тайёрланишда ўқитувчи қуйидаги ишларни амалга оширади:

- Мавзудан келиб чиқиб мақсад ва вазифаларни конкретлаштиради;
- ўқув материали мазмунини ажратади ва уни дидактик жиҳатдан ишлаб чиқади (етақчи тушунча, қонуният, факт ва амалий маълумотларни ажратади);
- илгари ўрганилган билан боғланишни, мазмунни жойлаштириш мантиқини назарда тутаяди;

Қаранг: ⁶ Тошпўлатов Т., Гаффоров Я. Тарих ўқитиш методикаси. (бакалавриат йўналишидаги талабалар учун ўқув қўлланма). – Тошкент: ЎзМУ - Университет, 2002. – 190 б.

⁷ Сағдиев А., Фузаилова Г., Ҳасанова М. Тарих ўқитиш методикаси. – Тошкент: ТДПУ, 2008. - Б. 37-47.

- ўқувчиларнинг ўқув - билиш фаолиятлари характерини аниқлайди, яъни қандай кўникма ва малакалар шаклланишини, репродуктив ва изланиш фаолияти, мустақил иш ва ўқитувчининг роли ўртасидаги нисбат қандай бўлишини ўйлаб қуяди.

- дарс шакли, воситаси, метод ва усулларини аниқлайди;

- ўқитиш методлари: масала, машқ, муаммоли саволлар, топшириқларни танлайди ва аниқлайди.

- дарс жараёнини лойиҳалаштиради ва режалаштиради.

Яхши тайёрланган дарсни яна уюшган ҳолда аниқ ва самарали ўтказиш билиш ҳам керак. Бунда қуйидаги қоидаларга амал қилиш лозим:

1) дарсни аниқ ва уюшган ҳолда бошлаш, бунинг учун эса дарсга ҳамма нарса олдиндан тайёрланган бўлиши керак;

2) ўқувчилар эътиборини дарс мазмунига қарата билиш ва уни бутун дарс давомида ўқувчиларнинг билиш фаолиятини активлаштириб сақлай билиш.

3) дарсда вақтдан оқилона фойдаланиш;

4) ўз ҳатти – ҳаракатини кузатиш. Юксак маънавият, ахлоқийлик ва маданият, гапириш ва талаб қилиш, рағбатлантириш, ўқувчиларга мурожаат қилиш услуби буларнинг барчаси ўқитувчи фаолиятининг услубини белгилайди, ҳамда ўқувчиларнинг зўр бериб ишлаши ёки ўта эмоционал кўғолувчанлигини истисно қилади.

5) дарсда тадбиркорликни намоён қилиш юзага келган шароитни дарсни ўтказиш шароитларидаги ўзгаришларни ҳисобга олиш зарур.

Таълим тизимида тарих курси олдида қўйилган таълим-тарбия вазифаларини амалга оширишнинг энг муҳим шартларидан бири ҳар бир дарснинг таълим-тарбия вазифаларини, шунингдек, унинг бошқа дарслар тизимида тутган ўрнини аниқ белгилаш ва шу вазифаларни амалга оширишдан иборатдир. Лекин ҳар қандай тарбиявий вазифани ҳам, бир ёки бир неча дарсда ёки синфдан ташқари машғулотларда ўтказиладиган айрим тадбирлар воситасида батамом мукамал ҳал қилиб бўлмайди.

Ҳар бир тарих дарси ва дарсдан ташқари машғулотларда тарих ўқитишнинг мақсади бу таълим ва тарбия уйғунлигини таъминлашдир. Илмий дунёқарашнинг асосини ташкил этувчи муҳим тушунчаларни ўқувчилар аста-секинлик билан, бир қанча дарслар давомида ўзлаштириб боради, янги тушунчалар кейинги дарс материаллари асосида конкретлашиб, янги мазмун билан тўлдирилади. Кейинги дарс ўқувчиларнинг аввалги дарсларда олган билими, орттирган малакаларини кенгайтиради, уларда янги тушунчалар ҳосил қилади. Ўқувчилар тарихий жараёнларни кенг ва чуқурроқ тушунадиган бўлиб боради.

Дарс ўқувчиларнинг доимий таркиби, машғулотларнинг аниқ белгиланган олдиндан тузиладиган жадвал ва ўқув ишлари бирор аниқ мавзуда ташкил этилиши каби ўзига хосликларга эга бўлган таълимнинг жамоа шакли ҳисобланади.

Ўқув машғулотларида талабалар ўрганилаётган билим асосларини эгаллашлари, зарур билим, кўникма ва малакаларни ҳосил қилишлари учун замин яратилади.

■ **Билим** – атроф муҳит қонуниятлари, қонунлари, ҳодисалари, далиллари шунингдек, фаолият усуллари ҳақидаги тушунча ва тасаввурларнинг ўзлаштирилиши, тизимга солиниши ҳамда хотирада мустаҳкамланиши

■ **Кўникма** – таълим олувчиларнинг меҳнат жараёнидаги ҳаракатини муайян шароитда мақсадга мувофиқ бўлган ҳаракат усулларида фойдаланиб, муваффақиятли бажариш қобилияти

■ **Малака** – таълим олувчиларнинг меҳнат жараёнидаги ҳаракатини аниқ, тез ва мақсадга мувофиқ тарзда автоматик равишда бажариш қобилияти

Олий мактабдаги ўқув машғулотларининг шаклларига маъруза, семинар, амалий, лаборатория иши, маслаҳат, ўқув педагогик амалиёти, мустақил иш, назорат иши курс иши, битирув малакавий ишни тайёрлаш, магистрлик диссертациясини тайёрлаш киради.

2. Маъруза ва унинг асосий вазифалари, самарадорлик шартлари

Маъруза – олий ўқув юрти таълим тарбия жараёнида кенг қўлланиб келаётган шакллардан биридир. Маърузаларда қатнашиш мажбурий ҳисобланиб, унда талаба касбий тайёргарлик учун зарур бўлган билимларни эгаллайди. Маърузалар мазмунида муайян фандаги муаммолар, нуқтаи назар, манбалар, ғояларнинг мазмуни очиб берилади, умумлаштирилади.

Маъруза – ўқув машғулотларининг муҳим турлари сифатида фаннинг методологиясини очиб беради, шунингдек, ўрганилаётган фан бўйича илмий билимлар беради, дунёқарашни шакллантиради, ўрганилаётган мавзунинг энг муҳим масалаларини кенг таҳлил қилади, курсантларнинг билиш фаолиятини фаоллаштиради, материални мустақил ўрганишнинг асосий йўналишлари ва методикасини кўрсатиб беради. Шу билан бирга, маъруза машғулотларида кўриб чиқиладиган саволларнинг асосий илмий-назарий қоидалари ва уларнинг ҳуқуқни қўллаш фаолиятидаги амалий аҳамияти очиб берилади ва мазкур фан бўйича мавзулар режасида назарда тутилган тегишли мавзуларни ўрганиш бўйича тавсиялар берилади.

Маъруза – у ёки бу илмий масалани тўғри, мантиқий изчилликда ва аниқ изоҳлаб бериш бўлиб, бунда ўқитувчи шахсининг барча бойлиги: онги, ҳиссиёти, иродаси, туйғуси, эътиқоди орқали талабалар ички дунёси билан мулоқотда

бўлишининг энг самарали, жонли шаклидир. Бунда ўқитишнинг йўналтирув, ахборот бериш, методологик ва тарбиялов функцияларини рўёбга чиқаришга ёрдам беради.

Маъруза - ўқитишни ташкил этишнинг етакчи шакли ҳисобланиб, қуйидаги вазифаларни амалга оширишга имкон беради:

- *йўналтириши* - талабаларнинг диққати ўқув материалининг асосий қоидалари, уни ўрганишдаги ҳамда бўлғуси касбий фаолиятидаги роли ва аҳамияти, уни ўзлаштириш методларига жалб қилинади.

- *ахборот бериши* - ўқитувчи томонидан асосий илмий фактлар, қоидалар, хулосаларнинг моҳиятини очиш чоғида амалга оширилади.

- *методологик* - маъруза вақтида ўқитиш усуллари таққосланади, илмий изланишнинг асослари намоён этилади. Қўллаш тадқиқот методларини қиёслаш, чоғиштиришга, илмий изланишнинг тамойиллари ва ёндашувларини аниқлашга ёрдам беради.

- *тарбияловчи* - маъруза жараёнида ўқув материалига ҳиссий баҳо бериш муносабатларини уйғотиш, қизиқишларини ўстириш, мантиқий фикрлаш ва исботлашни ойдинлаштириш йўли билан амалга оширилади.

- *ривожлантирувчилик* - билим олиш қизиқишларини, яъни мантиқий фикрлаш ва исботлаш, интеллектуал қобилиятларини ривожлантиришга ёрдам беради.

Маъруза жараёнида профессор-ўқитувчи билан талаба ўртасида бевосита алоқа ўрнатилади, маъруза мазмунида ҳали дарсликка кирмаган янги фикр ва ғоялар, янги нуқтаи назарлар баён қилинади. Маърузу талабага билимлар оламига кириш йўллари кўрсатади. Маърузачи ўқув дастурининг бутун мазмунини эмас, балки муҳим, мураккаб жойларини аниқлаб, уни очиб беради, фандаги фарзларни келтириб, мустақил фикр юритишга ундайди, муаммолар қўйиб, уни ҳал қилиш йўллари кўрсатади.

Айниқса, қуйи курс талабалари учун маърузалар муҳим роль ўйнайди, чунки маъруза талабани фан оламига олиб кириш билан бирга билимларни мустақил эгаллашнинг манбалари, йўллари, воситаларини кўрсатади. Профессор-ўқитувчи маърузада қарама-қарши фикрлар, нуқтаи назарларни айтади, талаба манбалар устида мустақил ишлаш, танқидий фикрлаш йўли билан илмий хулосага келади.

Олий мактабда маъруза ўқиш, одатда юқори малакали, тажрибали ўқитувчилар (фан номзодлари, докторлар, доцентлар, профессорлар)га топширилади. Маърузада ҳозирги замон фани - мамлакатимиз ва чет эл олимларининг эришган мувафақиятлари ҳақида илмий ахборотлар берилади.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, маърузада ҳал қилинадиган **асосий вазифалар** қуйидагилардан иборат:

- *илмий билимларнинг муайян миқдори баён қилинади;*
- *талабаларга фан ва тадқиқотларнинг методологияси таништирилади;*
- *ўқув фаолияти ва ўқув машғулотларининг барча турлари орасидаги методик алоқалар кўрсатилади.*

Маъруза дидактик мақсади, ўқитиш жараёнидаги ўрни, ахборотларни баён қилиш методларига кўра ўзига хос хусусиятларга эга бўлади.

Дидактик мақсадига (йўналганлигига) кўра кириш, тематик ва умумий - якуний маърузалар фарқланади.

Кириш (муқаддима) маърузада курс (бўлим, мавзу)нинг илм-фан тизимидаги ўрни, ушбу материални амалиётда қўллаш имкониятлари, курс (бўлим, мавзу) мазмунини ўрганиш методлари очиб берилади. Бундай маърузанинг муҳим хусусияти шундаки, унда ўқитувчи асосий масаланинг у ёки бу томонларигагина тўхталади, бу масалалар кейинчалик албатта деталма-деталь ёритиб берилади.

Мавзулар (тематик) маърузалар айниқса, кенг тарқалган. Бундай маъруза у ёки бу мавзуга бағишланган бўлиб, унда фактлар, уларнинг таҳлиллари, хулосалар мазмуни баён қилинади ва конкрет илмий қоидалар исботланади.

Умумий-якуний маъруза аввал ўрганилган материалларни қайтадан умумлаштиришга қаратилган бўлади. Унинг мазмуни аввал баён қилинган мазмунга ўхшамайди, балки талабалар томонидан ўзлаштирилган ахборотларни юксак абстракциялаш мавҳум босқичида тизимга туширилади. Бундай маърузалар талабалар билимининг чуқурлашишида ва ўқув фани методологиясини яхши тасаввур қилишда алоҳида аҳамиятга молик бўлади.

Ахборотларнинг баён қилинишга кўра маърузалар догматик, ахборот ва намойиш қилиш ва муаммоли маърузалардан иборат бўлади, лекин шуни таъкидлаш жоизки, ҳар бир маърузанинг ўзига хос хусусиятларини қайд қилган ҳолда, улардаги умумий жиҳатларни ҳам фарқлаш лозим, чунки маъруза ўқиш ва уни лойиҳалаш жараёнида уларни амалга оширмасдан бўлмайди, улар қуйидагилар:

- *илмийлик;*
- *қулайлик;*
- *касбий йўналтирилганлик;*
- *оқибатли алоқани амалга ошириш.*

Маърузани фаоллаштириш, қизиқарли ва самарали ўтказиш учун нималар қилиш керак?

1. *Авваломбор қуйидаги дидактик талабларни бажариш керак.*
- маърузанинг батафсил режасини тузиш;

- таълим олувчилар учун аниқ тузилмага келтирилган машғулот (кириш, асосий саволлар, асосий жойлар, яқун ва хулосаларни ажратиб кўрсатиш);
- мустақил ўқиш учун мавзу, мақсад, вазифа ва маъруза режаси, адабиётларни маълум қилиш;
- режанинг ҳар бир қисмидан сўнг умумлаштирувчи хулосалар қилиш;
- маърузанинг бир қисмидан бошқа қисмига ўтишда мантиқий боғлиқликни таъминлаш;
- ёзиш зарур бўлган жойларни: асосий тушунча, ифода, вақт, далиллар ва бошқ. айтиб туриш.

2. Фаол таълим усулларини қўллаш

- муаммоли маъруза
- анжуман-маъруза
- конспектсиз маъруза –
- муаллифлик маърузаси
- мунозарали маъруза
- қайтар алоқадан фойдаланилган маъруза
- аниқ вазиятларни кўриб чиқиш маърузаси
- маъруза-суҳбат

3. Таълим бериш воситаларидан фойдаланиш

- видео
- графопроектор
- флип-чарт ва бошқ.

4. Маърузага талабалар иштироки элементларини киритиш керак:

- саволлар бериш ва талабалар жавобларидан фойдаланиш;
- бунда уларнинг аҳамиятини кўрсатиш;
- вақтинча эркин фикр алмашишга рухсат бериш, бу зўриқишни пасайтиради ва ҳиссий куч беради;
- аниқ ҳолатларни, жумладан муаммоли вазиятларни аниқлаш, ҳар кунги ҳаётдан мисоллар келтириш;
- талабаларда саволлар беришга қизиқишни уйғотиш;
- аввал ўрганилганлар билан, яъни янги ҳолат ва далилларни таққослаш.

3. Семинар машғулотларининг ўзига хос хусусиятлари

Семинар - ОўЮда таълимнинг амалий шакл ва усулларидан бўлиб, дастур материали жиддий ва чуқур ўзлаштиришга ёрдам беради. Олий таълимнинг давлат таълим стандартига биноан бакалаврият йўналишлари, магистратура мутахассисликларининг ўқув режаларида семинар ва амалий машғулотларга кўпроқ вақт (соат) ажратилади.

Семинар машғулотлари – ўқув фанларининг асосий, энг мураккаб

мавзулари ёки бўлимлари бўйича ўтказилади ва курсантлар томонидан маърузаларда ҳамда мустақил иш жараёнида олинган билимларни текшириш, чуқурлаштириш, мустаҳкамлашни, материални мустақил равишда ўзлаштиришга кўмаклашишни, шунингдек, тинловчиларга материални оғзаки баён қилиш, баҳс олиб бориш кўникмаларини беришни мақсад қилиб қўяди. Мунозара машғулоти ижодий муҳокама, фаол дискуссия, курсантлар олдиндан тайёрлаган маърузалар (рефератлар) бўйича фикр алмашиш ва бошқа интерактив шаклларда ўтказилади. Семинар машғулоти амалий машғулот элементларини ўз ичига олиши мумкин (масалалар, топшириқлар бажариш ва ҳақозо). Семинар машғулотлари давомида талабалар фаннинг асосий қоидалари ҳақидаги назарий билимларга эга бўлишлари керак. Талабалар мунозара машғулотида тайёрланганда режада кўрсатилган саволларни ўрганиб олишлари ва мавзуга оид илмий адабиётлар, қонунлар ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни таҳлил қилган ҳолда уларга ёзма равишда жавоб ёзишлари лозим.

Семинар - таълим берувчини таълим олувчилар билан фаол суҳбатга киришишига йўналтирилган, назарий билимларни амалий фаолиятда амалга ошириш учун шароитни таъминловчи, машғулотни ўқитиш шаклидир. *Семинар машғулотининг асосий мақсади* - назарий материални (билимларини) тартибга солиш, амалий малака ва кўникмаларини ҳосил қилиш, билимларини назорат қилишдир.

Семинар қуйидаги вазифаларни ечишга қаратилган бўлади:

- маърузада баён қилинган назарий қоидаларни мустаҳкамлаш;
- фан бўйича билимларни кенгайтириш ва чуқурлаштириш;
- талабаларнинг илмий-тадқиқот, билиш қобилиятларини ўстириш;
- назарий ўқитиш жараёнида эгалланган билимларнинг амалиётда тан олиниши.

Семинар машғулотларига тайёрланиш талабадан жиддий тайёргарликни талаб этади. Талаба мавзуга тегишли марихий манба, тадқиқотларни чуқур ўрганиши, ёзиб келиши ва фикрини илмий далиллар билан асосли рақишда оғзаки баён этиши зарур. Семинар машғулоти баҳс-мунозарали тарзда бўлиши ҳам муҳим аҳамиятга эга. Семинарда талабалар фаол қатнашиши талабанинг ўзлаштириш сифатини ва нутқ маданиятини оширади. Бунда кичик гуруҳларда ишлаш, педагогик технологиялар ва АКТ ютуқларидан кенг фойдаланиш замон талабидир.

Педагогика назарияси ва амалиётида семинар машғулотларининг уч тури фарқланади: *семинаролди машғулоти, семинар ва махсус семинар.*

- **Семинаролди** машғулотлари, асосан, талабаларни мустақил ишнинг ўзига хос хусусиятлари билан таништириш мақсадида ўтказилади. Унда адабиётлар, маълумотнома-адабиётлар ва бошқа манбалар билан ишлаш

усуллари ўргатилади, талабаларни бошланғич шаклда илмий-тадқиқот ишларига ўтишга ҳозирлайди. Семинаролди машғулотлари семинар машғулотларининг тайёргарлик шакли ҳисобланади ва одатда биринчи курсларда ўтказилади.

- Семинаролди машғулотларида ўқитувчи етакчилик қилади, чунки талабалар муайян ихтисослик бўйича ўқув ишларига кам эътибор берадилар, шунинг учун ҳам етарли даражада ташаббус кўрсата олмайдилар.

- **Семинар машғулотларида** семинаролди машғулотларига нисбатан ўта муҳим вазифалар ҳал қилинади. Масалан, айрим семинарлар тематик боғланган муайян мунтазам курсни чуқур ўрганишни мақсад қилиб қўяди. Бошқалари эса бирор мавзунинг ёки курснинг алоҳида ва ниҳоятда муҳим ва умумий бўлган мавзуларини методологик жиҳатдан ишлаб чиқишга бағишланган бўлади.

- **Махсус семинарлар** маъруза мавзуларига алоқадор бўлмайди ва бирор фаннинг дастури мазмунига кирмайди. Одатда фаннинг хусусий масалаларини чуқур ўрганиш мақсадини кўзлайди.

Талабаларнинг семинар машғулотларида бўйича изоҳлар қуйидагича бўлиши керак:

- *мустақил фикрлашга йўналтириб туриш;*
- *тавсия этилаётган масаланинг моҳияти ва шаклини аниқлаш;*
- *талабалар баҳсидаги нуқтаи назарларни дарров фарқлаб олиш;*
- *масаланинг ностандарт ҳал қилинишини рағбатлантириш.*

Семинар машғулотларида талабаларни фаоллаштириш, мақсадида улар томонидан рефератлар ёзиш, уларни муҳокама қилиш ва тақриздан ўтказишга ҳам жалб этилади. Шунингдек тақдимот асосида ҳам тайёргарлик кўриш талаб қилинади.

Семинарнинг самарадорлигига таъсир этувчи омиллар:

- таълим берувчининг тайёргарлиги, бунда савол-жавоб техникасига эга бўлиши;
- таълим олувчилар гуруҳининг ҳолати, унинг мотивацияси, фаолиятни ташкил этиш хусусиятлари;
- ўқув жараёнининг техник жиҳозланганлигига боғлиқдир.
- семинар машғулотини самарадорлиги - бу ҳар бир семинар иштирокчиси учун энг кўп индивидуаллик самарадорлиги ҳисоби билан, белгиланган мақсадларга эришиш.

Семинар машғулотлари қандай хусусиятларга эга? Биринчидан, талабаларнинг назарий билимларини тизимлаштириш ва таркиблантириш, мустаҳкамлаш ҳамда кенгайтириш бўлса, иккинчидан аввал ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш, кенгайтириш ва таркиблантириш, мавзунинг назарий тушунчаларини ички ўзаро боғлиқлигини ва мавзунинг курснинг бошқа мавзулари ёки бошқа фанлар билан боғлиқлигини аниқлашга қаратилган бўлади.

4. Амалий машғулот, лаборатория ишлари, малакавий амалиёт

Олий мактаб ўқитиш тизимида семинардан фарқли ўлароқ **амалий** (машқ, лаборатория) машғулот тури ҳам кирадики, улар: таълимий, тарбиявий ҳамда назарияни амалиёт билан боғлаш функцияларини бажаради.

Амалий машғулотлар - олий мактабда маърузалар мазмунидаги муҳим масалаларни чуқурроқ ва пухта ўрганиш, талабаларнинг билим ўзлаштириши, мустақил ишларининг сифатини аниқлаш ва тўлдириш, мустаҳкамлаш мақсадида ўтказилади. Амалий машғулотлар одатда, кичик гуруҳларда олиб борилади. Бу машғулотларда талабалар билимини чуқурлаштиришга қаратилган мустақил ишлаш малакасини эгаллашга; тарихий манба, хрестоматия ва тадқиқотлар билан ишлаш, фактлар, илмий ахборотлар тўплаш, уларни таҳлил қилиш, тизимлаштириш, умумлаштиришга ўргатади.

Амалий машғулотларнинг маърузадан фарқланадиган асосий меъёрларидан бири ўқув жараёни қатнашчиларининг биргаликдаги ҳаракатларида ўзига хос характер билан намоён бўлишдир. Улар вазифаларига кўра ҳам фарқланади. Агар маърузада илмий билимлар асоси баён қилинадиган бўлса, амалий машғулотларда билимлар чуқурлаштирилади, кенгайтирилади ва деталлаштирилади. Энг муҳими, амалий машғулотлар талабалар билимини синаш учун ҳам хизмат қилади.

Лаборатория ишлари – олий мактабда эгалланадиган ижтимоий-гуманитар, касбий билимларни мустаҳкамлаш, амалий кўникма ва малакалар ҳосил қилишга хизмат қилади. Ўрганилган назарий билимни амалда. Тажрибада синаб кўриш кўриш йўли билан уни мустаҳкамлайди, касбни эгаллашга йўл очади. Лаборатория ишлари тадқиқот характери (тавсифи)га эга бўлиб, кузатиш, тажрибада синаб кўриш йўли билан масала (муаммо)га доир фактлар тўплаш, уларни умумлаштириб, назарий хулосалар чиқаришга ўргатади.

Лаборатория машғулотларининг асосий тавсифи шундаки, унда талабалар мустақил равишда вазифа бажарадилар ёки эксперимент ўтказадилар. Илмий-техник тараққиёт шароитида лаборатория ишлари талабага назарий билимларни қўллаш механизмини чуқур ва кўрғазмали ўрганиш имконини беради. Лаборатория машғулотлари талабада тадқиқот ўтказиш кўникмаларини шакллантиради, фан ва техникага ижодий ёндашишни таъминлайди, экспериментнинг умумий методикасини эгаллашга имкон беради.

Лаборатория машғулотларини ўтказишда қуйидаги дидактик тамойилларга амал қилинади:

- лаборатория машғулотларини режалаштира олиш ва ўтказа олиш;
- лаборатория машғулотларининг мақсадини аниқ белгилаб олиш;

- фан ва ишлаб чиқариш бўйича билимларни чуқурлаштириш имкониятларига талабаларда қизиқиш уйғотиш;
- талабада натижани мустақил равишда қўлга киритиш имкониятини таъминлаш;
- талабани назарий жиҳатдан тайёрлаш;
- лаборатория машғулотлари нафақат аниқ мавзу бўйича билимларни яқунлаш, балки талабаларни тарбиялаш манбаи ҳамдир.

Малакавий амалиёт – бакалаврият йўналиши ва магистратура мутахассисликлари бўйича кадрлар тайёрлашнинг муҳим қисми бўлиб, илғор корхона, муассаса ва ташкилотларда ўтказилади. Малакавий амалиёт олий мактабда ўқиш жараёнининг ишлаб чиқариш шароитида ўтказиладиган давоми, таркибий қисмидир. Ҳар бир амалиётнинг мақсади, мазмуни ва муддати ўқув режалари ҳамда амалиёт дастурларида белгиланади. Амалиёт дастурлари танланган йўналиш, мутахассисликнинг малакавий талаблари, амалиёт объектлари -корхона, муассасаси томонидан ишлаб чиқилади, ректор тасдиқлайди. Малакавий амалиётни ўтказиш учун олий таълим муассасаси яқинида жойлашган объектлар танланиб, шартнома тузилади. Малакавий амалиёт тегишли билимлар асосида хорижий давлат корхона, муассасаларида ҳам ўтказиш мумкин.

Амалиёт раҳбари тажрибали профессор, доцент ва ўқитувчилардан тайинланади. У зарурий тайёргарлик ишларини бажаради, талабаларнинг ички меҳнат тартиб-қоидаларига риоя қилишларини назорат этади, талабаларнинг амалиёт бўйича ҳисоботини кўриб чиқади, ёзма ҳисоботни кафедра мудирини ва деканатга тақдим этади. Амалиёт объекти ходимлари шартномада белгиланган мажбуриятларни бажаради.

Талаба малакавий амалиёт жараёнида: амалиёт дастурида кўзда тутилган топшириқларни бажариши, амалиёт объектининг ички тартиб-қоидаларига риоя қилиши, бажарилган иш натижалари учун жавобгарликни бўйинга олиши, кундалик дафтар юритиши, амалиёт раҳбарига ёзма ҳисобот бериши ва амалиёт бўйича синов топшириши зарур.

Назорат саволлари:

1. Тарих дарси, унга қўйиладиган талаблар нималардан иборат?
2. Тарих фанининг таълим-тарбия вазифаларини аниқлаш омилларини айтинг.
3. ОТМда тарихдан ўқув машғулотларини ташкил этиш шакллари нисбатан изоҳланг.
4. Маъруза ва унинг асосий вазифалари, самарадорлик шартлари қандай?

5. Семинар машғулотларининг ўзига хос хусусиятларини айтинг.
6. Амалий машғулот, лаборатория ишларига қўйиладиган талабларни айтинг.
7. Талабаларнинг малакавий амалиёти қандай ташкил этилади?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Бхуван Гарг. Теачинг оф хисторй (Тарихни ўқитиш). Индиа. New Делхи. Ражат публисатионс, 2007.
2. Короткова М. В., Студеникин М.Т. Методика обучения истории в схемах таблицах описаниях. Практическое пособие для учителей. – М., 1997.
3. Очилов М., Очилова Н. Олий мактаб педагогикаси / Дарслик. – Тошкент: Алоқачи, 2008. – 262 б.
4. Сагдиев А., Фузаилова Г., Ҳасанова М. Тарих ўқитиш методикаси. – Тошкент: ТДПУ, 2008. – Б. 37-47.
5. Тошпўлатов Т., Гаффоров Я. Тарих ўқитиш методикаси. (бакалавриат йўналишидаги талабалар учун ўқув қўлланма). – Тошкент: ЎзМУ - Университет, 2002. – 190 б.
6. Уразова М.Б., Эшпулатов Ш.Н. Бўлажак ўқитувчининг лойиҳалаш фаолияти // Методик қўлланма. – Тошкент: ТДПУ Ризографи, 2014. 6,5 б.т.

4-Мавзу: Замонавий ёндашувлар асосида талабалар мустақил ижодий ишларини ташкил этиш

Режа:

1. Тарих таълимида мустақил таълим, унинг дидактик мақсади ва турлари
2. Мустақил иши бўйича маслаҳатларни ташкил этиш тартиби

Таянч тушунчалар: мустақил таълим, мустақил ишларнинг турлари, шакллари, намуналар бўйича мустақил ишлар, реконструктив-вариатив, эвристик (қисман, ижодий), ижодий тадқиқот.

1. Тарих таълимида Мустақил таълим, унинг дидактик мақсади ва турлари

Мустақил таълим - белгиланган ўқув топшириқларини талабалар томонидан мустақил ва ижодий (ёки профессор-ўқитувчининг кўрсатмасига мувофиқ) бажариш мавсадига йўналтирилган ўқув фаолияти бўлиб, унинг негизини таълим олувчининг мустақил ишлари ташкил этади. Мустақил ишлар ўқув – билув фаолиятининг бир тури, ўқув фаолиятининг ташкилий шакл – усули, билим ўзлаштириш йўли, воситаси сифатида намоён бўлади. Шунингдек, талабаларнинг мустақил ишлари дидактик мақсади, мустақил ўқув фаолиятининг даражаси, яқка кишига ёки гуруҳга мўлжалланганлиги, ахборот манбаи, билим олиш методлари, шакл ва бажариш ўрнига кўра ҳам таснифланади, фарқланади.

Мустақил иш – муайян мавзуни ва фанни бутунлай ўрганиш жараёни вақтида амалга оширилади, талабалар муаммоли саволларни ҳал этишлари, маъруза ва семинар машғулотларида олинган билимларини мустаҳкамлашлари талаб қилинади. Мустақил иш давомида методик материалларда белгиланган муаммоли саволларни курсантлар мустақил равишда ҳал этадилар. Мавзу бўйича тавсия этилган адабиётларни ўрганиб чиқиш орқали ишни маъруза машғулотига тайёргарлик кўриш билан бошлаш зарур, чунки мавзунинг мазмунини ташкил этувчи саволлар тўғрисида умумий тасаввурларга эга бўладилар, сўнг эса мустақил иш пайтида мазкур методик материалларда кўрсатилган маъруза саволларини ўрганиб, уларнинг мазмунини чуқурроқ тушуниб оладилар.

Мустақил иш барча ўқув ишларининг яқунловчи шаклидир. Мустақил таълим жараёнида у ёки бу фан соҳасига доир ахборотларни тўплаш, ўзлаштириш, таҳлил қилиш, умумлаштириш, уларни мустаҳкам билимга, барқарор малака ва кўникмаларга айлантириш каби вазифалар амалга оширилади.

Мустақил таълим олиш малакалари зарурлиги:

1. Ўзбекистон Республикасининг олий таълимга доир меъёрий ҳужжатларида мустақил таълим, талабаларнинг мустақил ишлари ўқув машғулотларининг турларидан бири, таълими олишнинг муҳим шакли, усули сифатида кўрсатилган.

2. Вазирлар Маҳкамаси 2001 йил 16 августда тасдиқланган дастурлари мазмунига қўйиладиган умумий талаблар бакалаврият таълим дастурини ўзлаштиришда талабаларнинг ўқув фанларига оид бир қанча масалалар ва муаммолар бўйича мустақил билим олиши назарда тутилган.

Магистратура таълим дастури мазмунига қўйиладиган умумий талаблар қаторида: “магистратура мутахассислиги бўйича илмий тадқиқот ишларини бажариш, касб фаолиятининг кўзланган натижаларга эришишда жараёнларни моделлаштириш ва тизимли ёндашиш борасидаги илмий билимлар, амалий

маҳорат ва кўникмаларни таъминлаши керак... Мустақил тадқиқотчилик фаолиятнинг амалий кўникмаларини ҳосил қилиш” зарурлиги таъкидланган, Олий таъли муассасасини битирувчиларнинг тайёргарлигига нисбатан қўйиладиган давлат стандарти умумий малака талабларидан бири “янги билимларни мустақил эгаллай билиши, ўз устида ишлаши ва меҳнат фаолиятини илмий асосда ташкил қила олиши ҳисобланади.”

3. Давлат таълим стандарти талабларига мувофиқ бакалаврият ва магистратура таълими ўқув режаларида мустақил таълим, мустақил ишларга нисбатан кўпроқ вақт (соат) ажратилган.

4. Олий таълимнинг касбий таълим дастурлари: кундузги, сиртки, экстернат ва масофавий таълим шаклларида ўзлаштиришни мумкинлиги назарда тутилган (Меъёрий ҳужжатлар, 1-қисм, Тошкент, 1988. 88-бет). Шунингдек, олий таълим ҳақидаги низомда: “Талабалар билим эгаллаши, белгиланган муддатларда ўқув режалари ва таълим стандартларида кўрсатилган топшириқларнинг ҳамма турларини бажариши шарт” (Меъёрий ҳужжатлар, 1-қисм, Тошкент, 1988. 90-бет) дейилган.

5. Ўзбекистон Республикаси олий таълимни ислоҳ қилишга доир меъёрий давлат ҳужжатларидан келтирилган ушбу талаблар, фикрлар олий ўқув юртида мустақил таълим олишга катта эътибор бериш, талабаларни мустақил ишлаш методикаси билан куроллантириш зарурлигидан далолат беради.

Мустақил таълимнинг турлари:

1. Маъруза мавзуси ва материали бўйича мустақил ишлар.
2. Амалий машғулотларга, семинар ва лаборатория ишларига тайёргарлик соҳасида мустақил ишлар.
3. Рефератлар, курс ишларини ёзиш бўйича ўқув топшириқларни бажариш.
4. Назорат ишлари (жорий, оралик, якуний назорат ишлар) соҳасида ўқув топшириқларни бажариш.
5. Малакавий амалиётлар билан боғлиқ ўқув топшириқларини бажариш.
6. Махсус курсни ўрганиш билан боғлиқ мустақил ишлар: маъруза мавзусига доир адабиётларни ўқиб, ўрганиб, бирор масала бўйича матн тайёрлаш, маъруза ўқишга ҳозирланиш кабилар.
7. Малакавий ишлари, магистрлик диссертациясини тайёрлаш соҳасида мустақил ишлар.

Мустақил ишлар хусусий-дидактик мақсадининг биринчи тури – бу сиртдан қараганда фаолиятнинг алгоритми маълумотлари ва вазифалар шароитидан иборат, яъни дастлабки билимларнинг (билимларнинг биринчи босқичи) шаклланиши омиллари асосида талабаларда шаклландиган ва улардан

талаб қилинадиган малакаларни аниқлашдир. Бу мақсадга етиш учун талабалар томонидан идрок қилинадиган вазифаларни ечиш зарурлиги кўзда тутилади.

Мустақил ишлар хусусий-дидактик мақсадининг иккинчи тури. Бунда ўзлаштирилган ахборотлар хотирада қайта ишлашга ва типик вазифаларни, яъни билимларнинг иккинчи босқичини бажаришга қаратилган билимлар шаклланади.

Мустақил ишларнинг иккинчи типи барча турларининг умумий тавсифномаси шундаки, бундай ишларда вазифаларнинг ҳал қилиниш ғояси (тамойили) эълон қилинади, талабалардан ушбу ғояни (тамойилни) ривожлантириб, конкрет шароитга татбиқ этиш усул ва усуллари талаб қилинади.

Мустақил ишлар хусусий-дидактик мақсадининг учинчи тури талабаларда учинчи босқич – типик бўлмаган вазифаларни бажариш чоғида шаклланадиган билимлардан иборатдир. Бу мақсадга талабалардан ўрганилаётган объектдаги ўзгаришлар сабабларининг алгоритм асосларини тузишни талаб қиладиган билиш (идрок қилиш) масалаларини ечиш жараёнида эришиш мумкин.

Мустақил ишлар хусусий-дидактик мақсадининг тўртинчи типи ижодий фаолиятга омиллар яратишдир.

Бундай ишларни бажаришдаги талабаларнинг билиш фаоллиги шундан иборатки, бунда талабалар муҳокама қилинаётган объект моҳиятига тобора чуқур кириб боради, зарур бўлган янги, олдиндан номаълум бўлган ғояларни топиш ва янги ахборотларни юзага келтириш таможилларини ҳал қилиш учун зарур бўлган янги алоқалар муносабатларни ўрнатади. Бунда талаба вазифаларни бажаришнинг ҳар бир босқичида ўзи яратиши лозим бўлган, унинг учун янги бўлган ҳаракатлар моҳияти, у ёки бу ахборот характери устида бош қотиришга мажбур бўлади.

Педагогикага оид адабиётларда мустақил ишларнинг қуйидаги турлари қайд қилинади:

- *намуналар бўйича мустақил ишлар;*
- *реконструктив-вариатив;*
- *эвристик (қисман, ижодий);*
- *ижодий тадқиқот.*

Намуналар бўйича мустақил ишлар типик вазифаларни, турли машқларни намуна асосида ечишдир. Улар материални ўзлаштиришга омил бўлади, лекин талабаларнинг ижодий фаоллигини ўстирмайди.

Реконструктив-вариатив мустақил ишлар нафақат билимларнинг амалий тавсифномасини, балки билимлар тузилмасини қайта ишлаб чиқишни, масала, муаммони ечишда мавжуд билимларни жалб қилишни кўзда туттади.

Эвристик мустақил ишлар маъруза, лаборатория, амалий машғулотлар, семинарларда қўйилган айрим масала, муаммоларни ҳал қилиш билан боғлиқдир.

Тадқиқий мустақил ишлар тадқиқот муаммосини кўра олиш малакасини, уни мустақил ифодалай олиш, фаразни белгилаб олиш, муаммонинг ҳал қилиниш режасини ишлаб чиқиш, уни ҳал қилишни мўлжаллайди.

Ижодий тадқиқот ишлари. Бундай ишларда вазифа муаммоли вазиятнинг юзага келишини тақозо қиладиган шароит яратишдан иборат бўлади. Талаба ўз фаолиятида тайёр намуналардан озод бўлган ҳолда масаланинг ҳал қилиниш йўллари кидиради, тадқиқ қилади. Бундай ишлар сирасига эксперимент қўйиш, жиҳозлар, макетлар ва дастгоҳларни лойиҳалаш билан боғлиқ бўлган вазифалар киради.

Мустақил иши бўйича маслаҳатларни ташкил этиш тартиби

Мутахассислар тайёрлаш тизимини тубдан қайта қуришда, ўқув-тарбия жараёнининг аҳамиятини оширишда талабаларнинг мустақил ишлари муҳим ўрин эгаллайди. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, мустақил ишлар деганда шундай ўқув фаолияти тушуниладики, унда билимлар эгалланиши билан бирга, кўникмалар шакллантириш ҳам мустақил ташкил этилиши таъминланади. Бу эса амалиётда хусусий-дидактик мақсадларга боғлиқ равишда 4 та мустақил иш типига амалга ошади.

Олий мактаб талабасида мустақил мустақил таълим олиш малака кўникмаларини шакллантириш ишларини режали ва аста-секин мураккаблаштириш, юқорилаб борадиган босқичлар (даражалар) шаклида ташкил этиш мақсадга мувофиқ. Бу жараён кўп қаватли бинонинг юқори қаватларига зинапоялар орқали кетма-кет, изчил чиқиб борилгани синнгари содир бўлади. Талабанинг мустақил таълим олиши босқичли (даражали) ташкил этилганда, масалан, қуйи курсларда – *биринчи босқичда* мустақил ишлар репродуктив даражада, яъни профессор-ўқитувчининг топшириғи ва кўрсатмасига биноан бажарилади; *иккинчи босқичда* - юқорироқ - маҳсулдор даражада масалан, танланган мавзу бўйича дарс ишланмаси лойиҳасини тайёрлаш каби мустақил ишлар шаклида; *учинчи босқичда* – яна юқорироқ – маҳсулдор, эвристик даражада, қисман ижодий изланишни талаб этадиган мустақил ишлар доирасида; ва ниҳоят *тўртинчи* – энг юқори ижодий характердаги мустақил ишлар даражасида ташкил этилиши мумкин.

Олий мактабда талабаларнинг мустақил таълимни режали ва босқичли ташкил этилиши ундан кўзда тутилган таълим мақсадларини рўёбга чиқаришга, бўлажак мутахассисларнинг ижтимоий-гуманитар ва касбий тайёргарлиги даражасини юқори кўтаришга, таълим-тарбиянинг саммарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Маъруза тингланиши вақтида ундаги айрим назарий масалаларни тушуниб олиш қийин бўлиши мумкин. Маъруза жараёнида тушуниш қийин бўлган, ноаниқ жойларни белгилаб қўйиш, маърузадан кейин мустақил ишлаш, китоб ўқиш, алоҳида суҳбатлар, маслаҳат (консультация)лар ёрдамида ўзлаштиришнинг юқорироқ доирасида эгаллаш лозим.

Мустақил ишларни самарали ташкил этишнинг асосий шартлари қуйидагилардан иборат:

- *мустақил ишларнинг илмийлиги, унинг тадқиқий характери;*
- *мустақил равишда ўз билимларини янада ошириб боришга бўлган эҳтиёжнинг шаклланиши;*
- *мустақил ишлар вазифаларини индивидуаллаштириш;*
- *мустақил ишларни ташкил этишга методик раҳбарлик қилиш.*

Олий мактабдаги ўқув жараёни **мустақил таҳсил**ни ташкил этилишини ҳам кўзда тутди. Талабаларнинг мустақил таҳсили уларнинг ўз билимларини кенгайтириш ва чуқурлаштириш, мавжуд малака ва кўникмаларни такомиллаштириш ҳамда уларнинг янгиларини ўзлаштиришга бўлган интилиши сифатида қаралади.

Мустақил таҳсилнинг асосий мақсади талабаларнинг шахсий ва касбий сифатларини ўстиришдир. Мустақил таҳсилнинг вазифалари: *шахснинг интеллектуал имкониятларини янгиллаш, уларнинг гоъвий-назарий савиясини ошириш, касбий маҳорати ва маданиятини такомиллаштириш.*

Мустақил таҳсил бўйича машғулотларнинг изчиллигини ва мақсадга мувофиқлигини таъминлаш мақсадида унинг режаси тузилади.

Режага қуйидаги талаблар қўйилади:

- *режалаштирилаётган ишларнинг ҳажми ва олдинма-кетинлиги;*
- *уларнинг бажарилиши муддатлари;*
- *мустақил фаолиятнинг ҳар бир турига мақсадли кўрсатмалар бериш.*

Мустақил таҳсил жараёни унинг аниқ шакли, методлари ва усулларини қамраб олиши шарт.

Мустақил таҳсилнинг асосий методи **адабиётлар устида индивидуал ишлаш**дир. Бу метод ахборотлар оқимида энг муҳим ахборотни топиш, унга тўғри баҳо бериш, ушбу ахборотдан ўзининг касбий фаолиятида фойдаланиш малакасини шакллантиради. Кўлга киритилган ахборотлар асосида мустақил машқ қилиш методларидан фойдаланиш имконини беради. Бу методдан фойдаланиш амалий фаолиятида зарур бўладиган сифат кўрсаткичларини таъминлайди. Шунингдек, мустақил таҳсилга амалий аҳамиятга молик бўлган вазифаларни бажариш ва аудиовизуал ускуналар билан ишлаш ҳам киради.

Мустақил таҳсилнинг муҳим методларидан бири уларнинг **мулоқотидир**. Мустақил таҳсилнинг пировард мақсади талабаларни ижодий изланишга, ўзи

устида ишлаш, ҳар томонлама тадқиқот юритишнинг моҳиятини англашга торттишдир.

Шундай қилиб, мустақил ишлар ўқитишнинг энг муҳим методи бўлиб, унда талабалар машғулотларга тайёрланиш, олинган билим, малака ва кўникмаларни мустаҳкамлаш жараёнида уларнинг индивидуал фаоллиги ошади.

Назорат саволлари:

1. ДТСда талабаларнинг мустақил таълим олишларига доир талабларни айтинг.
2. Мустақил таълим тушунчасини изоҳланг.
3. Мустақил таълим, унинг дидактик мақсадини изоҳланг.
4. Мустақил таълим, унинг турларини айтинг.
5. Мустақил иши бўйича маслаҳатларни ташкил этиш тартибини тушунтиринг.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Очилов М., Очилова Н. Олий мактаб педагогикаси / Дарслик. – Тошкент: Алоқачи, 2008. – 262 б.
2. Асқарова Ў.М., Хайитбоев М., Нишонов М.С. Педагогика / Дарслик. – Тошкент: Талқин, 2008. – 288 б.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

Амалий машғулотларни ўтказиш бўйича умумий йўриқнома

Амалий машғулотларда тингловчилар тарих таълимининг турли норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари, тарих ўқитувчисининг фаолият функциялари: (*гностик, лойиҳалаш, конструкциялаш, диагностик, прогностик, коммуникатив, ишлаб чиқариш-технологик, таъкилотчилик*) ва тарих таълими соҳасидаги инновациялар билан танишадилар ва улар асосида амалий ишларни бажарадилар. Амалий машғулотлар замонавий таълим услублари ва инновацион технологияларга асосланган ҳолда кичик гуруҳларга бўлиб ўтказилади. Бундан ташқари, мустақил ҳолда ўқув ва илмий ва хорижий адабиётлардан, электрон ресурслардан, интернет материалларидан, тарқатма материаллардан фойдаланиш тавсия этилади.

1-амалий машғулот: Инновацион таълим муҳитининг назарий асослари. Олий таълим тарих ўқитувчисининг инновацион педагогик фаолияти босқичлари

Ишнинг мақсади: тингловчиларга тарих таълимида тадқиқотчилик ва изланувчанлик фаолиятига тайёргарлик, мустақил ижод асосида дарсларга замонавий таълим воситаларини жорий этишга, замонавий таълим воситалари (техник воситалар, ўқув-услубий воситалар, ёрдамчи воситалар) ёрдамида ўқув топшириқларини ишлаб чиқиш қобилиятини шакллантириш ва ривожлантириш.

Амалий машғулот топшириқлари

1. Тарих ўқитувчисининг педагогик инновацияси
2. Тарих ўқитувчисининг хорижий таълим тизими ва методикаси

Кичик гуруҳларда ишлаш методига кўра, гуруҳларга ўқув топшириқлар берилади.

1-топшириқ. Қандай усуллар ва уларнинг қайси шаклда, қандай таълим воситаларидан фойдаланилса оптимал натижага олиб келади? Жадвални тўлдириш. Рўйхатни муҳокама қилиш ва нотўғри деб топилганларни рўйхатдан ўчириш.

Метод	Усуллар	Воситалар

2-топшириқ. Таълим методлари ва усуллари

Сагдиев А., Фузаилова Г., Ҳасанова М. Тарих ўқитиш методикаси. – Тошкент: ТДПУ, 2008. – Б. 52.

Савол ва топшириқлар

1. Таълим воситаларини мисоллар билан изоҳланг. Таълим воситаларининг тарих таълимидаги ўрнини тушунтиринг.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Жойсе Апплебй, Лйнн Ҳунт, Маргарет Жасоб. ТЕЛЛИНГ ТҲЕ ТРУТҲ АБОУТ ҲИСТОРИЙ. W.W. Нортон & Сомпанй. New Ёрк - Лондон. 1994.

2. Бхуван Гарг. Теачинг оф хисторй (Тарихни ўқитиш). Индиа. New Делхи. Ражат публицатионс, 2007.

3. Патҳак Р.П. Метҳодологй оф Едусатионал Ресearч. Атлантис. УСА. 2008.

4. Даниел Ж. Тew. Педагогй оф Теачинг Ҳисторй: Сомпаринг тхе Чронологис анд Тҳематис Аппроачес. УСА. Westерн Орегон Университй, 2014.

5. Голиш Л.В., Ҳашимова Д.П. “Таълим жараёнида интерфаол таълим услублари ва замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш” тренингининг ўқув-методик материаллари. – Тошкент: ТДИУ, 2014. – 80 б.

6. Новые педагогические и информационные технологии в средней школе / Под ред. Е.С. Полат. - М., 1999. - 224 с.

7. Норенков И.П., Зимин А.М. Информационные технологии в образовании: Учебное пособие. – М.: Изд. МГТУ им. Н.Баумана, 2002. –336с.

8. Ҳамдамов Р., Бегимқулов У. Таълимда ахборот технологиялари. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси, 2010.

9. Ҳамдамов Р., Бегимқулов У. Электрон ўқув услубий мажмуалар. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси, 2010.

10. Ҳамдамов Р., Бегимқулов У. Электрон университет: электрон вазирлик, масофавий таълим технологиялари. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси, 2010.

2-амалий машғулот: Тарих фанларини ўқитишнинг замонавий педагогик технологиялар ва интерфаол методлари асосида лойиҳалаштириш. Гуруҳларни шакллантириш тамойиллари

Ишнинг мақсади: Тингловчиларга тарих таълимида тадқиқотчилик ва изланувчанлик фаолиятига тайёргарлик, мустақил ижод асосида педагогик технологиялар, интерфаол усуллар ёрдамида ўқув топшириқларини ишлаб чиқиш қобилиятини шакллантириш ва ривожлантириш.

Амалий машғулот топшириқлари

1. Педагогик технология ва унинг илмий аспекти
2. Кейс-стади (Case – стади), ҳамкорликда ўқиш, лойиҳа технологиялари.
3. Интерфаол усуллар ҳақида тушунча
4. Тарих таълимига интерфаол усулларни жорий этиш

“Интерфаол” тушунчаси ҳақидаги маълумотлар ақлий хужум ёрдамида таҳлил этилади.

1-топшириқ. Кичик гуруҳларда ишлаш методига кўра, гуруҳларга ўқув топшириқлар берилди. Қуйида педагогик технологиялар ёрдамида ўқув материаллари тайёрланади. Тингловчилар 4 та гуруҳга бўлинганлиги сабабли гуруҳларга қуйидаги мавзуда йўриқнома матни берилди:

1-гуруҳга: “кейс-стади” технологияси бўйича танланган мавзунинг ишланмасини тайёрланг;

2-гуруҳга: “лойиҳа” технологияси бўйича танланган мавзунинг ишланмасини тайёрланг;

3-гуруҳга: “ҳамкорликда ўқиш” технологияси бўйича танланган мавзунинг ишланмасини тайёрланг;

4-гуруҳга: “СВОТ” технологияси бўйича танланган мавзунинг ишланмасини тайёрланг.

Жадвални тўлдириш: Рўйхатни муҳокама қилиш ва нотўғриларни рўйхатдан ўчириш.

Интерфаол усуллар	Шакллар	Воситалар

2-топшириқ. Қандай интерфаол таълим бериш усулларини биласиз?

7-та кичик гуруҳга бўлининг. Ҳар бир гуруҳ битта интерфаол таълим усули бўйича мутахассис сифатида чиқади. Ўзбекистон тарихи ва Жаҳон тарихи ўқув машғулотлари мавзулари мисолида лойиҳалар намуналарини ишлаб чиқиш.

- 1-гуруҳ – тоифали жадвал
- 2-гуруҳ – пинборд
- 3-гуруҳ – жуфтликда ўйла, ишла, фикр алмашинг
- 4-гуруҳ – Муаммоли вазифалар ва вазиятлар усули
- 5-гуруҳ - концептуал жадвал
- 6-гуруҳ – мунозара
- 7-гуруҳ - Т-жадвали

Гуруҳларда ишлашни бошлашдан олдин диққат билан гуруҳ топшириғини ўқиб чиқинг, уни бажариш бўйича мажбуриятларни тақсимланг.

Гуруҳларда ишлаш ва тақдимот қилиш регламенти:

1. Гуруҳларда топшириқни бажариш – 20 дақиқа
 2. Ҳар бир гуруҳ фаолияти натижасини тақдимоти – 10 дақиқа
- Хурматли тренинг иштирокчилари. Ушбу белгиланган регламентдан четга чиқмасликларингизни сўраймиз.*

3-топшириқ. Ўзбекистон тарихи ва Жаҳон тарихи ўқув машғулотлари мавзулари мисолида лойиҳалар намуналарини тўлдириш ва янгиллариини ишлаб чиқиш.

**“Пинборд” техникаси бўйича топшириқ
Маданият тушунчасига мисоллар келтиринг**

моддий маданият	маънавий маданият

T-жадвали ёрдамида мустақил фаолиятни ташкил этиш

Буюк географик кашфиётлар	
+ (ха, ижобий)	- (йўқ, салбий)
хулоса	

Араблар томонидан Мовароуннахрнинг босиб олинishi оқибатлари

сиёсий жиҳатдан		иқтисодий жиҳатдан		маданий – маърифий жиҳатдан	
афзаллиги	Камчилиги	афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги
Хулоса					

Резюме технологияси ёрдамида таҳлил қилинг ва қисқа хулосаларни умумлаштиринг.

Хонликлар даврида Ўрта Осиёнинг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маданий ҳаёти

ижтимоий-сиёсий соҳа		иқтисодий соҳа		маданий соҳа	
ютуғи	Камчилиги	ютуғи	камчилиги	ютуғи	камчилиги
Хулоса					

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Бхуван Гарг. Теачинг оф хисторй (Тарихни ўқитиш). Индиа. Нев Делхи. Ражат публисатионс, 2007.
2. Патҳак Р.П. Метҳодологй оф Едусатионал Ресearч. Атлантис. УСА. 2008.
3. Даниел Ж. Тew. Педагогй оф Теачинг Ҳисторй: Сомпаринг тхе Чронологис анд Тҳематис Аппроачес. УСА. Westерн Орегон Университй, 2014.
4. Голиш Л.В. Фаол ўқитиш усуллари: мазмун танлаш, амалга ошириш. Экспресс кўлланма. - Тошкент: ТАСИС, 2001. - 38 б.
5. Голиш Л.В., Хашимова Д.П. “Таълим жараёнида интерфаол таълим услублари ва замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш” тренингининг ўқув-методик материаллари. – Тошкент: ТДИУ, 2014. – 80 б.
6. Ишмухамедов Р. Ўқув жараёнида интерфаол услублар ва педагогик технологияларни кўллаш услубияти. - Тошкент: РБИММ, 2008. – 68 б.
7. Кларин М.В. Интерактивное обучения-инструмент освоение нового опыта // Педагогика. 2000. № 7 - С. 12-18.
8. Рўзиева Д. Интерфаол методлар: моҳияти ва кўлланилиши. – Тошкент, 2014.
9. Сафин Д.В., Мусина Р.Г. Таълим бериш ва ўқишнинг интерфаол усуллари. Ўқув кўлланма. 1-модуль. Интерфаол ўқитишнинг назарий асослари. - Тошкент, 2007.

3-амалий машғулот: Олий таълимда тарих фанларини ўқитиш натижаларини назорат қилиш ва баҳолашнинг замонавий шакл, метод ва воситалари

Ишнинг мақсади: Тингловчиларга тарих таълимида тадқиқотчилик ва изланувчанлик фаолиятига тайёргарлик, мустақил ижод асосида педагогик технологиялар, интерфаол усуллар ёрдамида ўқув топшириқларини ишлаб чиқиш қобилиятини шакллантириш ва ривожлантириш.

Амалий машғулот топшириқлари

1. Педагогик технология ва унинг илмий аспекти
2. Кейс-стади (Case – стади), ҳамкорликда ўқиш, лойиҳа технологиялари.

3. Интерфаол усуллар ҳақида тушунча
4. Тарих таълимига интерфаол усулларни жорий этиш

“Интерфаол” тушунчаси ҳақидаги маълумотлар ақлий хужум ёрдамида таҳлил этилади.

1-топшириқ. Кичик гуруҳларда ишлаш методига кўра, гуруҳларга ўқув топшириқлар берилади. Қуйида педагогик технологиялар ёрдамида ўқув материаллари тайёрланади. Тингловчилар 4 та гуруҳга бўлинганлиги сабабли гуруҳларга қуйидаги мавзуда йўриқнома матни берилади:

1-гуруҳга: “кейс-стади” технологияси бўйича танланган мавзунинг ишланмасини тайёрланг;

2-гуруҳга: “лойиҳа” технологияси бўйича танланган мавзунинг ишланмасини тайёрланг;

3-гуруҳга: “ҳамкорликда ўқиш” технологияси бўйича танланган мавзунинг ишланмасини тайёрланг;

4-гуруҳга: “СВОТ” технологияси бўйича танланган мавзунинг ишланмасини тайёрланг.

Жадвални тўлдиринг: Рўйхатни муҳокама қилинг ва нотўғриларни рўйхатдан ўчиринг.

Интерфаол усуллар	Шакллар	Воситалар

2-топшириқ. Қандай интерфаол таълим бериш усулларини биласиз?

7-та кичик гуруҳга бўлининг. Ҳар бир гуруҳ битта интерфаол таълим усули бўйича мутахассис сифатида чиқади. Ўзбекистон тарихи ва Жаҳон тарихи ўқув машғулотлари мавзулари мисолида лойиҳалар намуналарини ишлаб чиқиш.

- 1-гуруҳ – тоифали жадвал
- 2-гуруҳ – пинборд
- 3-гуруҳ – жуфтликда ўйла, ишла, фикр алмашинг
- 4-гуруҳ – Муаммоли вазифалар ва вазиятлар усули
- 5-гуруҳ - концептуал жадвал
- 6-гуруҳ – мунозара
- 7-гуруҳ - Т-жадвали

Гуруҳларда ишлашни бошлашдан олдин диққат билан гуруҳ топшириғини ўқиб чиқинг, уни бажариш бўйича мажбуриятларни тақсимланг.

Гуруҳларда ишлаш ва тақдимот қилиш регламенти:

1. Гуруҳларда топшириқни бажариш – 20 дақиқа
 2. Ҳар бир гуруҳ фаолияти натижасини тақдимоти – 10 дақиқа
- Хурматли тренинг иштирокчилари. Ушбу белгиланган регламентдан четга чиқмасликларингизни сўраймиз.*

3-топшириқ. Ўзбекистон тарихи ва Жаҳон тарихи ўқув машғулотлари мавзулари мисолида лойиҳалар намуналарини тўлдириш ва янгиллариини ишлаб чиқиш.

**“Пинборд” техникаси бўйича топшириқ
Маданият тушунчасига мисоллар келтиринг**

моддий маданият	маънавий маданият

**T-жадвали ёрдамида мустақил фаолиятни ташкил этиш
Буюк географик кашфиётлар**

+ (ха, ижобий)	- (йўқ, салбий)
хулоса	

Араблар томонидан Мовароуннахрнинг босиб олинishi оқибатлари

сиёсий жиҳатдан		иқтисодий жиҳатдан		маданий – маърифий жиҳатдан	
афзаллиги	Камчилиги	афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги
Хулоса					

Резюме технологияси ёрдамида таҳлил қилинг ва қисқа хулосаларни умумлаштиринг.

Хонликлар даврида Ўрта Осиёнинг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маданий ҳаёти

ижтимоий-сиёсий соҳа		иқтисодий соҳа		маданий соҳа	
ютуғи	Камчилиги	ютуғи	камчилиги	ютуғи	камчилиги

Хулоса

Фойдаланилган адабиётлар:

10. Бхуван Гарг. Теачинг оф ҳисторй (Тарихни ўқитиш). Индиа. Нев Делхи. Ражат публицатионс, 2007.
11. Патҳак Р.П. Метҳодологй оф Едусатионал Ресеарч. Атлантис. УСА. 2008.
12. Даниел Ж. Тев. Педагогй оф Теачинг Ҳисторй: Сомпаринг тхе Чронологис анд Тҳематис Аппроачес. УСА. Вестерн Орегон Университй, 2014.
13. Голиш Л.В. Фаол ўқитиш усуллари: мазмун танлаш, амалга ошириш. Экспресс қўлланма. - Тошкент: ТАСИС, 2001. - 38 б.
14. Голиш Л.В., Хашимова Д.П. “Таълим жараёнида интерфаол таълим услублари ва замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш” тренингининг ўқув-методик материаллари. – Тошкент: ТДИУ, 2014. – 80 б.
15. Ишмухамедов Р. Ўқув жараёнида интерфаол услублар ва педагогик технологияларни қўллаш услубияти. - Тошкент: РБИММ, 2008. – 68 б.
16. Кларин М.В. Интерактивное обучения-инструмент освоение нового опыта // Педагогика. 2000. № 7 - С. 12-18.
17. Рўзиева Д. Интерфаол методлар: моҳияти ва қўлланилиши. – Тошкент, 2014.
18. Сафин Д.В., Мусина Р.Г. Таълим бериш ва ўқишнинг интерфаол усуллари. Ўқув қўлланма. 1-модуль. Интерфаол ўқитишнинг назарий асослари. - Тошкент, 2007.

4-амалий машғулот: Замонавий ёндашувлар асосида талабалар мустақил ижодий ишларини ташкил этиш

Ишнинг мақсади: Тингловчиларга тарих таълимида тадқиқотчилик ва изланувчанлик фаолияти асосида мустақил таълимни ташкил этиш, уни ташкил этиш шакллантириш ва ривожлантириш.

Амалий машғулот топшириқлари

1. Мустақил таълим, унинг дидактик мақсади ва турлари
2. Мустақил иши бўйича маслаҳатларни ташкил этиш тартиби

Топшириқ. Мустақил таълимнинг турлари бўйича мавзуларни тайёрлаш:

- Маъруза мавзуси ва материали бўйича мустақил ишлар.

- Амалий машғулотларга, семинар ва лаборатория ишларига тайёргарлик соҳасида мустақил ишлар.
- Рефератлар, курс ишларини ёзиш бўйича ўқув топшириқларни бажариш.
- Назорат ишлари (жорий, оралиқ, якуний назорат ишлар) соҳасида ўқув топшириқларни бажариш.
- Малакавий амалиётлар билан боғлиқ ўқув топшириқларини бажариш.
- Махсус курсни ўрганиш билан боғлиқ мустақил ишлар: маъруза мавзусига доир адабиётларни ўқиб, ўрганиб, бирор масала бўйича матн тайёрлаш, маъруза ўқишга ҳозирланиш кабилар.
- Малакавий ишлари, магистрлик диссертациясини тайёрлаш соҳасида мустақил ишлар.

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

“Кейс-стади” - инглизча сўз бўлиб, (“case” – аниқ вазият, ҳодиса, “стади” – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетиде амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибиде қўлланилган. Кейсде очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин.

“Кейс-стади” методини амалга ошириш босқичлари

Иш Босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўлларини ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўлларини ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

ТЕХНОЛГИЯНИНГ БОСҚИЧЛАРИ

1-Кейс. Тарих ўқитишнинг методлари ва классификацияси

Тарих ўқитишнинг методлари ва уларнинг классификацияси

Мавзу бўйича ўқув топшириқлар:

I-гуруҳ

Савол: Оғзаки баён методи мазмунини айтинг

- 1) Оғзаки баён методи ва унинг усулларини ёритиб беринг;
- 2) Оғзаки баён методи воситаларини кўрсатиб беринг.

II-гуруҳ

Савол: Кўрсатмали метод мазмунини айтинг

- 1) Кўрсатмали метод ва унинг усулларини ёритиб беринг;
- 2) Кўрсатмали метод воситаларини кўрсатиб беринг.

III-гуруҳ

Савол: Амалий метод мазмунини айтинг

- 1) Амалий метод ва унинг усулларини ёритиб беринг;
- 2) Амалий метод воситаларини кўрсатиб беринг.

Юқоридаги схемадаги ҳар бир методга танланган мавзу бўйича мисол келтиринг.

2-Кейс. Тарих дарсларида таълим воситаларидан фойдаланиш

Ўзбекистон ва Жаҳон тарихи бўйича семинар дарслари учун график органайзерлардан фойдаланилган ҳолда ўқув топшириғини ишлаб чиқинг.

1-гурух - тоифали жадвал, концептуал жадвал учун ўқув топшириғини ишлаб чиқиш

2-гурух – инсерт, блиц-ўйинли технологиялар учун жадвалли ўқув топшириғини тайёрлаш

3-гурух – Т-схема, Резюме технологияси бўйича ўқув топшириғини тайёрлаш

3-Кейс. ОТМда тарих ўқитишни ташкил этиш шакллари. Маъруза, семинар дарсларига қўйиладиган талаблар масалаларига топшириқлар

1-топшириқ

1. Кичик гуруҳлар қуйидаги жадвалдаги тарих дарсларини турига қараб, дарсда фойдаланиладиган метод, усул ва воситаларни аниқланг.

Метод	Усуллар	Воситалар

1-гурух Маъруза дарслари

- 2-гурух Семинар машғулоти
- 3-гурух Амалий машғулоти
- 4-гурух Лаборатория машғулоти

2-топшириқ

2. Дарсни ташкил этувчи босқичларини ва уларга ажратилган вақт тақсимотини кўрсатинг.

Дарсни ташкил этувчи ўнсурлар

- ✓ Ташкилий қисм, такрорлаш – Дяомат, талабалар диққатини дарсга қаратиш, ўтилган материал бўйича индивидуал ва фронтал сўров
- ✓ Янги мавзунини тушунтириш – Янги материални тушунтириш ва ўзлаштиришга қаратилган методик амаллар
- ✓ Мавзунини мустаҳкамлаш – Янги материални мустаҳкамлашга қаратилган методик амаллар
- ✓ Хўлоса, Талабалар билимини баҳолаш - Хўлосалаш ва талабалар билимини назорат қилиш

Дарсни ташкил этувчи ўнсурларнинг вақт тақсимотини кўрсатадилар. Масалан:

- Ташкилий қисм ва такрорлаш – **10%**
- Янги мавзунини тушунтириш – **50%**
- Мавзунини мустаҳкамлаш – **30%**
- Хўлоса, Талабалар билимини баҳолаш – **10%**

VI. ГЛОССАРИЙ

Термин	Ўзбек тилидаги шарҳи	Инглиз тилидаги шарҳи
инновация	янгиликни, ўзгаришни амалга жорий этиш жараёни ва фаолияти (инглизча инновация – киритилган янгилик, ихтиро). Илмий техника ютуқлари ва илғор тажрибаларга асосланган техника, технология, бошқарув ва меҳнатни ташкил этиш каби соҳалардаги янгиликлар, шунингдек, уларнинг турли соҳалари ва доираларда қўлланишини акс эттиради.	Innovation is the creation of better or more effective products, processes, services, technologies, or ideas that are accepted by markets, governments, and society. Innovation differs from invention in that innovation refers to the use of a new idea or method, whereas invention refers more directly to the creation of the idea or method itself.
технология	юнонча сўз – «техно» - санъат ва «логос» - ўрганиш. Материаллар ёки ярим фабрикатларни олиш, ишлаб бериши ва қайта ишлаш усуллари ишлаб чиқувчи ва такомиллаштирувчи илмий фандир. Муайян ишлаб чиқариш соҳасидаги усуллар ва жараёнлар мажмуаси. Информатикада турли туман ахборот технологиялари ишлатилади, биринчи навбатда, компьютер технологиялари	Is the making, usage and knowledge of tools, techniques, crafts, systems or methods of organization in order to solve a problem or serve some purpose. The word technology comes from greek τεχνολογία (technología); from τέχνη (téchnē), meaning "art, skill, craft", and -λογία (-logía), meaning "study of -"
метод	юнонча сўздан олинган бўлиб, “методос” - бирор нарсага йўл маъносини англатади. Метод-тарихий тадқиқотлар	a method is associated with. Methods define the behavior to be exhibited by instances of the associated class at program

	жараёнида аниқ мақсадга олиб боровчи усуллар ва жараёнлар йиғиндисидан иборат.	runtime. Methods have the special property that at runtime, they have access to data stored in an instance of the class they are associated with and are thereby able to control the state of the instance. The association between class and method is called binding. A method associated with a class is said to be bound to the class.
ахборот технологиялари	ахборотни йиғиш, сақлаш, узатиш, ўзгартириш, қайта ишлаш усул ва воситалари йиғиндисидан иборат	Practical part of scientific area of computer science representing set of means, ways, methods of the automated tax, processing, storage, transfer, use, production of the information for reception certain (determined), obviously expected, results.
ҳамкорликда а ўқитиш	Машғулотлар жараёнида талабалар билан ахборот, шахсий ва касбий тажрибаларни алмашиш асосидаги гуруҳий ўқитиш шакли	Information sharing, personal and professional experiences among the students in the process of group face-to-face classes
Дарс ишланмаси Лессон планнинг	Таълимий мазмунга эга лойиҳа ва ўқитувчи томонидан тузилиши мажбурий бўлган ҳужжат	An obligatory document completed by a teacher and a project that has an educational essence
Драматик ўйинлар Драматик гамес	Психологик ҳамда ижтимоий масалаларни ҳал қилишга йўналтирилган ўйинлар	Games intended for solving psychological and social issues

<p>Инновацион таълим</p> <p>Инновативе едусатион</p>	<p>Талабада янги ғоя, меъёр, қоидаларни яратиш, ўзга шахслар томонидан яратилган илғор ғоялар, меъёр, қоидаларни табиий қабул қилишга оид сифатлар, малакаларни шакллантириш имкониятини яратадиган таълим</p>	<p>Education that allows to develop skills and qualities f a student</p>
<p>Интерфаол таълим</p> <p>Интерастив е адусатион</p>	<p>Талабаларнинг билим, кўникма, малака ва муайян ахлоқий сифатларни ўзлаштириш йўлидаги ўзаро ҳаракатини ташкил этишга асосланувчи таълим</p>	<p>The yeducation based on organization of interaction in mastering by students certain moral qualities, skills and knodlegde</p>
<p>“Кейс-стади” технологияс и “Сасе студй” течнологй</p>	<p>Муаммоли вазият; талабаларда аниқ, реал ёки сунъий яратилган муаммоли вазиятни таҳлил қилиш орқали энг мақбул вариантларини топиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қиладиган технология</p>	<p>A technology that forms skills in yearching for proper variants by analizing created or authentic dilemma (problematic situation) or problems</p>
<p>Муаммоли вазият</p> <p>Дилемма</p>	<p>Талабаларнинг маълум топшириқларни бажариш (масалани ечиш, саволга жавоб топиш) жараёнида юзага келган зиддиятни англаши билан боғлиқ рухий ҳолати бўлиб, у ҳал этилаётган масала билан боғлиқ янги билимларни излашни тақозо этади</p>	<p>It is a psychological state of a student that is related with tension that occurs during a process of accomplishing the assignments, and it requires to master skills, knowledge for successful and yeffective accomplishment</p>
<p>Муаммоли маъруза</p> <p>А проблем лестуре</p>	<p>Ўқитувчи томонидан талабани муаммоли вазият, муаммоли масалани ҳал этишга йўналтириш орқали унда билиш фаоллиятини оширишга йўналтирилган маъруза</p>	<p>A lecture aimed at increasing students’ study activity in solving an issue or dilemma</p>

<p>Муаммоли таълим технологиялари</p> <p>Проблем едусатион технологичес</p>	<p>талабаларда ижодий изланиш, кичик тадқиқотларни амалга ошириш, муайян фаразларни илгари суриш, натижаларни асослаш, маълум хулосаларга келиш каби кўникма ва малакаларни шакллантиришга хизмат қиладиган таълим технологиялари</p>	<p>The technologies that develop students' competence and skills in carrying out creative researches, promoting certain theories, reasoning the results, coming to some conclusions</p>
<p>Мустақил таълим</p> <p>Индепендент леарнинг</p>	<p>ОТМ талабаларида педагог раҳбарлиги ва назорати остида ўқув ҳамда мутахассислик фанлари бўйича маъруза, семинар ва амалий машғулотларида эгалланган БКМни мустаҳкамлаш, бойитиш, улар томонидан янги БКМни мустақил ўзлаштирилишини таъминлаш, уларни касбий фаолиятни мустақил ташкил эта олишга тайёрлашга йўналтирилган таълим</p>	<p>education aimed at preparing the students of higher yeducational institutions for independent organization of professional activity, self-mastering and improving skills and competence obtained in lectures, seminars and practical lessons on specialized study subjects under the supervision and control of pedagogs</p>
<p>Таълим жараёнини лойиҳалаштириш</p> <p>Прожестинг тхе едусатионал процесс</p>	<p>Ўқитувчи томонидан талабанинг муаммони излаш, уни ҳал этиш бўйича фаолиятни режалаштириш ва ташкиллаштиришдан то оммавий баҳолашгача бўлган мустақил ҳаракат қилишини таъминловчи махсус ташкил этилган мақсадли ўқув фаолияти</p>	<p>A targeted yeducational activity organized in order to develop students' skills in carrying out independent actions to plan and organize activites and its assessment</p>
<p>Таълим тизимини модернизациялаш</p>	<p>Жамиятнинг ижтимоий, иқтисодий ва маданий эҳтиёжларини, жамият ва давлатнинг малакали кадрларга, шахснинг эса сифатли таълим олиш бўлган</p>	<p>Improving or developing an yexisting mechanism in order to provide sustainable development of continuous yeducational system that meets students' needs and interests as</p>

<p>Модернизат ион оф едусатионал сийтем</p>	<p>талабини қондириш йўлида узлуксиз таълим тизимини барқарор ривожланишини таъминлаш мақсадида мавжуд механизмнинг қайта ишлаб чиқилиши ёки такомиллаштирилиши</p>	<p>well as society's social, yeconomic and cultural and country's skilled personal needs</p>
<p>Технологик харита Течнологис ал мап</p>	<p>Таълим жараёни бажарувчи ёки маълум объектга техник хизмат кўрсатувчи педагогларга тақдим этиладиган барча зарур маълумотлар, кўрсатмаларни ўз ичига олган хужжат</p>	<p>A document that comprises all necessary information that is represented to pedagogues that lead yeducational process or those who carry out technical services to a certain object</p>
<p>Шахсга йўналтирил ган таълим Студент- сентеред едусатион</p>	<p>Талабанинг фикрлаш ва ҳаракат стратегиясини инобатга олган ҳолда унинг шахси, ўзига хос хусусиятлари, қобилиятини ривожлантиришга йўналтирилган таълим</p>	<p>Education aimed at developing particular characteristics and abilities and personality of a student by considering his thinking and action strategies</p>
<p>Ўқув топшириқла ри Студй ассигнментс</p>	<p>Ўрганилаётган мавзу бўйича талабалар томонидан ўзлаштирилган билим, кўникма ва малакалар даражасини аниқлашга хизмат қиладиган таълимий вазифалар йиғиндиси</p>	<p>A set of learning assignments that allows to identify the level of knowledge, skills and competence of students on a certain subject</p>

VII. Фойдаланилган адабиётлар

I. Норматив - ҳуқуқий ҳужжатлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. - Т., 2018.
2. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947 сонли Фармони.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 йил. 9-сон, 225-модда.
4. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 йил. 11-12-сон, 295-модда.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Фан ва олий таълим соҳаси ходимларининг меҳнат ҳақи миқдорини янада ошириш, илмий ва илмий-техник фаолият натижалари жорий этилишини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида» 2018 йил 20 июлдаги ПҚ-3876-сон [Қарори-
www.lex.uz](#)
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 25 июлдаги №283-сонли қарори билан тасдиқланган “Хорижий давлатларда таълим олганлик тўғрисидаги ҳужжатларни тан олиш ва нострификациялаш (эквивалентлигини қайд этиш)” тартиби.

II. Раҳбарий адабиётлар

7. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2016. - 56 б.
8. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. - 48 б
9. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – 488 б.
10. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. - 104 б.
11. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2018. – 508 б.
12. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. 3-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2019. – 400 б.
13. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. [www. lex.uz](http://www.lex.uz).

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 27 февралдаги “Педагогик таълим соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори // Халқ сўзи, 2020 йил, 28 февраль.

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони // “Халқ сўзи” газетаси. 2020 йил 20 февраль, № 37.

17. Ўзбекистон Республикасида Ёшларга оид давлат сиёсатини тубдан ислоҳ қилиш ва янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 01.07.2020 й., 06/20/6017/1021-сон) [www. lex.uz](http://www.lex.uz).

18. Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 30.06.2020 й., 06/20/6013/1002-сон). [www. lex.uz](http://www.lex.uz).

19. «Ҳар бир оила — тадбиркор» дастурини ҳамда Наманган вилоятидаги кичик саноат зоналарини ривожлантиришни молиялаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 14.07.2020 й., 07/20/4782/1067-сон). [www. lex.uz](http://www.lex.uz).

20. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. – Тошкент: Шарқ, 1998.

21. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2008.

22. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011.

23. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси. – Тошкент: Маънавият, 2017.

III. Махсус адабиётлар

24. Бхуван Гарг. Теачинг оф хисторй (Тарихни оёқитиш). Индиа. Нев Делхи. Ражат публисатионс, 2007.

25. Жойсе Апплебй, Лйинн Хунт, Маргарет Жасоб. ТЕЛЛИНГ ТХЕ ТРУТХ АБОУТ ҚИСТОРИЙ. W.W. Нортон & Сомпанй. Нев Ёрк - Лондон. 1994.

26. Ганиева М., Файзуллаев Д. Замонавий ўқитиш воситаларининг педагогик технологиялари тўплами. - Т.: Иқтисодиёт, 2013. – 95 б.
27. Ганиева М., Файзуллаев Д. Кейс-стади ўқитишнинг педагогик технологиялари тўплами. – Тошкент: Иқтисодиёт, 2013.
28. Ганиева М., Файзуллаев Д. Кичик гуруҳларда ҳамкорликда ишлаш педагогик технологиялар тўплами. - Тошкент: Иқтисодиёт, 2013. – 44 б.
29. Ганиева М.А., Файзуллаева Д.М. Ўқитишнинг лойиҳавий технологияси тўплами. Методик қўлланма. – Тошкент: ТДИУ, 2013. – 83 б.
30. Голиш Л.В. Фаол ўқитиш усуллари: мазмун танлаш, амалга ошириш. Экспресс қўлланма. - Тошкент: ТАСИС, 2001. - 38 б.
31. Голиш Л.В., Файзуллаева Д.М. Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш: Ўқув-услубий қўлланма // Инновацион таълим технология серияси. – Тошкент: Иқтисодиёт, 2011. - 206 б.
32. Голиш Л.В., Хашимова Д.П. “Таълим жараёнида интерфаол таълим услублари ва замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш” тренингининг ўқув-методик материаллари. – Тошкент: ТДИУ, 2014. – 80 б.
33. Ишмухамедов Р.Ж., Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар. – Тошкент: Ниҳол, 2013. – 279 б.
34. Короткова М. В., Студеникин М.Т. Методика обучения истории в схемах таблицах описаниях. Практическое пособие для учителей. – М., 1997.
35. Короткова М.В., Студеникин М.Т. Методика обучения истории. — М., 1993.
36. Мансуров Ў., Рахматуллаева О. Тарих ўқитиш методикаси (Тарих факультети бакалавриат талабалари учун ўқув қўлланма. – Т.: ТДПУ, 2019. - 143 б.
37. Норенков И.П., Зимин А.М. Информационные технологии в образовании: Учебное пособие. – М.: Изд. МГТУ им. Н.Баумана, 2002. - 336 с.
38. Сағдиев А., Фузаилова Г., Ҳасанова М. Тарих ўқитиш методикаси. – Тошкент: ТДПУ, 2008. – 119 б.
39. Сағдиев А. Ўзбекистон халқлар тарихини ўқитиш. - Тошкент, 1993. – 98 б.
40. Тошпўлатов Т., Гаффоров Я. Тарих ўқитиш методикаси. (Бакалавриат йўналишидаги талабалар учун ўқув қўлланма). – Тошкент: ЎзМУ - Университет, 2002. – 190 б.
41. Фарберман Б. Илғор педагогик технологиялар. - Тошкент, 2007.
42. Ходиев Б.Ю., Голиш Л.В., Рихсимбоев О.К. Кейс-стади - иқтисодий олий ўқув юртидаги замонавий таълим технологияси: Илмий-услубий қўлланма /“Замонавий таълим технологиялари” туркуми. - Тошкент: ТДИУ, 2009. – 150 б.

43. Урабова М.Б., Эшпулатов Ш.Н. Бўлажак ўқитувчининг лойиҳалаш фаолияти // Методик қўлланма. – Тошкент: ТДПУ Ризографи, 2014. 6,5 б.т.

44. Лебедев О.Е. Учимся вместе решать проблемы. Ч.1: Метод. Пос. для учителей. – СПб.: Изд. Образование – Культура, 2004. – 80 с.

45. Лийметс Х.Й. Групповая работа на уроке. — М., 1995.

46. Ғуломов С.С., Бегалов Б.А. Информатика ва ахборот технологиялари. – Тошкент: Фан, 2010. – 686 б.

IV. Интернет сайтлар

47. <http://edu.uz> – Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги.

48. <http://lex.uz> – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.

49. <http://bimm.uz> – Олий таълим тизими педагог ва раҳбар кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш бош илмий-методик маркази.

50. <http://ziyonet.uz> – Таълим портали Ziyonet

51. <http://natlib.uz> – Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси.